

**PEGAZUS PAJTA
FALUSI MÁRTON
ESSZÉKÖTETÉBŐL**

**NEGYVEN ÉV MÚLTÁN
A ROZSDATEMETŐ**

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXV. ÉVFOLYAM IV. 2016/4. SZÁM

**ILLYÉS
GYULA
'56-OS
NAPLÓJA**

**NYÁRIDŐN
AZ OLVASÓK
KÖZÖTT**

**BESZÉLGETÉS
NÉMETH
LÁSZLÓVAL
A ZENÉRŐL
KÉT KULTÚRA
KÖZÖTT**

**AZ ÜNNEPI
Könyvhét
KÍNÁLATÁBÓL**

LECTORI SALUTEM!

Igen, kedves olvasóink, nem tévedés, szándékosan ismétlem önmagam. Üdv az olvasónak! Ezzel a mondattal köszöntem el a jubileumi Lyukasóra-különszámunkban önöktől, s most ugyanezzel szólítok meg minden írásaink iránt érdeklődőt. Elvégre tudjuk, az olvasó elévülhetetlen érdeme, hogy – olvas. És mikor történhetne máskor az olvasó apoteózisa, mint a könyvünnepek, a könyvfesztiválok alkalmain. Évente egyszer kiemelten is, éppen az Ünnepi Könyvhét eseményein.

Hiszen ilyenkor valójában az olvasókat, írásaink olvasóit ünnepeljük. Akik lankadatlan figyelmükkel lehetővé teszik, hogy könyvheteket rendezhessünk. Mi több: személyes találkozókat könyvek révén az írók és az olvasók között.

Éppen az olvasóink iránti megbecsülés indított bennünket arra a Lyukasóra szerkesztőségében, hogy a 2016-os Ünnepi Könyvhét hatalmas, műfajilag szerteágazó, már-már beláthatatlan kínálatából egy szeletnyit olvasólámpájuk fénykörébe az asztalukra helyezzünk. Csepp a tengerben, vélhetnék joggal. Sőt, óhatatlanul szubjektív is, az elfogultságnak abban a vállalható formájában, hogy csak azokból a jeles írásokból adhattunk közre merítésnyi anyagot, amelyek szerkesztőbizottságunk szakmai figyelmének körébe estek. Így is – szorongva gondolok erre – elkerülhetetlenül kimaradhattak fontos dolgok, amelyeket csak későbbi számainkban pótolhatunk.

Személyes visszaemlékezéssel folytatom. Galsai Pongrácz művészbáratainak körében éppen negyven évvel ezelőtt ismertem meg Kaján Tibort. Ritkán szólt meg, finom vonású arcán a figyelem, befelé mosolygott. Velem mégis több alkalommal beszélgetni kezdett. Galsai ezt nemigen állhatta. – Mondd, miről tudtok beszélni? – szólott oda kissé irigykedve. Kaján a Taps színházi folyóirat indítása után, a 80-as évek közepén többször is adott nekem rajzokat, akárcsak a Lyukasóra folyóiratnak a 90-es években, amelynek hasábjain Gyurkovics Tibor *Kaján-galéria* címmel az önálló rovatát is elindította. Nem véletlen tehát, hogy Szakonyi Károly, a kilencvenöt éves Kaján Tibor köszöntésére, néhány héttel ezelőtt megírta *Kaján mester karikatúrái* című, szép méltatását. Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt, hogy már ő sincsen közöttünk.

Könyvheti különszámunkat most Kaján Tibor emlékére az ő rajzaival illusztráljuk.

Sághy Ildikó szerkesztő

KENYERES ZOLTÁN

Koutoubia

Könyvünnepek, könyvárusok

Narancsfák, pálmafák és hatalmas, színes virágok. Kék ég. Három-három sávós autópálya. Körül gyönyörűen megművelt földek, minden centiméteren dolgoz kezek és dolgoz kezek által irányított gépek nyoma. Langyosan süt a nap. Kora tavasz. Egyszer csak a távolban, a messze távolban feltűnik egy égbe nyúló torony. A Koutoubia. Díszeivel együtt hetvenhat méter magas. Az ott már Marrakesh. Még harminc kilométer, mondják. Lassan beérünk. Halvány rózsaszín, négy-öt emeletes házak, széles allék, fák, virágok, vége nincs autósorok. Gondozott, tervezett, impozáns, francia kinézetű nagyváros. Tisztaság. Feltűnő tisztaság. És valami keletiesség, valami finom keletiesség minden vonalvezetésben. Pedig nyugatabbra vagyunk Galliától.

A torony, amelyet az autópályáról megpillantottunk, a Koutoubia mecset minareteje. 1158-ban szentelték fel, neve azt jelenti: könyvárus. Úgy hírlík, a középkorban előfordult, hogy száz könyvárus sátor állt körülötte, s a krónikák szerint többször járt a sátraknál az Arisztotelészt magyarázó Ibn Rusd, akit mi Averroës néven ismerünk. Könyvárus torony, könyvárus tér. Az elnevezés arra vall, hogy az iszlám világban a XII. században már működött ilyen foglalkozás, voltak könyvárusok, s ez különös figyelmet érdemel.

Európában a történészek az ókori görögöktől kezdve folytonosan beszélnek könyvekről és könyvforgalomról, de a könyvárusok közvetítő hálózata csak a nyomtatás feltalálása után terjedt el. S akkor sem egyik napról a másikra. A vásárlók még nem is vásárlók, hanem megrendelők voltak, s még azután is leggyakrabban az előállító műhelyt keresték fel, s helyben vették át az elkészült köteteket. Vagy a kiadó maga értékesítette portékáját, s akkor libráriusnak nevezték.

Mátyás Európa-szerte híres könyvtárat gyűjtött össze, udvari másolókkal dolgoztatott, másolóműhelyei voltak, de mellettük megbízott könyvbeszerzői figyelték és járták az európai, többnyire itáliai könyvműhelyeket, s náluk vásároltak. Közvetlenül a műhelyekben vásárolták meg a kiszemelt kötetet, nem kereskedők különálló intézményeitől. A kódexek, kéziratok, másolatok és könyvek forgalmába még nem épült be egy közbülső láncszem, még nem volt szükség ilyesmire. Irodalomtörténeteink részletes

tanulmányokban tárták fel a középkori, magyar könyvkultúra alakulását, Kókay György részletes monográfiát írt róla. Ismerjük a kolostori másolóműhelyeket, Ráskai Lea nevét még kisiskolás korunkban megtanultuk. A kódexek legnagyobb része kolostorok mélyén készült helyi használatra. Még a nyomtatás feltalálása után is másoltak kézzel könyveket, de Guttenberg után lassan azért megváltozott a helyzet. Nálunk 1472-ben létesült az első nyomda, Hess András állította fel Budán, Európában elsőik közé tartozott, ami jól mutatja a Mátyás-kor kulturális színvonalát. 1473 után ugyan nincs adatunk a nyomda további működésére, mindazonáltal már csak egy-két évtizedet kellett várni, hogy az országban megjelenjenek a könyvkereskedők is. Kassán már 1493-ban feljegyezték könyvkereskedést.

De azért még a XVIII. század közepén is nyomdászok és könyvkötők bonyolították le a könyvárusítás döntő hányadát, s ez addig tartott, amíg a városi polgárság a XVIII–XIX. század fordulójára el nem érte azt a lélek-számot, amely már nagyobb könyvforgalmat kívánt. A császárvárosokhoz legközelebb eső Pozsony volt a főszerep, Pest-Buda csak a reformkorban érte utol. A kiadott és eladott könyvek nagy többsége német nyelvű volt, magyarokat csak hébe-korba árusítottak, mert a könyvvásárló és könyv olvasó közönség még zömmel német ajkú polgár volt. Előbb nyílt meg Budán az első cukrászda, mint az első, magyar könyvesbolt. Schwabl Ferenc 1827-ben nyitotta meg cukrászdáját a Mátyás-templom szomszédságában, ez a most is népszerű, híres Ruszwurm. Forradalmak jöttek-mentek, háborúk dúltak, uralkodók és rendszerek változtak, de a cukrászda működött, s az csak az utókor szokásos hálátlansága, hogy nem az alapító neve maradt fenn, hanem a második tulajdonosé. A jómódú polgárok tehát már régen kóstolgatták a finom süteményeket, amikor Emich Gusztáv 1842-ben megalapította az első, magyar nyelvű könyvekre szakosodott, „nemzeti könyvkereskedést” a Kígyó téren. Nála vásárolt Toldy Ferenc, Eötvös József, Kemény Zsigmond és még többek között Jókai Mór is. (Emich nyomdájában jelent meg 1844-ben *A helység kalapácsa*.)

Aztán egyszer csak áttört a magyar nyelv, megmagyarosodott a város, Pest-Budából Budapest lett, paloták emelkedtek, körutak nőt-

tek ki és hidak épültek. A szerencsés emberek 1830 körül születtek, s 1915 körül haltak meg, a szabadságharc lelkes lobogásakor voltak ifjak, aztán egy öröknek látszó szép, emelkedő országban élték le az életüket. Irigylem őket. Egy-két háztömbnyire, később villamosmegállóként legalább egy könyvesbolttal találkoztak, az elegáns, párizsias kirakatok között itt is, ott is könyvek néztek rájuk. Az 1810-es években még nem akadt nyomda, amely vállalkozott volna Berzsenyi Dániel verseinek kiadására, úgy kellett összekalapozni a pénzt, később nagy könyvkiadó cégek, az Athenaeum, a Franklin és a Révai versenyeztek egymással, s kapkodták egymás elől az írók kéziratait. (Mert legalább a múltat szépítsük meg.)

1878-ban megalakult a Magyar Könyvkereskedők Egylete, s a kiadott könyvek száma évről évre nőtt. A XX. században ez a növekedés felgyorsult, az 1910-es és az 1930-as évek között majdnem megkétszereződött, pedig 1930-ban az ország lakosságának egynegyede még mindig írástudatlan volt. A középosztály olvasott. A könyvespolc a polgárlakások természetes bútorzata közé tartozott, mint a dohányzóasztal a fotelekkel. A XIX. századi középneveltség még lenézte az irodalmat, inkább ferblizett vagy tarokkozott, legfeljebb hazafias buzgalomból vett könyvet a kezébe, míg a XX. századi polgárság bridzselt, s társasági pletykák mellett divatos könyvekről beszélgetett. Körükben alakult ki a sznobizmus, amely a közhiedelemmel ellentétben szükséges kelléke a kulturális életnek, mert nem lebecsülendő szellemi felhajtóereje van. Adyt nemcsak a társadalmi haladás megszállottjai vették körül, köréhez nemcsak az irodalmi modernség értő hívei tartoztak, hanem ott vol-

tak sznob polgárok is. Szükség volt rájuk,ők növelték olvasóközönséggé a máskülönbén szűk tábor.

A reformkortól kezdve lassan felnőtt egy önálló, magyar, értelmiségi réteg is. Ez nem azonos a polgársággal. Nem minden polgár értelmiségi, noha majdnem minden értelmiségi polgár. Tengernyi értelmiségelmélet született a modern filozófiában és szociológiában Max Webertől Raymond Aaronig, Satre-ig, Németh Lászlóig és még tovább napjainkig. Annyi röviden leszűrhető a különféle megközelítésekből, hogy az értelmiségre jellemző a kultúra jelentőségének viselkedésmódjává tudata. Minden kereskedő polgár, de nem minden kereskedő tartozik az értelmiség körébe. A könyvkereskedő azonban igen. Aki nemcsak bolti eladó, aki nemcsak megmutatja, hogy hol találom meg a könyvhegyek között azt, amit keresek, hanem visszajárok hozzá, véleménye van, felhívja figyelmemet, félretesz: ez a könyvárus az értelmiségi hivatás egyik fontos szerepét tölti be. A könyvnapi, az évente megrendezésre kerülő könyvhétre, a könyv ünnepére úgy tekintünk, mint a könyv, az írók és a kiadók ünnepére. Pedig ez nem utolsósorban a könyvárusok és a könyvkereskedők ünnepe is, akik csaknem ezer évvel ezelőtt ott álltak a Koutoubia tövében a sátraknál a sivatag szélén, s nálunk ott állnak a Vörösmarty téren az ünnepi sátraknál a tavasz egyik megjelölt hetén 1929 óta. Róluk is szól az ünnep.

Hogy is kezdődött?

A magyar művelődéstörténet lyukas, mint az ementáli sajt. Ezt se tudjuk pontosan, azt is csak gyanítjuk, emitt hiányoznak az adatok, amott nem készült még el az áttekintő összefoglalás. De a könyvünnep története véletle-

nül megnyugtatóan feldolgozott fejezet. Sokan megemlékeztek kezdeteiről, sokan írtak róla. Fülöp Géza 1979-ben munkatársaival egy ötszázhatvan oldalas gondosan, pontosan dokumentált könyvet adott ki történetéről (*Könyvnap, könyvhét, Ünnepi könyvhét, 50 esztendő. 1929–1979*). Nyolcvanöt oldalas bevezető tanulmányát Köves József írta. Legjobb, ha őt idézem.

„1927 tavaszán, Miskolcon gyülekeztek a könyves szakemberek: kiadók és kereskedők. Itt rendezték meg ugyanis a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének, a magyar könyvszakma akkor már 49 éve működő, nagy tekintélyű társadalmi-érdekvédelmi szervének rendes, évi közgyűlését. A napirend a hagyományos volt: elnöki beszámoló, a szakosztályok referátumai stb. A vitában azután szólásra jelentkezett egy nagy műveltségű, ismert újságíró [= Supka Géza. KZ], aki nem volt ugyan tagja az Egyesületnek, de folyóiratát, a *Literaturát* azzal a határozott szándékkal indította meg és szerkesztette, hogy benne a művelődést, a könyvet népszerűsítse... Supka indítványa tehát 1927-ben hangzott el, de még két esztendő kellett ahhoz, hogy a könyv első ünnepének megrendezésére sor kerülhessen... [1929. KZ] Május 12-én, vasárnap az Otthon Írók és Hírlapírók Körének ünnepével kezdődött a magyar könyvhét. [1891-ben alakult társaskör volt az Otthon, amely az újságírók érdekeit is képviselte; tagjai hírlapírók, művészek, írók és pártoló tagok voltak.] Itt a kör alelnöke, a hírlapíró *Balassa József* mondott bevezetőt. Az ünnepi, zenei programon kívül felolvasott az ünnepségen *Kosztolányi Dezső* is.

A valódi megnyitót másnap délelőtt tartották az Akadémia dísztermében, ahol gróf *Klebsberg Kunó* magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter – akit az Egyesület a Magyar Könyvhét Országos Nagybizottsága díszelnöki funkciójára kért fel – mondott ünnepi beszédet. Elmondta többek között, hogy új tantárgyat kíván megkonstruálni, az *olvasástant*. A könyvhét céljáról pedig így nyilatkozott: »A magyar társadalom legszelesebb rétegeihez oda kell vinnünk a könyvet, s meg kell győznünk az olvasás hasznosságáról.« S aztán egy korrajzértékű mondat következett: »*Aki teheti, vegye a magyar könyvet.*« (Kiemelés tőlem. KZ.)

A program szerint *P. Márkus Emilia* mondta el Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* című versét. Az írók közül *Babits Mihály*, *Surányi Miklós* és *Voinovich Géza* olvasta fel a könyvről írt munkáját. (Érdekes: a Himnuszt és a Szózatot egy nagy múltú munkásdalárda énekelte, a Magyar Állami Gépgyár Acélhang dalköre Nosedá Károly karnagy vezetésével.) Az akadémiai díszünnepséget díszelőadás követte a Nemzeti Színházban. A Vörösmarty-verset itt is Márkus Emilia, a Nemzeti Színház örökös tagja

mondta el, utána Hevesi Sándor *Elzevirjét* mutatták be.

Május 14-én és 15-én az utcákon 10 százalékos árengedménnyel, magyar írók részvételével kedvezményes könyvvásár zajlott, 16-án, csütörtökön a Magyar Írók Egyesülete rendezett díszelőadást a Nemzeti Színházban. 17-én és 18-án újra kedvezményes könyvvásárra került sor, de most már a könyvkereskedésekben, majd vasárnap és hétfőn rendezték meg a kirakatversenyt. Figyelemre méltó, hogy a fiatal Rádió helyszíni közvetítést adott az Akadémiáról, az ünnepi megnyitóról, majd előadás-sorozattal csatlakozott a Magyar Könyv Hetének programjához; többek között *Móricz Zsigmond*, *Kosztolányi Dezső* és *Súrányi Miklós* beszélt a könyv és a közönség kapcsolatáról.

Érdemes egy futó pillantást vetni az első könyvhét slágereire. 1929-ben még nem volt külön könyvheti lista, voltaképpen minden könyv, amely forgalomban volt, ott volt a könyvsátrokban, s a kiadók ontották a műveket. De az Egyesület szorgalmazására a Génus – amelyik ez évben *Hatvany Lajos*, *Komáromi János*, *Kosztolányi Dezső*, *Körös Andor*, *Szini Gyula* és *Zsolt Béla* műveit is a könyvhétre időzítette – propagandakiadásban jelentette meg Szabó Dezső *Az elsodort falu* és Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről* című regényét, 3-3 pengős, meglepően olcsó áron.

A legnagyobb újdonság azonban az volt, hogy a könyv kivonult az utcára.”

Gondolnánk, hogy a könyv ünnepe általános, európai és tengeren túli világünnep lett, de ez nem így van. A könyvet nem minden országban ünneplik meg, nem mindenütt tartanak tiszteletére és a vásárlók buzdítására rendezvényeket az év egy előre meghatározott napján. A finnek naptárában szerepel, a spanyolokéban és az olaszokéban is. Finnországban mindenkit megelőzve 1908-ban rendezték meg az első könyvnapot, Spanyolországban 1926-ban, Olaszországban pedig 1927-ben. A finnekkel a sokat vitatott nyelvrokonságon túl nem sokat törődünk, Spanyolország túl messze volt, hézagosaak voltak történelmi kapcsolataink, Itáliával viszont első századaink óta állandó összeköttetésben éltünk. Supka Géza, a magyar könyvünnep kezdeményezője az olasz ünnepre figyelt fel. Az olasz könyvnap keltette fel érdeklődését, s ezen lelkesedve határozta el, hogy Budapesten is meghonosítja ezt a rendezvényt. Nemcsak valami szép és magasztos, nemzeti felbuzdulásból gondolt erre, hanem nagyon gyakorlati céllal, a könyvforgalom és a könyvkereskedelem hasznára nézve is fontosnak tartotta. Trianonnal ugyanis nemcsak területeket veszített el az ország, hanem a könyvolvasó közönség igen számottevő részét is elvesztette, amikor éppen legpolgárosodottabb városaink, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár kerültek a határon túlra. A szerzők és a kiadók mellett pedig

Kaján:
A költészet
napja

a könyvárusok, mondjam úgy, a Koutoubia lezármazottjainak is érdekében állt a forgalom fellendítése egy ilyen, kiemelt figyelmet keltő esemény segítségével. A könyvhét ünnepi alkalom, de egyszersmind hatékony reklám, üdvös propaganda, hatása jótékonyan átforgatja az egész szellemi életet.

Supka Géza Babits évtársa volt, Eötvössel és Kazinczyval állt rokonságban, művészettörténésznek indult, dolgozott a Nemzeti Múzeum régiségtárában, szerepet vállalt 1918-ban Károlyi mellett, 1944-ben ellenállási szervezetet irányított, 1945-ben beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, 1949-ben viszont visszavonult, s 1956-ban hunyt el. Az igazak közé tartozott a XX. század rémes krónikájában. Történeti és régiségtani munkák mellett évtizedeken keresztül liberális szellemű publicisztikai cikkeket írt a Világtól (amelynek szerkesztésében is részt vett) a Pester Lloydig különféle lapokba. Ezeket az írásait ideje lenne összegyűjteni, s megfelelően gondos, filológiai munkával sajtó alá rendezve illenék végre kötetben közreadni. Szükség lenne rá, a ma össze-vissza kavargó és sokszor ijesztő gondolatok ellen. Mi, irodalomtörténészek más egyebet is tudunk róla, tudjuk, hogy az első könyvünnep kezdeményezője mellett az IGE, azaz az Írók Gazdasági Egyesületének is egyik kezdeményezője volt, és szeretnénk, ha az irodalmi érdeklődésű közönség ismeretének körébe vonná 1926-ban megalapított és 1938-ig megjelenő (akkor betiltott) folyóiratát, a *Literaturát*. Ennek hasábjain vetette fel 1927-ben a könyvünnep gondolatát.

Ez a képekkel és rajzokkal illusztrált fo-

lyóirat nem a születő irodalmat akarta befolyásolni és alakítani, mint a Nyugat, hanem a Nyugaténál szélesebb olvasóközönség rendszerez, kulturális tájékoztatását tűzte ki célul. Ismeretet terjesztett, nem ízlést formált. Világosan és legtöbbször röviden megírt kis cikkekben reklámozta, népszerűsítette az irodalmat, beszámolt a hónap színházi estéiről, s a jelentősebb zenei eseményekről sem feledkezett meg. Kis túlzással képes folyóiratnak lehetne nevezni, mert sok fényképet közölt, érdemes lapozgatni benne. Ott vannak a korabeli hírességek, színészlegendák, mindjárt a bemutatkozó számban Varsány Irén sudár alakja, mai filmvászonra illő, modern arca néz ránk, pár lappal előbb Herczeg Ferenc irigyelt, hűvösvölgyi villája díszleg, kackiás bajusszal, csipőre tett kézzel pedig Rózsahegyi Kálmán áll a lencsevégén. A képek társaságában közreadott cikkek, kisebb-nagyobb írások állandó rovatok köré gyűltek. Olyan állandó rovatai, mint a *Tudományos Gyűjtemény*, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, vagy a *Hasznos Mulatságok* a felemelkedő és gyarapodó reformkort, a máig minta korszakot idézték. S a lap látóhatára eközben térben is kiterjedt, messze kilátott Európára, esetlegesen kézzel, de rendszeresen kiemel könyveket az európai, főleg a német és a francia könyvpiacról. A hazai kiadók munkáiból pedig – igaz, nem különösebb kritikai mélységre törekedve – szélesebb körben és bővebben merített, mint a többi folyóirat, s néha különös vagy inkább merész kézzel válogatott a sokaságból. Ki gondolná, hogy egy induló irodalmi szemle 1926 Budapestjén, első számában arra érzett indítást, hogy Franz Mehring Marx életrajzára hívja fel a figyelmet?

A következő évben a szerkesztő kulturális események között keresgélve talált rá az olasz könyvnap hírére, s azonnal betette lapjának híryanagába. „Ez év május 15-én Olaszország »könyvnapot« tart: az első ilyenfajta propagandánapot, de nem az utolsót, mert Corradini szenátor indítványára addig-addig ismétlik meg évről évre – esetleg gyakrabban is – ezt a »napot«, amíg »minden egyes olasz embert eltölt az olasz könyv szeretete«.” Így szólt az indíték, és Supka Géza elkezdett szervezkedni, támogatókat keresett, összeköttetéseket szerzett, érvelt, agitált, de két hosszú esztendőbe telt, amíg Róma után Budapest is elérkezett a „naphoz”.

S azóta egy év kivételével – 1957 dermedt tavaszának kivételével – minden év tavaszán kinyílnak nálunk a könyves sátrak, s az elegáns tereken és utcákon, a Belvárosban megjelennek a könyvesek, mint nyolcszáz évvel korábban a Koutoubia mecset körül. Jött háború, megszállás, bombázás és ostrom, rendszerek jöttek, mentek, változtak, a megjelenő könyvek tartalma is sokszor fordult és változott, de a könyvünnep életjelentősége megmaradt. ♦

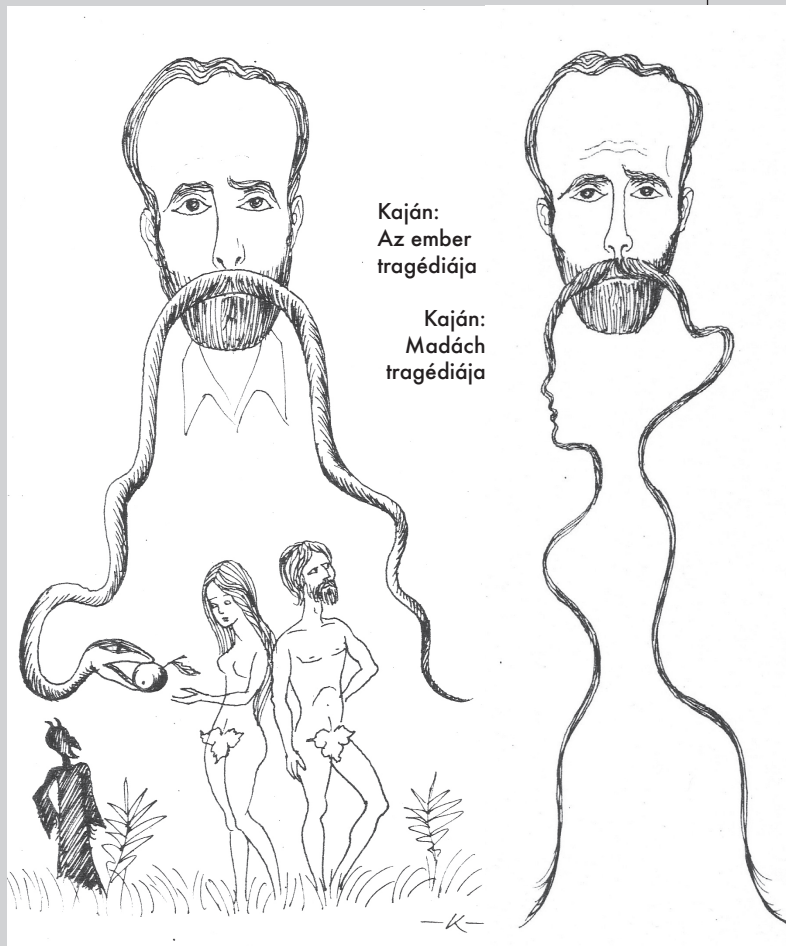
SZAKONYI KÁROLY NYÁRIDŐN AZ OLVASÓK KÖZÖTT

Könyvnapokon mindig eszembe jutnak azok a régi könyvnapok, különösen az 1942-es, amikor gyermekként a forró nyárban a Nemzeti Színháznál, a Rákóczi úton meg a körút New York-palota előtti szakaszán ténferegtem, kíváncsian lesve a kiadók sátrainál az írókat, és még láthattam *Móricz Zsigmond*ot is. Mint amikor a fényképezőgép lencséje mögött egy másodperc töredékéig szétnyílnak, majd összezárulnak a lemezek, úgy villan szemem elé világos, nyári öltönyében, szalmakalappal a fején, bajszosan, művei fölé hajolva, ahogy nevét oda-oda kanyarítja új kiadású könyvébe, amelyet féláron vehettek meg az olvasói. Ez volt az utolsó nyara, ugyanis ősszel leányfalui házában elragadta az agyvérzés. De így villan élelem más évben *Veres Péter* csizmásán, valamint *Tamási Áron* csokornyakkendősen, mert mindig elegáns, székegy úr volt, ahogy Kolozsvár utcáin is ismerték. És ott voltak a népiek a *Magyar Élet* standjánál, *Szabó Pál*, akinek olyan barázdált, napbarnított volt az arca, mintha most jött volna az aratásból. *Sinka Istvánt* is megismertem, apámnak két könyve is volt tőle, a *Pásztorének* meg a *Himnuszok kelet kapujában*, dedikált példányok, őrzöm, ahogy *Számadó Ernő*-ét, a *Májusfa* című, saját kiadású könyvecskét is 1937-ből. Talán senki sem tudja már, hogy ki volt ő, falusi sorból Pestre vetődött proletár, szegény ember, egyszerű, népdalszerű verseket írt, maguk közé fogadták Sinkaéé, de hogy mi lett vele, nem tudom. Azokat kerestem mindig a sátraknál, akiket már olvastam, mert hamar könyvek kerültek a kezembe, Mikszáth meg Jókai után a kortárs írók művei. Talán *Sümegei Tóth Tivadar* is ott volt negyvenkettőben Móricz mellett, a Kelet Népe sátránál. Akkoriban ebédvendégünk volt az asztalunknál, verseket írt, az OTI-ban tisztviselősködött, s a szerkesztőségben segített *Zsiga bácsinak*. Móricz nyúlt a hóna alá, ahogy *Örvös Lajos*-nak is, akit biztatott franciául tanulni, s lett is belőle Balzac-kutató és később Camus műveinek fordítója. Sümegei szerény ember volt, és szegény, de gondnal öltözködött, haját meg-növesztette művészién, amolyan házitanítóként foglalkozott velem, ebéd után átvettük a leckét, de inkább verseket olvastunk. Kilencedik születésnapomra pedig megkaptam tőle azt a bordó vászonba kötött, aranybetűs Petőfi-összest, amely itt áll a polcomon dedikálva: „*Ha elhagytad majd a mesék világát,*

olvasgasd szeretettel ezt a könyvet, és tanuld meg becsülni a költészetet.” Azokon a régi könyvnapokon ott láttam a Juliánusz barát szerzőjét, *Kodolányi Jánost* is, vagy a mindig derűs *Tersánszkyt*, a Kakuk Marci megteremtőjét, nyári melegben is svájci sapkásan, csibészesen.

Minden esztendőben megvoltak ezek a könyvnapok (akkor még így nevezték), de ahogy fölénk nőtt a háború, nem mindenki lehetett már jelen, ki katona volt, ki munkaszolgálatos, *Radnóti*t és *Gellért* időnként behívták, míg aztán már nem jöhettek haza. Ahogy teltek a negyvenes évek, egyre sötétebb lett az élet, mégis az emberi méltóság menszvárának érezte mindenki a költészet, az irodalom ünnepét. Hiszen a irodalom más szférában létezik, mint a gyalázatba forduló világ, még akkor is, ha a remekművek mellé mindig odatolakodik a silányság is. *Szerb Antal*, aki ekkor már megalázott állampolgára volt a hazának, 1944-ben még azt írta *Száz vers* című antológiájának előszavában, hogy ha a versek megmaradnak, a lényeg marad meg. Néhány hónap múlva már a barbarizmus áldozata lett.

Első kötetes író voltam, amikor Egerbe hívtak könyvheti vendégnek, s attól fogva minden esztendőben, ahogy a többiek, a pesti megnyitót után felkerekedtem, ki ebbe, ki abba a megyébe ment írószövetségi szervezésben, vagy a vidéki művelődési házak meghívására, mindig néhány napra, mert nemcsak a városban dedikáltunk, hanem vitték autóval a falvakba is. Kedves, könyvtári lányok, aszszonyok fogadtak, kalauzoltak és tartottak minket jó szóval és nem kevésbé étellel megittallal a helyi étteremben vagy kocsmában.

Jöttek az emberek a találkozókra, vették a könyveket. A *Rivaldát*, amelyben az évad jeles darabjait adták ki, a *Szép verseket* vagy a *Körképet*, a novellák antológiáját féláron lehetett kapni. Szép, nyári idők voltak már mindig, de a könyvhetet nem úszhattuk meg nyári záporok nélkül. Szeszélyesen, váratlanul jöttek a szeles viharok. Egyik évben éppen megint Egerben kaptunk váratlan zuhét. A Bazilika lépcsősora alatt állt a könyvsátor, alig tudtunk a könyves lánykával sebtében összepakolni, nejlont teríteni a drága könyvekre és albumokra, máris ömlött az eső, s az ár széles patakokban zúdult le a lépcsőkön, a sátor teteje öblösödött a rengeteg víztől, megtelt és kilötyönt, ráadásul a nagy kapkodásban bőrig áztunk. És mintha csak rossz tréfa lett volna, hirtelen elvonult a vihar, s kisütött a nap. Bőrig áztunk, de a könyveket megmentettük.

Hány városban jártam hány faluban! Néha egy nap alatt három községben is megfordultam. A helyi szervezők tükön ültek, s óvatosan figyelmeztettek, ha elhúzódott a találko-

zón a beszélgetés, hogy fejezzem be, mert nem érünk át a következő helyre. De nem lehetett sietni, mindig voltak, akik feltettek kérdéseket, s válaszolni kellett, az ember meg ilyenkor belemelegedett. Szép számmal jöttek össze a népek, főleg persze a nők, a fiatalok és az öregek, mert ők voltak az olvasottabbak. A férfiak csendben figyeltek, közülük csak az szólalt meg, akiről kiderült, hogy maga is fabrikál verset, vagy küldött már novellát a megyei újságba. Soprontól Nyíregyházáig, Miskolctól Szegedig bejártuk az országot. Néhány nap azért Pestre is jutott. Itt aztán felkeresték az embert az ismerősök. Régi, már elfelejtett barátok és egykori munkatársak. Odaálltak a megvett kötetekkel eléd, felnéztél az asztalka mellől, ahol dedikáltál, s láttad, hogy ismered ezt az arcot. De ki lehet? Ki is lehet? Atyaisten, ha azt kéri majd, hogy írj a nevét! És, persze, azt kérte. Akkor aztán bajba jutottál, mert ő biztos volt benne, hogy még tudod. Elkezdte gyorsan diskurálni veled, hátha rájössz. De nem jöttél rá. Ő meg ott várt és várt. Bocsánat, nyögted ki végre, a vezetéknevedet is vagy csak a... Á, nem kell, mondta erre ő, elég lesz a keresztnévem. Mint régen. Mint régen? – gondoltad izzadva. Mint régen. Nyeltél egy nagyot, s mintha már eszedbe jutott volna. Tehát akkor Józsi barátomnak... Mire ő meglepetten: Józsi? Hát, Géza! Gézu! Mindig így hívtatok, hogy Gézu.

Egyszer Passuth Lászlóval ültünk könyvsátorban a Blaha Lujza téren. Oda is kitelepedtünk a könyvekkel, amíg megvolt a Nemzeti Színház. Csak egy-két ember jött hozzám, de Passuth Lászlónál hosszú sor állt, alig győzte az aláírásokat. Némelyek ötöt, tízet is eléje tettek a régi könyvei közül, volt, aki koffer nyit hozott, Passuth nagyon népszerű volt. Egyszer csak azt mondja neki egy férfi: – Azt tessék beírni, hogy kedves feleségemnek! – Hogy hívják a feleségét? – kérdi Passuth. – Nem kell a neve, mondja a férfi, csak annyit tessék, hogy kedves feleségemnek! – Igen, de ő az ön felesége, nem az enyém. – Hát éppen azért, makacskodik a férfi, a feleségem. Azért kérem, hogy azt tessék beírni, hogy kedves feleségemnek! – Ember! – fakadt ki Passuth. – Hát nem érti? Ha azt írom be, amit kér, az olyan, mintha az én feleségemnek ajánlanám. – Miért? – értetlenkedett a férfi. – Hiszen én adom neki. – Hát, ez eltartott egy darabig, s a sor már morgolódott, de sem Passuth, sem a férfi nem engedett. – Jó, mondta aztán megadóan az illető, akkor tessék beírni, hogy az ön feleségének! – Ez már több volt a soknál. – Nézze, csak aláírom, s kész, ha nem mondja meg a felesége nevét! – A férfi végül megmondta, s Passuth meg végre beírta, hogy ajánlom ennek és ennek. – Úgy szebb lett volna! – nézett rá elszomorodva a férfi.

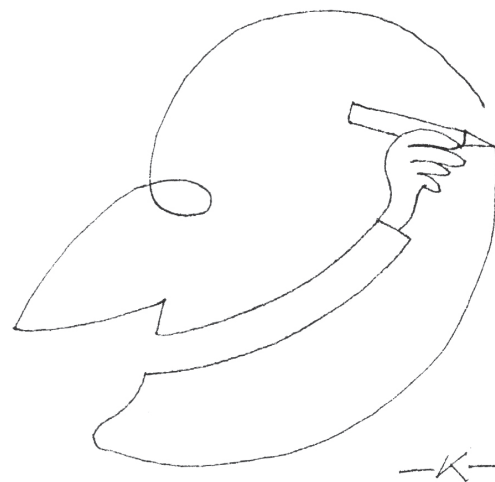
Manapság már valamelyik nagy téren, mondjuk a Vörösmartyn vagy a Bazilikánál,

nem is sátrak, hanem pavilonok állnak. Járnak körbe-körbe az emberek, nézelődnek és olvassák a kiírásokat, hogy ki mikor dedikál. Asztalkáknál fehér, műanyag székeken most is napernyők alatt üldögélnek és diskurálnak az írók. Akad olyan is, aki csak magában ül olvasóra várva a tengernyi tömegben. Nézi, hogy másnál bezzeg sorban állnak. Akinél sorban állnak, az meg azt lesi, hogy annál a másik írónál végtelenül kígyózik a sor. Mi az ördögöt írhatott? Talán szakácskönyvet? Mert, hogy nem verseskötetet dedikálnak, az biztos. Lám csak, amott is nagy a tömeg. Na, persze, a neves és sikeres, vagy a sikeres és neves... Őt mindig megveszik. Rengeteg a könyv, a diszes album, a könnyű olvasmány, a szerelmes regény és a politikai pamflet, de ott van mindig egy-két újonnan felfedezett költő és regényíró. Meg kell venni a könyvét. És ezt is meg kell venni, azt is... A pultoknál ácsorognak vagy nyomakodnak az emberek, a potenciális olvasók, kézbe vesznek egy-egy könyvet, forgatják, belelapoznak, aztán megnezik, hogy mennyire kerül, és sóhajtvá visszateszik. Az idősebbeknek eszébe jut, hogy tucatnyit is megvettek ilyenkor, tele szatyorral tértek haza, meg tudták fizetni az árát, de most csak egyre vagy kettőre futja.

Pedig van miből válogatni, mert sok a jó könyv, s olvasni jó. Mert igaz, hogy a televízió és az elektronikus kultúra számos válfaja elvon az olvasástól, de azért éppen a könyvhetek idején feltámadó érdeklődésből lehet látni, hogy a meghitt kapcsolat a betűvel még mindig hozzá tartozik az életünkhöz. *Móricz Zsigmond* nagy apostola volt az irodalomnak, szívügyének tekintette, hogy a könyv eljusson a legkisebb faluba is, és széles körben terjedjen a műveltség. Valamikor a húszas évek derekán Debrecenben írta a *Pillangót*. A Nagyerdő környékén lakott jó ismerősénél, s a helyi újságírók révén csakhamar híre terjedt, hogy Debrecenről készül egy regény. Ha már kiszivárgott, elhatározta, hogy a városban maga szervezi könyve terjesztését, ezért sorra felkereste a könyvkereskedőket, mondván, hogy legalább ezer példányt biztosan el tudnak adni belőle. Aztán amikor fél esztendő múltán elszámolást kért a kiadójától a debreceni forgalomról, kiderült, hogy csupán három példány kelt el. Pedig még nem volt televízió.

Beszélhetnénk a jelenlegi helyzetről a könyvkiadás és terjesztés terén, de ne legyünk ünneprontók! Az írók írnak, a kiadók pedig igyekeznek világra segíteni a műveket. Megint csak *Móricz Zsigmond* jut eszembe. Azt kérdezi tőle egyszer egy karcagi ember: – Mondja, öcsém, aztán hogyan dolgozik? Maga kezére, vagy napszámba? – Feleli *Móricz*, hogy önálló. – Oszt van elég munkája? – Az író bólint. – Csak győzzem elvégezni! – Mire a karcagi ember: – Ajjó, hálistennek! ♦♦

(A 95 éves Kaján Tibor köszöntésére írta meg Szakonyi Károly méltató, szép sorait. Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt: Kaján Tibor 2016. május 16-án eltávozott közülünk.)

A karikaturista

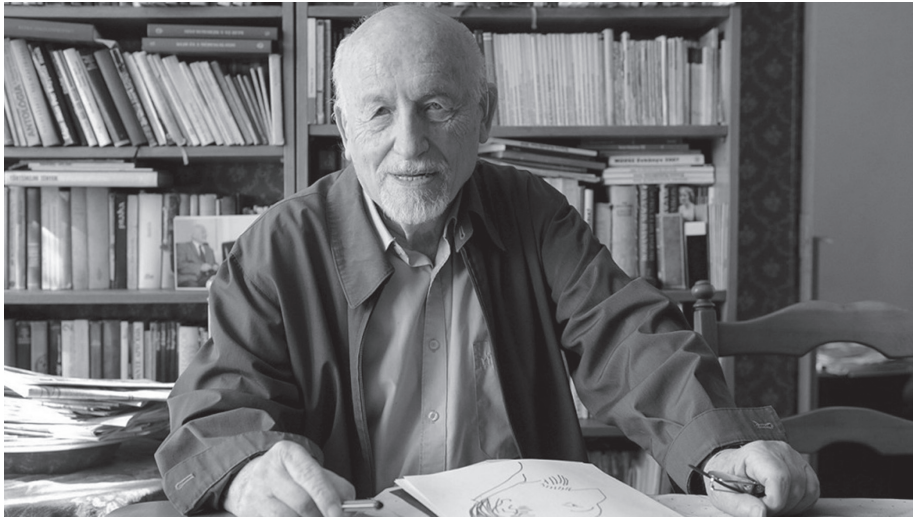
Nem tudom, hogy bántó-e, ha valakit, aki a rajz nagymestere – pontosabban a grafika talán legbravúrosabb műfajának, a karikatúrának zseniális művelője –, novellistának nevezek. Teszem ezt azzal együtt, hogy az illető rajztudása minduntalan elbűvöl, az a könnyedség, biztonság, egyszerűség és pontosság, amellyel ceruzáját-tollát a papíron vezeti, képzőművészeti tudását dicséri, s mégis... Mégis, mégis, munkái láttán mininovellák támadnak elém, mert a karakterek, az elcsípett témák elragadják fantáziámat – természetesen a mester szellemének köszönhetően.

Csodálom, mindig is csodáltam rajzait. És ha azt mondom, hogy a szememben ő egy kitűnő, a karikatúra eszközével élő novellista, ezzel a tudása feletti elismerésem akaratlanul kifejezni, mert humorával, emberábrázolásával, a jellemek leglényegesebb vonásainak megragadásával teremtett rajzai úgy maradnak meg bennem, úgy élnek emlékezetemben, mintha egy Gogol vezetne végig szatirikus, de emberszeretettel teli, csipkelődős történetei során esendőségünk tárházában.

Gogol azt tartotta, hogy a nevetés sokkal

SZAKONYI KÁROLY

Kaján mester karikatúrái

jelentősebb és mélyebb, mint gondolnánk. Persze, nem az ingerültség, az epés hajlam vagy az üres szórakoztatás szerezte könnyű nevetés, hanem az, amelyik az ember derűs természetéből fakad. A lélek mélyén ott buzog a nevetés örök forrása, amely elmélyíti a tárgyat, élesen kidomborítja azt, ami felett csak úgy tovasiklanánk, s aminek átható ereje nélkül nem rémítené úgy meg az embert az élet kicsinyessége és üressége...

Ezek Gogol szavai.

A karikaturista elmélyíti a tárgyat, kidomborítja, hogy rádöbbenjünk, milyenek is vagyunk, miként is viselkedünk az élet különböző pillanataiban, milyen nevetséges az önzésünk, az olykori gögünk, a bosszúságunk és a perpatvaraink. Ceruzahegyre tűzi, s élénk tárja igazi valónkat.

A karikaturista a vesénkbe lát.

Kaján Tibor a vesénkbe lát. Meghökkenünk, amikor biztos kézzel, egyszerű vonalakkal megmutat minket magunknak. És a fehér lapon az a néhány vonal egy egész történet. Mulatságos, elevenbe vágó, olykor megható, olykor döbbenetes történet az emberről.

És micsoda bősége a szellemességnek! A zseniális sűrítésnek! Ezért is emlegetem az ő „novellistaságát”. Olyan nagyszerű egységbe foglalja témáit, olyan kevéssel támaszt bőséget, mint a klasszikus novellisták, akik egyetlen váratlan fordulattal tudnak akkora távlatot adni a témának, mintha egy regényt olvastunk volna végig. Kaján Tibor ötletei kifogyhatatlanok, gondoljunk csak az írókat ábrázoló karikatúráira. Mindegyiket a maga jellegzetességeiből „rakja össze” – hogy így mondjam: Poe bajsza a *holló*, amelyet rémült szemmel vesz észre az orra alatt, Csehov háztetőn révületben lépkedő holdkórosokat hallgat

cvikkere zsinórjának sztetoszkóppá formált végével, Joyce londoni utcából emelkedik ki csokornyakkendősen, s kajla kalapja alatt nevéből formált szemüvege mögül néz keserűen a világba, Franz Kafka sötéten, fekete keménykalapban és fekete felöltőben áll széttárt és kilyukasztott könyvének gyűrűjében..., és sorolhatnám a találóbbnál találóbb ötleteket. De ismerem azt a szerény, születésnapot jelentő 80-ast is, amelynek első számjegyében, felskiccelt saját arcának szakállából aláhulló szálak a homokóra pergését és imígyen az idő múlását imitálják, s alatta a szöveg: *köszönöm a türelmet...*

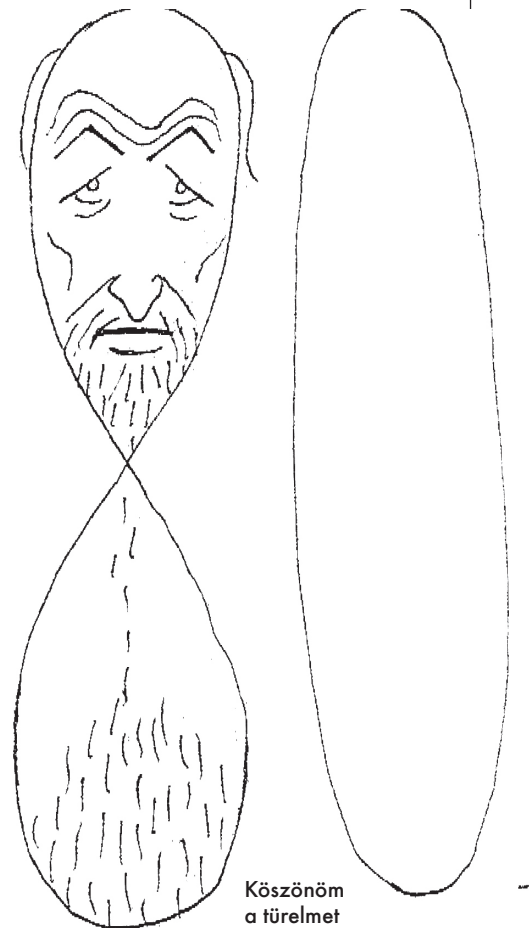
Gazdag életművet tudhat magáénak a mester. Szerény, csendes embernek ismerem, kedves mosolyában ott bujkál elszántsága a kajánkodásra, de tekintetében fellelhető a megértés, az emberi gyengék iránti elnézés is, amely nélkül mit sem érne a satíra. A szeretet vezeti kezét rajzolás közben. Éppen ezért soha nem bántó, ha valakit – ahogy mondani szokás – kifiguráz, ellenkezőleg, boldog lehet, akiről karikatúrát készít. Mert az abból minden addiginál jobban megismerheti, megértheti önmagát.

Kaján Tibor a rajzaival az élet ezernyi mozzanatát megörökítette már a maga sajátos optikájával. A világ megismerhetősége szegényebb lenne rajzai nélkül. A glóbusz és rajta az ember – egy mély érzésű humanista szemével. Ez az ő művészetének lényege.

Szeretném megajándékozni egy réges-régi karikatúraemlékemmél. Nem Kaján Tibor rajzolta, sajnos, nem tudom, ki a szerzője. De évtizedek óta él bennem. A rajz a következő volt: szakadék szélén, rettentő mélység felett két turista függ ég és föld között. Az egyik még beakaszthatta hegymászó csákányát a

perembe, de a másik már csak úgy menekülhetett meg, hogy belekapaszkodott társa bokájába. Csakhogy ez a felsőnek meglehetősen veszélyes, hiszen a csimpaszkodó leránthatja. Ezért dühösen leszól neki. *Ha nem ereszted el a lábamat, fejbe verlek a csákánnyal!* Azt hiszem, Kaján Tibor egyetért velem, ha azt mondom, hogy ez a karikatúra lényege. Megragadni az abszurd helyzetet, amely jellemző magára az életre. A csákányba kapaszkodó ugyancsak a mélybe zuhanna, ha végrehajtaná fenyegetését. De abban a pillanatban, önzésében nem gondol erre. Ilyen gyakorta az emberi szolidaritás.

Talán Kaján Tibor tudja, hogy ki a szerzője ennek a rajznak. Bocsássa meg, hogy idegen

Köszönöm
a türelmet

példával is megpróbáltam rávilágítani a karikatúraművészet lényegére! De ajándéknak is szántam emlékeim archívumából, tisztelegéssel Kaján Tibor tehetsége és választott műfaja előtt.

Gyönyörködjünk, élvezkedjünk, örüljünk ezeknek a nagyszerű rajzoknak! Vidítsa fel lelkünket és pezsdítse fel szellemünket Kaján Tibor művészete! ♦♦

„A zene zsigereink dionizoszai homályába veszi be magát”

(Koczogh Ákos irodalomtörténész és művészetkritikus 1963-ban a *Muzsika* folyóirat felkérésére készítette az alábbi, különleges beszélgetést Németh Lászlóval. Részlet a Nap Kiadó Németh László: *Két kultúra között* című kötetéből.)

– Harminc évig nem gondoltam, hogy a zenéről is van mondanivalója. Életrajzában alig egy oldalnyit írt zenetanulási kényszeréről, s azt írta a Székelyfonóról, hogy nem bírálhatja, mint zenei műalkotást; a megöszült operett címén pontos arcképet rajzolt Fedákról, s Égető Esztere magasba tart egy Mozart-dallamot. Bartók-tanulmánya már kilencéves, s nem jelent meg. Ennyi. De hogy megmaradt gyönyörűségei közül a zene a legtisztább és legnagyobb, annak irodalmi nyoma nem maradt. S ettől a kevéstől, ha a Bartók-tanulmány fölübük nőtt is, indulunk most el. Mert nem lehet sem író, sem pedagógus, akit legalább hazai zenei életünk érintetlenül hagyott. Mit jelent a zene Németh László egyéni életében?

– Az én esetem jó példája lehet, hogy a zeneoktatás nem mindig a legalkalmasabb út a zene felé. Attól fogva, hogy nyolcéves koromban, német szóról hazaérkezvén, szüleim az új Hamburger-zongora elé odavezettek, hetedik realista koromig, amikor a Fodor-féle zeneiskolából kimaradtam, ha nem is annyit, mint az ellenőrző füzetben apám aláírása óráról órára bizonygatta, de napi egynegyed-háromnegyed órát mégis adóztam jövőendő zenetudásomnak. S mi lett annyi gyötrem eredménye? Azonkívül, hogy a kitartásból, a kedvetlen dolgok abba nem hagyásából tanárgyermekhez méltó leckét kaptam, annyi, hogy a kezembe került kottát úgy nagyjából hallom is, s Bach két- vagy háromszólamú invenciói, egy-két Mozart- és Haydn-szonáta, mint jobbat ígérő fénysáv ebbe az etüd- és skálamalomba is beszivárgott. Játszani attól fogva, hogy ez nem volt kötelesség, sohasem játszottam. Zenei élettörténetem azonban ezzel szerencsére nem zárult le. Egy-két év múlva az Állatkert hangversenyein (amelyekbe időnként a pávák is belerikácsoltak) a szép nyári estéken zenehallgatóvá lettem; s zenefogyasztói szükségletem, amelyet az új találmány, a rádió is segített kielégíteni, azóta nöttön-nőtt. Sőt, egy időben a zeneelmélet is megkísértett. Mint fiatal házaspár a Balatonon egy zeneakadémiai hallgatóval nyaraltam együtt, aki épp összhangzattant tanult. Megkívántam tőle, s nemcsak az összhangzattan-leckéit csináltam meg, hanem hazajövet a nyitott rendelő ablakán át, a Siklós-formatan példáival, sőt, az ellenpontba is belenyalván, annak a jól-rosszul megoldott feladványaival a szűk, krisztinavárosi udvart is kétségbe ejtettem. Ha innen indulok ki, az értelmemet foglalkoztató zenei szerkesztés felől, úgy jutok el (érzelmi életem késő kibontakozásával) a zenehallgatáson át a tudatos játékhoz, meglehet többre vihettem volna. Muzsikálásomnak valószínűleg akkor is határt szabott volna a zenei emlékezet szinte tel-

Két kultúra között

A Magyar esszé sorozatban jelentette meg a Nap Kiadó Németh László *Két kultúra között* címmel az író művelődéspolitikai írásainak második kötetét is Monostori Imre válogatása és gondozása mellett. Németh László magyar közművelődésről szóló tanulmányai, amelyeknek jelentős része kötetben csupán egy alkalommal jelent meg, meglehetősen, nemegyszer fájdalmasan időszerűek jelenleg is. A 2015-ben megjelent első kötet után most a zárókötetet veheti kézbe az olvasó, amely a napjainkban égetővé vált oktatásügyről szóló tanulmányait adja közre Németh Lászlónak. A kiadó hazai iskolaügyünk minden szereplőjének ajánlja. A kötetből most szemelvényként Koczogh Ákos Németh Lászlóval 1963-ban folytatott beszélgetését adjuk közre a zenéről.

jes hiánya. Hogy egy zenei mű milyen korból való, a nagyok közül ki írhatta, történeti és jellegzéskemmel az esetek többségében eltalálom; a sokszor hallott zene következő taktusai is kirajzolódhatnak előttem, de rá nem ismerek, a legközönségesebb dallamot sem tudom eldúdolni. A zene ennek ellenére nagyobb szerepet kapott az életemben, mint a képzőművészetek vagy akár a költészet is. Szépirodalmat sokszor hetekig nem olvasok; olyan nap azonban, amelyen zenét ne hallgassak, alig akad. A zenének köszönhetem, hogy van a lelkemnek hazája, amelyre, mint elvesztett szülőföldre, visszaemlékezhetem. Vonzódásom a Beethoven előtti zenéhez (amely akkor kezdődött, amikor ez még nem volt

Az irodalom: nélkülözhetetlen

VASY GÉZA
Az irodalom:
nélkülözhetetlen

Né Kiadó

Vasy Géza *Az irodalom: nélkülözhetetlen* című kötete ugyancsak esszék, tanulmányok gyűjteménye. Népiesség az ezredfordulón, a falu átalakulása az irodalomban, a hatvanas évek irodalompolitikája, az irodalmi értékrend változásai – csak néhány téma Vasy Géza új könyvének első feléből. A továbbiakban sem távolodik messzire e témakörtől. Több írásban elemzi Illyés Gyula életművét, majd rövid áttekintéseket kínál többek között Ágh István, Marsall László, Sánta Ferenc és Utassy József életútjáról.

divat, sőt, a rokokó Mozartot le is nézték kissé) az évek során állandóan erősödött. Elég egy-két taktusnyi XVIII. századi zenét hallgatnom – nem is a nagy építészektől, csak az ízléses palléroktól –, s rögtön ott van bennem az a foltnyi paradicsom, amelyet Csokonaink oly fáradhatatlanul párolgott a magyar sivatagba, s amelyet, épp a mozarti zenére hallgatva, Égető Eszterem, mint egy szívből eresztett tündéri pókhálót, kilencszer szőtt meg, hogy azt mások örülete ugyanannyiszor letépje. Ugyanakkor a zene racionalizmusomat is állandóan izgatja. Mint író, kritikust ez vonzott: az irracionálist a rációval minél mélyebben átvilágítani. Nos, a zenében is ezt szeretném – bizonyos szenzációkat, amelyeket zenehallgatás közben érzek – a kottán is megfogni. Magnót elsősorban ezért szeretnék venni, hogy zenei emlékezetem pótolja, s a kottáról, a szalagról szóló mondat és a bennem támadó benyomás ismételt összehasonlítására módot adjon.

– Kodály nemrégben azt mondta, hogy tíz éven át gyermekruha készítésére profilírozta magát. Ezzel a finom öniróniával nyilván nem enyhíteni akarta a zenei nevelésnek tulajdonított jelentőséget. De vajon valóban olyan nagy pedagógiai jelentősége van vagy lehet a muzsikának?

– A zene pedagógiai jelentőségét – Platónnak ebben igaza volt – nem lehet túlozni. Ha meggondoljuk, mi a zene, s hatását hogy érheti el, ez természetes is. A gondolkodás alá az emberben egy rezonátorrendszer van szerelve, amely az agykérget a zsigeri idegrendszeren át a szervezet mélyeivel köti össze, s a gondolkodás nehézségeit, a problémákat és a megoldásukat, a létünket fenyegető veszélyt az egész test ügyévé teszi, s annak az állapotával, mint egy sarkalló, szorongató, büntető és jutalmazó regulátorral önmagára is visszahat. A zene sajátos matematikájával, finoman adagolt feszültségeivel és megkönnyebbedéseivel, s az ezekből kialakuló hullámaival a gondolkodásnak mintegy megkekulésével ehhez a rendszerhez fér hozzá (amelynek a működését mint érzelmeket tartjuk számon), s hozzá létre benne a zeneszerző által átragasztani kívánt állapotot és közérzetet. Innen a zene démoni hatalma, amelyet Tolsztoj a *Kreutzer-szonátá*ban emleget. Nem gondolom, nem éltem át, amit a szerző, s olyan állapotba jutok, mintha gondoltam, átéltem volna. A művészetek közül erre egyedül a zene képes. Rítmusával, nyelvi fogásaival a vers is lenyúl ebbe a rendszerbe, de gondolkodtat is, a képzőművészet is ad anyagot (az illogikus vers, az absztrakt festészet voltaképp a zenével száll reménytelen versenyre), a zene azonban zsigereink dionizoszi homályába veszi be magát, s innen lázít vagy békít, szomorít, lelkesít.

– Ez magyarázza, hogy a zenei logika, amely oly rokon a matematikával, érzékenyen követi a valóság változásait, az „életritmust”, hogy a zene mindig „korszerű”, ugyanakkor azonban görcsösen ragaszkodunk is éppen vege-

tatív idegrendszerünkbe ágyazott érzelmeinkkel a megszokott harmóniákhoz, ritmushoz. Hamarabb értjük a ma zenéjét, mintsem a szívünket is megszólaltatná. Zenei közérzetünk konzervatív, mint az erkölcs – a hagyományban, a megszokottban érzi magát otthon.

– Az, hogy a zene milyen közérzethez szoktatja egy nemzet fiait, s főként a fiatalot, nem csak művészi kérdés. A zenének olyanféle hatása van a tudat alatti rétegekre, mint a filozófiának a tudatra, vagy a vallásnak volt mindkettőre, a megrendülés és az öröm, amelyet közöl, beveszi magát egész életünkbe. Az, hogy ki milyen zenével öblíti a lelket, eldöntheti civilizatorikus hovatartozását. A pedagógiának központi kérdése tehát, hogy milyen zenére kaptatja azt, akit nevel. Abban persze nem volt igaza Platónnak, amikor csak férfias, kemény hangzatokkal akarta nevelni polgárait. Furcsa oktatás is lenne az, amely a világ zenekincséből csak a dūr hangzatokat vagy az indulókat hagyná meg. Sőt, Tolsztojt sem követjük, aki az érzékkorbaácsoló zenét (amelyet tán csak ő érez annak) tiltaná el. Van azonban egy másik osztályozási alap (amelyre Platón már csak azért sem gondolt, mert tán nem is volt meg): nemes vagy nem nemes zene. Ez az, amit néhány üteméből eldönt nem is az ízlés, a szervezet.

S ez az, amit nemcsak az iskolának, hanem az államnak is figyelembe kellene vennie. A nemes zene ugyanis, még ha meghasonlott is, nem teszi rosszabbá a lelket, a nemtelen azonban, még ha szép és nagy dolgokról szól, akkor is ernyeszt, lealacsonyít. A rossz zenére szoktatás, amelyre százszor annyi alkalom van, mint régen, ma korártalom. A rádió például azzal, hogy annyi zenei lőrét tölt a felemelkedő nemzetbe, közömbösíti más áldásos hatásait. Kultúránk vezetői sokszor éveken át töprengenek, hogy egy nem is jelentős regényt, erkölcsi hatására gondolva, kiengedjenek-e, ugyanakkor zsilipet felhúva engedik védetteikre ezt a züllesztő özönt. Magyarországon az elmúlt évtizedekben rengeteget tettek, hogy az ifjúságot jó zenére fogják. Az a szerencse ért minket, hogy legnagyobb zenészeink nagy tanítók is voltak; Kodály ősz fejét lányaim az énekórájukon ismerték meg. Gondolataik a fiatalabb értelmiségben már-már vallásos szektát támasztottak, s céljaikat fokról fokra a kormányzat is magáévá tette, a zenei nevelésre rengeteg pénzt áldoztak. Az eredmény pedig? Nem az, amit vártak. Magam is jó néhány gyermekem figyeltem meg ennek az oktatásnak a gyümölcseit. Mint hajdan a bebörtönzött egyetemisták a Kodály leckéit füttyölve, vásárhelyi szobám üvegajtáján át a betegség miatt elválasztott kislányok is az akkor tanult dalokkal érintkeztek. S tíz-egynéhány év múltán nyoma sincs mindennek; füttytelen madár lett a szép hangú betegből is. A folklórban a hiba? A lassan sehol sem levő világ hangja, zenei szokása az, amit csak mert magyar, nem lehet egy más civilizáció gyermekére ráerőltetni? Vagy a nemzetközi divat, az úgynevezett könnyűzene nyomása oly erős, hogy azzal szemben e tiszta kísérlet nem állhat meg?

– Itt érkezünk a zenei korok kérdéséhez. Mi lehet az oka annak, hogy a régibb zene szinte befelé fordulásra kényszerít, az újabb viszont figyelmünket tartja inkább fogva?

– Azt hiszem, mélyebben van a baj; nincs olyan műzenénk (nem nekünk, az egész világnak sem), amely a korszerű, nemes zene uralmát a tömegekre kiterjeszthetné. A XVIII. század zenéjében épp az a megkapó, hogy egy zenébe, éneklésbe feledkezett társadalmat érzünk mögötte, amelybe még a technika is új hangszereket farag. Ebből a

zenei boldogságból nőnek ki (a sorsra tán kevésbé boldog) zeneszerzők, akik nem áttalnak az Augarten műkedvelő hangversenyébe hegedűjükkel maguk is beugrani. A zene skizofréniája a romantikával kezdődik, s jelképe, hogy (ahol a XVIII. század hagyománya Grillparzerral nemsokára egészen elhallgat) egy természettől is magába

Csiksomlyó a népi vallásosságban

TÁNCZOS VILMOS
Csiksomlyó
a népi vallásosságban

Né Kiadó

Csiksomlyó hagyományosan a katolikus székek és a moldvai csángók búcsújáróhelye volt, de 1990 után a világ teljes magyarságának zarándokhelyévé vált, felekezeti hovatartozástól függetlenül. A kegyhelyet nap nap után vallásos hívek és turisták sokasága látogatja, a nagy pünkösdszombati búcsúra érkezők száma pedig több százezer főre tehető. Tanczos Vilmos, a kolozsvári egyetem tanára évtizedek óta foglalkozik a témával, s ebben a gazdag kötetben legújabb kutatásait adja közre sok remek fotóval illusztrálva.

BOZÓK FERENC IDŐSZONETT

Talán akad vigasztalóm, ha félek,
ki néhanap mellém szegődik önként,
ne kelljen így lábon kihalva, tölgyként
borzongva imbolyogni, mint a rémek.

Mivel csekély a létezés, melyet élek,
s mivel naponta rázza büszke öklét
reám a szünni nem tudó öröklét,
matériámban ott szorong a lélek.

Ijeszt a létezéskaland, ha tényleg
távozni kell az összes földi lénynek.
Az innen és a túl szíven talál.

Karod kitérve tágas űrbe, kérde:
Öröklöt, ha szünni kell, hogy érts meg?
Mit ér a végtelen, ha van halál?

Kemény Henrik
bábfigurája

fördített titáni ember jelzi az új korszakot és sajátosságait. Azt, hogy a zenei aranykornak vége az én fülemben, a zene irodalomra szorulása jelzi. A zeneszerzők nem mernek többé csak azon a rezonátorrendszeren – valamennyi hangszer közös hangszerládáján – játszani; agykérget, asszociációt, irodalmat és festészetet kevernek a zenélésbe; a muzsikusi emberségét hangsúlyozza, leír, illusztrál; mint ahogy a fuldokló mellkas sem éri be többé a rekesz- és a bordaközi izmok munkájával, a légzés segédizma, a vállövet és a mellkasizmokat is munkára fogja. A XX. századi zene némely tekintetben szembefordult a tizenkilencedik pátoszával és irodalmiságával, de végül is megmaradt programzenének, s már-már a biológiai határokig hajtja az új zenei hatások, a tudományra emlékeztető laboratóriumi vívmányok sajtolását. Hogy a nemes zenének ez az elszakadása a zenefogyasztó millióktól mennyire volt következménye vagy oka, vagy egyszerűen paralel tünete az új, szórakoztató és egyre kevésbé nemes tömegcikkzene térhódításának, azt most kár volna vitatni. A süllyedés a XIX. század folyamán a nemes zenében is követhető. A „klasszikusnak” nevezett operett nem váratlan gyermeke a XIX. századi operának, amint a sláger, majd a zenei idiotizmus sem az operettnek. A zeneszerző viszont minél jobban szenved ettől az elnemtelenedéstől, minden tiltakozó mozdulatával egyre távolabb szakítja magát az olcsón kiszolgált közérthetőségtől, s minél elszántabban védi a közönsége jogát a nemesre, szándéka ellenére annál jobban belekeveredik egy sajátos arisztokratizmusba. A XX. századi, nemes zenét meg kell érteni; mereszteni a fülünk és agyunk, asszociációkkal lelkesíteni magunk az élvezetére. Ez azonban mindig csak egy kis elit vagy épp a sznobok kenyere. Zenei nevelésünk, amely az időszerűtlen folklórtól egy ilyenféle nemes zene megértése felé iparkodott, csodálatos erőfeszítései ellenére itt akadt el.

– Van-e remény, egyáltalán szükség arra, hogy a mélyebb zenei eszmélkedés irányába vezessünk? S vehetjük-e ezek után a példát a zenei aranykorból, a XVIII. századból, vagy találunk közelebbire is? Van-e szabadulás ebből a paradox helyzetből, hogy amikor a zenét ontó

gépek száma megsokszorozódik, maga a zene felhígul, vagy tragikus görcsbe dermed?

– Nem tudnám megmondani. Azt, ami a zenei nevelés terén történt, nyilván nem szabad feladni, legfeljebb a célján és a módszerén kell változtatni. A legáldásosabb, úgy hiszem, az lenne, ha minél több embert sikerülne az aktív muzsikálásra – énekre, hangszere – rákapatni. A zeneélvezet ma kezd a futballszurkoláshoz hasonlítani: huszonkettő játszik, ötvenezer meg bámulja. A hanglemezek magas mércéje, a mindennaposra vált remek a hivatásos muzsikust is nyomja, hát még a műkedvelőt. Társadalmi igazolása nincs: a mulattatást, amelyhez régen egy ügyes zongorista kellett, elvégzi a magnó. De így kell-e ennek lennie? Az, hogy vannak úszóbajnokok, kedvét szegje az uszodák lubickolónak? Nem inkább a sok uszoda, sok pillangózó test dobja fel a bajnokokat is? Kodály Zoltán nyolcvanadik születésnapján énekkar vonult énekkar után kórusműveivel a színpadra. Ez a felvonulás nemcsak Kodálynak, mint vokális mesternek, hanem mint közösségnevelőnek a nagyságát is megmutatta: az ő kórusművein emberek tízezrei kóstoltak bele a karba tartozás, a nagy zene szolgálatának az örömébe. E karok szaporítása tán leghatásosabb módja a zenei műkedvelés felbátorításának. De nem állhatna át erre a hangszeres oktatás is? Volt az osztályunkban, negyvenöt éve, egy pici zenekar: tulajdonképpen csak kettőnek volt komolyabb zenei tudása, a többi szinte a részvételért tanult még hegedülni is. Azt a magánzárkaszerű, a profikéval azonos zetanulást, amely engem kedvetlenített el, nem lehetne ilyen kis zenei közösségekben folyó zetanulással tágitani? A magára hagyott muzsikussal éppúgy, mint a futó vagy a diszkoszdobó, ha nem lesz versenyzővé, többnyire lemorzsolódik: a dalárdák és a zenekarok társas voltukkal a zenébe kóstoltat jobban megkötik, s magasabbra is emelhetik. Ilyen aktívan zenélő tömegek felett a zeneszerző is jobban megtalálja a módját, hogy vágja ki magát abból a zsákból, amelybe századunk nem csak őt kötötte. Amikor most egy évtizede a betegség rám tört, s azt hittem, néhány hónapom van, amelyben gondolataim le tudom írni, a kilenc, végrendeletszerű tanulmány közül egyet a zenének szenteltem. A címe – hisz ismered – *Bartók és a tizenkilencedik századi zene*, nem annyira Bartók műveiről szól, inkább a kultúrának arról a modelljéről, amely az ő törekvéseiben rajzolódik ki. Már abban elhangzott a figyelmeztetés, hogy a század második felében nálunk a szocialista világban különösen módosulnia kell ennek a modellnek, elfordulnak a koordinátái. Mi volt a három főirány, amelyet Bartók erőfeszítései kijelöltek? Egyik a sokakkal közös: az összhangzattani és ritmikai lehetőségek kitágítása, a jövő zenéje; a másik: a folklór, a lenyúlás a népben megőrzött ősből, egyszerűbb és számunkra mégis újszerűbb zenei konvenciók felé, végül a XVIII. század mesterein felgyúlt szerkesztő kedv, a bachira emlékeztető boltozatvetés. Mindezek nemcsak Bartók irányvektorai, hanem Sztravinszkij korszakaiban is rájuk lelünk, s nem csak a zenére jellemzők. Ady, a szűz borzongások költője, a magyarság forró geológiáját feldobó, s mint megállapították, dantei szerkesztő, szintén ebben a három irányban élt. Bartóknál ez a három irány még inkább, mint Adynál: háromirányú elvágás, hősi összeférhetetlenség azzal, amiben élt, s ez az elvágás az, ami ma (nemcsak az irodalomban, hanem úgy hiszem, hogy a zenében is) jogosulatlan kezd lenni. Az efféle menekülés ugyanis mindig annak a jele, hogy a művész elvesztette társadalmi szerepét és természetes közönségét. Ma azonban ez nincs így a zenében sem. Ha a nem nemes zenét milliók hallgatják is – tíz-, sőt százazrek várják, hogy képzeletük, érzelmi életük képekkel, zenével a nemesre neveljük. A század eleji zene dacos jövője így önmagától pedagógiai példát adott, az emberemlékezet tisztán tartója lesz, érzelmi kotrógép, amelyre az ipari civilizáció gyors iszaposodásában akkora a szükség. A szerkesztés sem a nagy, biztos dongák nosztalgiaja, egy matematikai szenvedély remeklése többé; meglevő és elhelyezést kérő érzések helyükre tevője, az ellentmondások oszlopán a közösség életét boltozó harmónia.

Koczogh Ákos
Muzsika, 1963, 4. szám, 1–5.

Spiró válogatott esszéi

Válogatott esszék 1979–2016 címmel összegyűjtve jelentette meg a Magvető Kiadó Spiró György legújabb kötetét.

„Spiró György otthonos terepe az esszé. Ezekben az írásokban közérthetően, szenvedélyes racionalizmussal és eredeti szempontokkal vizsgál meg közelebbről egy-egy életművet, műalkotást, történelmi jelenséget” – olvashatjuk a kiadói jegyzetben. A Magvető Kiadó ezzel a kötettel köszönti a hetvenéves Spiró Györgyöt. Az alábbiakban a szerző Fejes Endréről szóló írását adjuk közre az esszékötetből.

SPIRÓ GYÖRGY

„A VALÓDI RÉSZVÉT NEM ISMER KEGYELMET”

Negyven év múltán I. – Fejes Endre

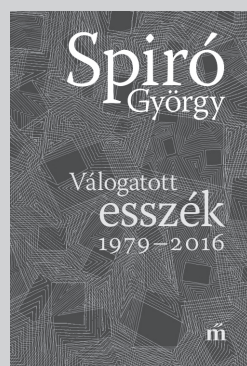
Negyven év elegendő, hogy az érték értéknek, a hamisság hamisságnak bizonyuljon.

Negyvenegy éve jelent meg Fejes Endre *Rozsdatemetője*, s ma legalább annyira érvényes, mint akkor volt, sőt bizonyos értelemben még érvényesebb: a körülötte kavart, manipulált viták elévültek, a mű tisztán, keletkezési és fogadtatási körülményeitől mentesen áll előttünk, s elmondhatom: az egyik legkitűnőbb egzisztencialista regény, amelyet valaha írtak. Újraolvasva ugyan láthatóvá válnak egyes, akkoriban aligha érzékelt, durvábban megmunkált eresztékei, de hát a remekművek jellegzetessége, hogy vannak bennük hibák, hibátlan művet csak a közönszerűek tudnak írni. Ki-ki-ütköznek a vakolat alól néhol a gerendák, de az épület alapja és tetőzete hihetetlenül szilárd. S amit elképedve látok: Fejes hatalmas, keserű indulatát micsoda finom érzék tartja kordában, mennyire nem lép ki a választott formából és közegből, s mennyire nem enged a giccs kísértéseinek, amelyek pedig a XX. század első kétharmadának tematikájából eredőleg számosak. A valódi részvét nem ismer kegyelmet; Fejes kegyetlen író, mert szereti a hőseit.

Egy magyar *Száz év magány* áll előttünk voltaképpen, csak éppen annak bombasztikus, hatásvadász, Nobel-díjra kacsintó önmutogatása nélkül. Fejes igazi, emberi tudást csöpögtet belénk ízléssel, óvatosan, minden lehetséges elfogultságot hallatlan tudatossággal kerülve. Hihetetlen nagyságú tárgyi tudást tart kordában e meglepően kevésbé terjedelmes műben a szerző magára kényszerített vasfegyelme, amelynek tárgya a transzcendencia nélkül maradt, kiszolgáltatott, vegetáló ember. Magyar regény a *Rozsdatemető*, persze, mi más is lenne, de egyetemes érvényű: a mindenkori fölösleges ember küzdelme a létért, egyúttal pedig, ösztönösen, a méltóságért, amely nélkül kevésbé tudatos ember sem tud élni. S ha körültekint az

ember Európának eme szegletében, ahol immár százmilliók élnek pontosan úgy, ahogyan azt Fejes a *Rozsdatemető*ben fél évszázada észrevette és ábrázolta, nemcsak művészi, hanem politikai éleslátása előtt is hódolattal hajtom meg a fejem: aki a témát és a formát megtalálja, az vátelessé válik még akkor is, ha erre egyébként semmi hajlandóságot sem érez.

Fejes nagy találata a szerénység diadala voltaképpen. Köznapinál is köznapibb, hagyományos családrégényt játszat le aránylag sok szereplővel, s ragaszkodik ahhoz, hogy ne is történjék velük semmi különös. Óriási önfegyelemmel alig jelzi a második világháborút, épphogy jelzi az ostromot, alig közöl valamit ötvenhatról, s ebben a megfontolásban nem a korabeli, cenzurális nehézségek játszanak szerepet, hanem az a született prózáíróra valló meggyőződés, hogy az írónak ott a helye, ahol az élet valóban megtörténik, s minden mellékes témát kerülni kell. Mellékes a kenyérharc, a szerelem és a halál kivételével szinte minden. Mellékesek azok a társadalmi csoportok, amelyek az ábrázolt többség alatt vagy fölött helyezkednek el. A szürke életeket kemény, fekete-fehér vonalakkal vázolja fel, a kontúrokat nem színezi ki és nem oldja fel. A mából visszarévedve elgondolkozom: ez a transzcendenciát nem elvesztő, hanem azzal eleve nem bíró létezés – amely felől minden utópia és minden hiedelem csakis nevetséges babona lehet – mégis bír valami otthonossággal, valami bensőségesességgel. Ezek a társadalom alján küszködő emberek (akik nem lumpenproletárok, mint azt az egykori szaksajtó elhitetni igyekezett, hanem szociológiailag a társadalom mindenkori többsége) még szóba állnak egymással, még hülyéskednek, veszekszenek, huzakodnak, felpofozzák egymást.

Ez az egyetlen vonása ennek a regénynek, amely kifejezetten idillinek tűnik, a mai magyar – és nem csak magyar – állapotokhoz képest. A modern, ipari társadalomba vetett, nagyvárosba szakadt emberről készült pontos, elfogulatlan, minden érzelmességtől mentes láttelet ez a nagy mű, amelyet korábban is, később is, a fejlett világ bármely központjában vagy perifé-

riáján megírhattak volna szinte ugyanígy – és mégis, egyedül Fejes vette észre, s ő írta meg elsőként, s ilyen formában máig utolsóként.

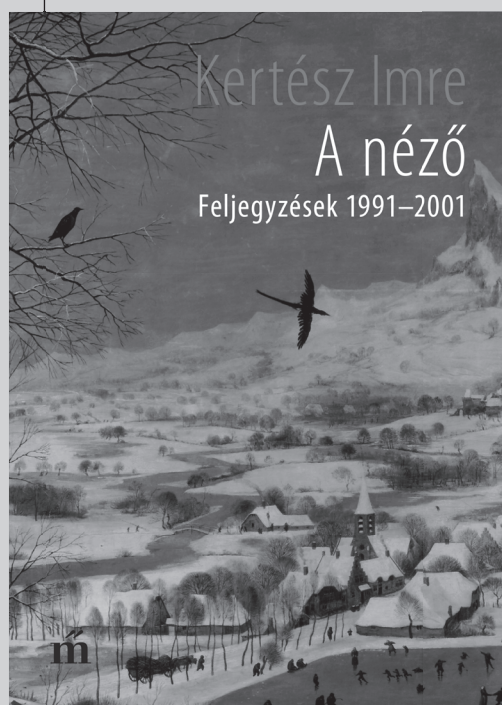
Nem csodálom, hogy az első, művészi érvényes magyar családrégény, a *Rozsdatemető* után szinte azonnal előálltak azok az írók, akik a családrégény végéről érkeztek vehemensen, s írtak kacifántos módon mégiscsak családrégényszerű műveket: Fejes lehetetlenné tette a műfajt azzal, hogy megcsinálta. Nem csodálom, hogy a családrégény felbomlásából táplálkozó későbbi irodalom Fejes nevének még az említését is kerüli: tabu lett, tiltás alá esik. Elvileg lehetetlen, s valaki mégis képes megteremteni? A Sátán sugallta neki! Megpróbálták beleszuszakolni a „hivatalos” irodalomba, megpróbálták bolsevikot csinálni belőle, hogy ne kelljen a művészetével szembenézniük. A *Rozsdatemető* megérdemelt itthoni és külföldi olvasói sikere a hazai kritikában kinyírta a szerzőt. Magányosan, klikkeken kívül alkotva eredeti, nagy művet hozott létre anélkül, hogy az irodalomtörténet-írás és a kritika akkori és későbbi moguljaihoz törleszkedett volna, bűnhődni kellett tehát. Immár három ifjabb nemzedék kritikusai tesznek úgy, mintha a *Rozsdatemető* nem létezne, s közülük a tekintélyesebbek valószínűleg már őszintén nem olvasták. ♦♦

Kertész Imre utolsó könyve

Feljegyzések 1991–2001 címmel, Kertész Imre halála előtt néhány héttel jelent meg a Magvető Kiadónál a Nobel-díjas író utolsó kötete. 1991 régen volt, huszonöt évvel ezelőtt. Magyarország éppen túl volt a rendszerváltáson, kezdetét vette a többpárti parlamentáris demokrácia, elérhető közelségbe került a Nyugat. A korábban belső emigrációba vonult író immár szabadon utazhatott, szabadon tarthatott előadásokat és dolgozhatott külföldön is. A konok ön- és létértelmező Kertész számára a napló állandó útitárs volt, amelyben nemcsak az átmenetet dokumentálta és kommentálta, hanem művészetével és magánéletével kapcsolatos belső vívódásait is rögzítette. Az utolsó hónapokban a szerző betegen is részt vett az 1991–2001 közötti naplóbejegyzéseket tartalmazó könyve, A néző sajgó alá rendezésében, amelyből az alábbiakban közlünk részleteket.

KERTÉSZ IMRE

„MOST ÚJRA VÍZIÓKRA VÁGYOM”

Semmi belső élmény, semmi tiszta felismerés, egyetlen világos pillanat sem; a pokol mélyén hörgök csupán – ebben áll szellemi-fizikai létezésem. Most újra víziókra, élményektől elnehezült hangulatokra vágyom, mint aki újra megtelik az élet édes fájdalmaival. Elgondolkodni, hogy az életünk nem a kinyilatkoztatás, illetve a megnyilatkozás felé halad-e végeredményben, hogy mindez a valósághiány, az életnek ez az üres bábjátéka, amely immár leplezhetetlen, nem valami mélyebb intelem látható és érzékelhe-

tő jelrendszere-e; hogy nem valami mélyebb tudást kell-e méríteni belőle, amely az élet hamisságát talán egy lépcsőfoknak mutatja, ahová fellépve valami mást, többet, vagy kevesebbet, de új távlatot látunk? Lehetetlen, hogy az idő ne azért lenne, hogy haladjunk benne, lehetetlen, hogy haladjunk, s ez ne valami felé tartó haladás legyen. Az emberi élet világos példája ennek. Az idő kinyilatkoztatássá válik. Lehetetlen, hogy a halál senkit ne tanítson semmire. De lehet az is, hogy csupán szétfoszlik – szétfoszlott – tekintetünk előtt egy kultúra fátyla, s hirtelen nagyon messzire látunk, egyenesen és közvetlenül a semmibe. De ez nem mehet végbe úgy, hogy ne legyen belőle vallási-kulturális élmény. [...]

*

A színház azt bizonyítja, hogy az ember mindig úgy beszél, mintha tanúk előtt beszélné. Az embernek tanúkra van szüksége, hogy szavai elnyerjék morális értelmüket. Az ember legfőbb, legmagasabb tanúja Isten, ez azonban még nem bizonyítja, hogy Isten valóban hallja és hallgatja az embert. Isten létét sem bizonyítja. A moralitás egyes-egyedül a szükségletet, vagyis egyedül önmagát bizonyítja. [...]

*

Az nem igaz – amit, azt hiszem, Wittgenstein mond –, hogy az ember vágya sosem teljesül; igaz viszont, hogy az ember nem tudja, mi az, amire vágyik (nem ismeretei, hanem illúziói, vagy legfőljebb elképzelései vannak róla), továbbá, hogy vágya sosem úgy teljesül, ahogyan vágyik arra: vagyis végül igaz,

hogy az, ami teljesül, nem a vágyunk (nem pontosan, gyakran egyáltalán nem az), viszont ha csak körvonalaiban bár, de valami mégis teljesül belőle, ez célképzeink realitásáról, egyfajta bölcsességről és hitről tanúskodik. Így Wittgenstein is alapvető filozófusa lett a kornak (hiszen erre vágyott), bár nyilván nem úgy és nem az történt vele, ahogy legtöbbször vágyálmaiban elképzelte. [...]

*

Hamburg–Berlin–Köln–Frankfurt–Zürich. Ki hitte volna? De kiléptem-e centrumomból, az emersoni központból? Mindenesetre szétszórás fenyeget, a figyelmem, a lelkem, a hogyan is mondjam, talán a koncentrációm szétszórása. Nem lettem-e túl könnyed és könnyű? Akarok-e még írni? Mi az írás? Az egyetlen módja, hogy – s ráadásul foglalkozásszerűen – kapcsolatban maradjak az engem ért mélységes sérelemmel; hogy élvezkedjem e sérelem felmagasztalásában, hogy szeretetet zsákmányoljak e különös cserebere által. Vigyázni mire kell? – kérdi tévován a belső hang bennem, aggódva, habozva. Nem tudom, mire kell vigyázni. Arra, hogy tudjak rajta nevetni, hogy meghatódjam és csodálkozzam olykor, hogy rutinná ne váljak, én mint foglalkozásszerű ügynöke önmagamnak – önmagamnak, aki lassan elkorcsosul és elhal. Nem. Még élek.

Csak az olyan művészet ér valamit, amely sebeket oszt; ha ráadásul ezeket a sebeket mindjárt hárítani is tudja, a fájdalmat valami édes bódulattal még fájdalmasabbá, felejthetlenné fokozni, akkor nagy művészetről van szó. ♦♦

Magvetés

Jókai Anna memoárja elé

Jókai Anna minden Könyvhéten nagy sikernek örvend. Az idén is lesz mit dedikálnia. A kibővített Breviárium mellett a Ne féljetek! című regényét huszonhetedszer adja ki a Széphalom Kiadó. Mindeközben komoly munkában van, a memoárján dolgozik, ahogy ő mondja, élve boncolja a múltat. A könyvet remélhetőleg a jövő évi Könyvhéten már a kezünkben tarthatjuk.

– Emlékszik az első Ünnepi Könyvhetére?

– Életem első könyvhete akkor volt, amikor még könyvem sem volt.

– Ez hogy történhetett?

– Köztudott, hogy én nem fiatalon lettem író, hanem már az általános iskolai tanárságom ideje alatt. Akkorra a gyermekeim is nagyobbak voltak, végre lett egy kevéske időm, s egy csendes vasárnap délután megírtam életem első olyan novelláját, amelyet végre igazán jónak éreztem. Úgy éreztem, hogy megkaptam az írástudás kegyelmét. Nem veszett mégsem el a gyermekkori, fiatalkori vágyam, hogy író lehessenek. Ez volt a *Magyaróra* című novella. Az *Alföld* folyóiratban jelent meg, és szájhagyomány útján terjedt a híre. Ennek az írásnak köszönhetem, hogy legnagyobb meglepetésemre meghívást kaptam 1966 Könyvhetére úgy, hogy ezen kívül csak egy-két novellám jelent meg. Egyáltalán nem értettem, hogyan történhetett ez, de miután felhívtam a könyvtárost, ő megerősített abban, hogy valóban engem várnak, mivel a *Magyaróra* a tanárok és az olvasók körében akkora népszerűségnek örvendett, hogy mindenképp szerették volna megismerni a szerzőjét. Egy szolnoki gimnáziumban láttak akkor vendégül, utána pedig egy délutáni, könyvtári beszélgetésen. Emlékszem, hogy Szakonyi Károly volt akkor a másik meghívott.

– Az első könyve ezután már nem sokat váratott magára...

– 1968-ban jelent meg az első regényem, a *4447*, majd néhány hónap múlva, 1969 februárjában a *Kötél nélkül*. Akkoriban nagyon nagy szenzáció volt, ha valaki két könyvvel jelent meg a Könyvhéten. Az egyik dedikáláskor az akkori bestselleríró, Berkesi András ült velem egy asztalnál. Az irodalmi közvélemény nem sokra tartotta őt, de volt egy réteg, amelyik imádta a könyveit. Berkesinek az volt a bánata, hogy a kritika nem méltatta, holott hosszú sor kígyózott az asztalánál. Hozzám is jöttek, de össze sem lehetett hasonlítani a népszerűségemet az övével. Borzasztó rosszul esett, hogy ekkora sikert lehetett elérni olyan minőségű írásokkal, amilyeneket Berkesi ontott magából. Érdekes, hogy ő viszont nekem panaszkodott arról, hogy őt nem méltányolja a hazai irodalmi élet, bezzeg én milyen szerencsés vagyok, mert engem tudomásul vesznek, ismernek a szakmában.

– Sajnos, ma már egyre kevesebb vidéki város rendezi meg a maga Könyvhétét.

– Számomra rendkívül fontos a magyar vidék. Vidéken hálásabbak az emberek, számukra valóban ünnepek ezek a találkozók. Emlékszem olyan Könyvhétre, amikor nem volt olyan megye, ahová ne hívtak volna meg. Ezeken a helyeken tényleg azt éreztem, hogy ünnepeljük a könyvet és a szakmát. Rengeteg kis, falusi művelődési házba levitték a könyvemet. Az emberek pedig versengtek, hogy dedikált példányuk legyen. Olcsó volt a könyv. Mindig kevesebb volt belőle, mint amennyi kellett volna. Manapság ez nem így van. Ha azt akarod, hogy ott legyen a könyved, akkor neked kell levinned azt. Nagyon szerettem az üzemi író-olvasó találkozokat is. Ezek a nagyon egyszerű, elgyötört emberek sokszor az emberi szótól is magukhoz tértek. És aki akart egy könyvet,

A huszonhetedik kiadásánál tartó kötet, Jókai Anna: *Ne féljetek!* című regénye, amely megrendítő erővel szól az öregedés és az elmúlás számunkra áthidalhatatlan távlatairól, 1998-ban jelent meg első alkalommal.

annak nem kellett elmennie a könyvtárba, hanem a munkahelyén is kivehette. Szomorúan láttam, hogy a rendszerváltás után megszűntették ezeket a könyvtárakat, s csak úgy kidobták a könyveket. Ezekre a Könyvhetekre én azért is emlékszem szívesen, mert abban a közegben, amikor hallgatni kellett fontos dolgokról, én meg tudtam nyilatkozni. Alkalom volt arra, hogy ne az újságok nyelvén szóljunk a hallgatósághoz.

– Soha nem állították le?

– Nem, mert én mindig az emberi kérdésekről beszéltem. Mi az élet értelme? Hogyan kellene élnünk? Tulajdonképp rejtett istentiszteleteket tartottam. Nem a politikai, hanem a filozófiai részt firtattam. Emellett nagyon ügyeltem arra, hogy közérthető legyek. Soha nem azt vártam el, hogy ismerjék a könyveimet. A mai napig úgy megyek az emberek közé, hogy eleve feltételezem, hogy az ott levő kétszáz emberből legalább ötven nem olvasott tőlem semmit, hanem csak azért jött el, mert kíváncsi rám.

– Fontos a személyes kisugárzás?

– Nagyon fontos, viszont ezek a találkozók nem aratások. Az írónak nem azért kell odamennie, hogy learassa a babérokat, hanem azért, hogy magvető legyen. Biztos vagyok abban, hogy az érdeklődő emberek közül a következő alkalommal már sokan az olvasóim is lettek. És azt is éreztem és érzem, hogy minden egyes ilyen magvetés során nemcsak magam, hanem a kollégáim és az irodalom iránt is felkeltem az érdeklődést.

– Milyen irányba változott a könyv szerepe?

– A könyv társadalmi szerepe erősen megváltozott. Akkoriban, ha a könyv olyan témát feszegetett, amely nem fért bele az akkori ideológiába, azért még megjelenhetett, a híre pedig szájhagyomány útján terjedt. Siker volt magában az, hogy valami olyat mertünk megírni, amelyről a sajtó hallgatott, vagy elferdítette azt. Hatása volt a könyvnek. Jó lenne, ha napjainkban valóban a minőségi írások jönnének ki. A rengetegféle könyv miatt az olvasók is nehezebb helyzetben vannak. Ráadásul manapság már nincsenek olyan műsorok, mint a *Nyitott könyv*, *Vers mindenkinek*, ahol napra napra megismerkedhettünk írókkal, gyönyörű versekkel. Személyesebbek voltak akkoriban a kapcsolatok. A könyvtáros és az író például jól ismerte egymást. A személytelenedésnek különben az írók is az okai. Olvasót nem lehet úgy gyűjteni, hogy mindenkitől csak a csodálatot várjuk el. Meg kell dolgozni az emberek figyelméért. Meg kell találni azt, hogy ne egy kommersz szórazottató szöveget, de ne is tudományos elemzést adjunk. Beszélgetés közben a könyv kapcsán ki kell térni az egész életre, s össze kell kapcsolni mindig a kereső ember életével a művet. ♣ Ughy Szabina

JÓKAI ANNA

Magyaróra

Tegnap nyitott ablakok mellett tanítottam. A nap a katedráig sütött, átmelegítette a hátamat. Kellemes volt. Ma megint eleredt az eső. Esett reggel, délelőtt, esett ebédkor. A szokottnál is fáradtabban indultam az iskolába. Közönyösebb voltam, mint máskor. Anyám egész éjjel ordított. Három Dolort adtam neki. Nem használt. A gyermekek forogtak a paplan alatt, de nem ébredtek fel. Megszokták már a jajgatást, akár a jegese embert vagy a kukát.

Pista a konyhában kuporgott, a szennyespadon. Télികábtban, pizsamában. A feketéscsészét nem mosta ki. Beleragadt a cukor. Az összetaposott csikkek kiégették a szalmapapucsát. A szája széle undorodva lebiggyedt. Hiába beszéltem hozzá, nem válaszolt. Nincs ebben semmi különös. Évek óta így van. Én a gázrózsát csavargattam. Igazítottam a lángot. Kicsire, nagyra, s azután megint kicsire, megint nagyra. Néztam a sziszegő sárkányfejeket.

Hajnali négykor mama görcsei elcsitulnak. Kölnivizet vittem, lemostam a testét. Narancslevet kívánt, de nem itta meg. Kérdezte, hogy beadtam-e a zöld kiskosztümjét a tisztítóba. Az anyám hetvenöt éves. Bélrákja van.

Ötől hétig aludtam. Fél nyolckor a gyermekek iskolába mentek. Délig takarítottam, főztem valamit. Fél egykor megmostam a nyakamat. Rúzszt tettem a számra. Fejemre kötöttem a behasadozott esőkendőt. Feltolakodtam a tömött villamosra. Rálöktek egy fiatalember mellkasára. Megtámasztottam magam a vállai közt. Vitt minket a kocsí, mint két fadarabot.

Atanári étkezdében kelkáposztafőzelék volt fokhagymás fasírttal. Az egyik kolléganő elkésett. Új fiúja van. Ezen elcsámcsogtunk egy kicsit, becsöngetésig. Lassan másztunk fel a lépcsőn. Ez is valami. Három perc. Mondták, hogy szalad a szem a harisnyámon. Azt feleltem: jé, pedig már négy napja így viselem.

A hetedik bében volt órá, irodalom, vagy nyelvtan. Szerencsére a gyermekek tudták pontosan. Könyvet is adtak. Megnéztem, hogy hol tartunk. Szépen felálltak. Jelentettek. Ketten-hárman közbevivogtak. Nem csináltam ügyet belőle. Elhallgattak maguktól. Húsz másodper-

cig figyeltük egymást, én meg az osztály. Sőhajtottam. Intettem, hogy leülhetnek.

Rátámasztottam a tenyeremet a közező oszlop első padjára. Véletlenül belebámultam Kovács Kati kék foltos arcába. Feleltetni akartam. Úgy rémlett, hogy javítania kéne. Lustaságból történt, hogy inkább megkérdeztem, hol ütötte meg magát.

Nem számítottam válaszra. De Kovács Kati sírva fakadt. A bátyja veri ököllel. Vissza akarja küldeni a tanyára. Én azt mondtam, hogy ez szörnyű. A Farkas ikerrek mosolyogtak. Az ő házukban bekötött szemmel, térdre állítva, korbáccsal vernek egy négyéves kisfiút. Az sokkal rosszabb. Jakab Enikő hencegett. Az ő nevelőapja nem üt. Csak iszik. Eliszik mindent. Ezért járt egész télen tornaci-pőben. Még sok mindent beszéltek összevissza. Valakinek az anyjáról, aki belehalt a kaparásba. Egy tizenhárom éves, öngyilkos lányról.

Néha megszólaltam. Nemigen volt mit mondanom. Legszívesebben leültem volna melléjük, a nagy címer alá, valamelyik padba. A mamát láttam, rózsaszín csipkés nejloningben, harminckét kilóra lefogyva. A kezében sütővas. Bodorítja a haját. Majdnem sírtam. Ekkor a „gyépés” Herbert Pali felállt, s azt mondta, hogy ő már választott pályát. Hóhér lesz. Ehhez van kedve. Megijedtem. Tapsoltam. Csendet parancsoltam éles fejhangan. A gyermekek elhallgattak. Hátradőltek. A szemük elhomályosodott.

Kihúztam magamat. Elkezdtem az új anyagot. Szabatosan, pontosan, ahogy máskor.

Az összetett mondat, szerkezete szerint, mellérendelt vagy alárendelt. A mellérendelt mondatokban két önálló gondolat kapcsolódik. A tagmondatok között értelmi összefüggés van. Az alárendelt mondatot azonban úgy ismerhetjük meg – s ez nagyon, nagyon fontos...

Itt álltam meg. Ujjaimat becsúsztattam a púpos Horváth Gyuri hajába. Nagyon fontos!

Elkapott a nevetés. A gyermekek felütötték a fejüket. Csak néztek rám, de nem tudtam abbahagyni. Lassan ők is elnevettek magukat.

Mindannyian neveltünk arccal a padra borulva. ♦♦

SZÁRAZ
MIKLÓS GYÖRGY

Ezzel a kissé provokatív, valójában mégis találó címmel Száraz Miklós György József Attila-díjas író az édesapjáról szóló regényét jelentette meg a Könyvhétre, a Scolar Kiadónál. Hiszen a közismert író, Száraz Györgyöt (1930–1987) a történelmi dráma jeles, hazai művelőjeként tartották számon. „Cirkuszregény? Ügynökregény? Szerelemregény? 1956-os regény?” – teszi fel a kérdéseket a kötet ajánlója, hogy aztán mindjárt meg is válaszolja azokat: „A szerző azt állítja, akkor vagyunk a legpontosabbak, ha műfaji meghatározásként azt mondjuk, könyve tényregény. Hiszen a mű az édesapjáról és az édesanyjáról szól. Száraz Györgyről, az államellenes összeesküvőről, fegyver- és robbanóanyag-rejtegetőről, a későbbi Kossuth-díjas íróról, esszéistáról, lapszerkesztőről, s Marek Mártáról, a végzős, szegedi medikáról. A forradalomról és a „konzolidálódó”, kádári Magyarország, a szürkülő ország első éveiről.” Ebből a kötetből adunk most közre kisebb részleteket.

A kézmosás

Vonnegut elmosolyodott, s megkérdezte apámat, hogy ennek a szép, földi világnak vajon melyik csücskéből szalasztották. Amikor meghallotta a választ, csodálkozva húzta fel a szemöldökét. Magyarok? Azt hittem, a magyarokat kitalálta valaki. Homérosz, Cervantes vagy Isaac Bickerstaff.

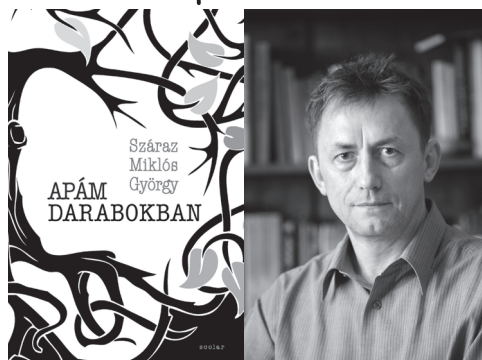
Apám elvigyorodott, de mielőtt megszólalt volna, Kurt folytatta.

Csak vicceltem, mondta, tudom, hogy léteznek magyarok. Három magyart is ismerek. Puskás nincs köztük, neki a nevét sem hallottam, mert amit modern sportnak neveznek, s amit nagyobb önbecsapásnak tartok, mint tükörbe nézni, az hidegen hagy. Viszont ismerem Bartók és Kodály urakat, s ismerek itt a szomszédban, az ohioi Toledóban egy pödörött bajszú, öreg bácsit, aki egy megdöbbenő szerkezetet, egy kerekeken guruló kis kályhát tol maga előtt a járdán, azt kiabálja fennhangon, hogy „Hungarian turkey!”, s valójában sült szalonnát árul.

Kurt elhallgatott. Apám elgondolkodva bámulta a gondozott füvet, a patakot. Akkoriban egy színdarabon dolgozott, amelynek a főhőse Semmelweis Ignác volt, az „anyák megmentője”. A darab később elkészült, játszották is, a címe az lett: Gyilkosok. Ahogy apám tekintete egy sor láthatóan öreg faházra tévedt, Kurt megszólalt.

Tudod, hogy hívjuk őket? „Ante bellum”-házak. A polgárháború előtt, 1865 előtt épültek. Olyan ez itt, mintha ti magyarok azt mondanátok, özönvíz előtti, még a pattintott kőorból.

Apám darabokban

Budán, ahol élek, kezdett bele apám egy történetbe, van egy öreg ház. Nevezhetném „ante bellum”-háznak is, de nincs értelme, mert nálunk az elmúlt öt-hatszáz évben az égvilágon minden valami háború előtt, alatt vagy után történt. Az a ház az Apród utcában áll, s csak egy a régi budai házak közül, de nekem fontos. Újabban múzeum működik benne, de fél évezreddel ezelőtt még kolostor volt. Előbb a vörös barátoké, később a pálosoké, aztán a jezsuitáké. Ante battle of Mohács egy magyar főpap, Tomori Pál érsek birtokolta. Aztán elfoglalták a fővárost a törökök, s akkor a fürdőépítő Szokoli Musztafa basa helyeztette oda a háremét: szudáni eunuchok csodaszép albán, magyar, görög meg etióp nőket őriztek a falai közt. A török idők után Buda várkapitányai börtönnek használták, 1735-ben csárdaként működött, amelyben dunai, szerb hajósok, tabáni kalmárok és alföldi betyárok tanyáztak. 1794-ben erődítménnyé lett, aztán a kapucinus barátok tették rá a kezüket, 1810-ben ismét a katonaság vetett rá szemet. Nem sokkal később megvásárolta egy budai fűszerkereskedő, akit Semmelweis Józsefnek hívtak.

Vonnegut várakozón nézett apámra, aki megcsóválta a fejét.

Nem ő, hanem a fia. A negyedik magyar, akit ismersz, Semmelweis Ignác legyen.

Miért?

Apám törte a fejét, aztán elvagyorodott, s azt mondta magyarul: Mer' a méh nem darázs. Aztán angolra váltott. Mi vagyok én, lexikon? Nézz utána a mindentudó chicagói nagy könyvben! De ha azt találnád, hogy a halála okaként a vérbajt nevezik meg, ne hidd el! A csontok paleopatológiai vizsgálatok szifiliszre utaló jeleket nem találtak, de csontvelőgyulladásra igen. Ez heveny elmezavart okozott, de a halál oka vérmérgezés, gennyvérűség volt.

Nem hagyatsz itt így! – mondta kedvetlenül Kurt. Mondj valamit, ami kedvet ébreszt! Ki volt az embered? Remélem, nem katona? Talán muzsikos? Valami tudós?

Egyszer azt mondta magáról, mondta apám, hogy ő nem kutató, csak egy orvos, aki talált

valamit, amivel megállítható a gyilkolás: megmenthetők a szülő nők, kiküszöbölhető a gyermekágyi halál.

Mi az?

A kézmosás.

A feljelentő

Apám nem örült, ha anyám anyja feljelentette, mert akkoriban még priusza volt – államellenes összeesküvésért, titóista szervezkedésért, fegyver- és robbanóanyag rejtégetésért ítélték el huszonnégy éves korában –, büntetett előéletűnek minősült, bár már megjelentettek az írásai és fordításai, s talán néhány színdarabját is játszották. Tulajdonképpen a nagymamám sem örült, mert igen röstellte, hogy örökösen feljelenti apámat. „Édes fiam – tördelte a kezét kétségbeesetten –, tudom, hogy nem szép dolog, de nem tehetek mást.” És tényleg nem tehetett mást, hiszen ha elméje rejtett zugaiban felütötte fejét az aggodalom, akkor tökéletesen kiszolgáltatottá vált. Egy darabig túrt, szenvedett, lázas tekintettel masírozott fel s alá a lakásban, napokig nem szólt, magába fojtotta ébredező gyanúját, aztán nem bírta tovább. Ha valaki időben észrevette, meg lehetett állítani. Anyámra nem hallgatott, mondhatott bármit, de apám férfias szigora gyógyító erővel hatott rá.

– Mi a baj, Mária? – kérdezte olyankor apám.

– A Potgirnij elvtárs üzent – felelte síri hangon a nagymamám.

– De ugye nem jelentettél fel? – kérdezte ijedten apám.

Nagymamám majd elsüllyedt szégyenében.

– De igen – suttogta könnyes szemmel.

Gromiko elvtárrsal, Koszigin elvtárrsal és elsősorban Podgornij elvtárrsal volt üzenő viszonyban, az utóbbit, a Szovjetunió elnökét következetesen Potgirnijnek nevezte, s meg volt róla győződve, hogy ha bárhol a földkerekségen bárki felemel egy telefont, akkor a vonal másik végén ő található. Ha apám éber volt, nem kötötték le túlságosan a gondolatai meg a nagycsalád ügyei, akkor tudott olvasni a jelekből, s megelőzte a bajt.

– Miért szaladgálsz, Mária? Talán üzent valaki a rádióban az elvtársak közül?

Nagymamám, mielőtt megkönnyebbülten kiöntötte volna a lelkét, még gyanakodott egy kicsit.

– Nem.

– Hanem? – kérdezte apám egy tapasztalt tábori felcser és egy idős, gyóntató misszionárius türelmével.

– A televízióban üzentek – adta meg magát a nagymamám.

– És mit üzentek az elvtársak – araszolt tovább finoman apám. – Hogy bebörtönzik Babust?

– Mintha nem tudnád – hördült fel nagyanyám, s lángoló tekintetet vetett apámra. – Babust már lecsukták. Most Maricára vetik ki a hálójukat.

Unokanővérem – tündöklő szépségű nagylány – Kolozsvárott tanult festészetet, s én mit sem törődve incestussal, paráznasággal, tíz év korkülönbséggel, a kettőnk elválásátó államhatárral, halálosan szerelmes voltam belé. Így amikor nagyanyám megfogalmazta a gyanúját, hogy a diktátor bérencei szemet vethetnek rá, teljes mértékben osztottam az aggodalmát. Apám megőrizte a nyugalmát. Mivel tudta, hogy nagyanyám lázas képzeletének látóköre minden valós veszedelem kívül esik, azaz nem kínzástól, nemi erőszaktól vagy érzelmi zsarolástól retteg, hanem olyan hagyományos rémségektől, mint a sötét tömlő, a romlott étel, a tetszhalál vagy a kútba zuhanás, ezért aztán a fronton dolgozó sebész határozottságával fogott hozzá, hogy kivágja a probléma góciát.

– Mária – mondta nyomatékosan –, bolondokat beszélsz. Képzeldsz. Babus nincs börtönben.

– Nincs? – kérdezte reménykedve a nagymamám. – Miért ne lenne?

– Miért lenne? – próbálkozott logikusan apám.

– Ezeknél ne keress logikát – felelte kristálytisza logikával a nagymamám.

– Beszéljünk őszintén! – kísérelte másfelől apám. – Babus neked fontos meg nekem. Igaz?

– Igaz.

– Másnak nem. Azoknak nem.

Nagymamám figyelmesen hallgatott.

– Babus nem fontos ember – mondta kíméletlenül apám. – Egy csomóan vannak előtte. Sokkal fontosabb emberek. Politikusok. Párttagok. Igazgatók.

– Papok – szúrta közbe nagyanyám.

– Papok is – bólintott egyetértően apám.

– Igaz – mondta elgondolkodva a nagymamám.

– Gondolj bele, Mária! – ütötte a vasat apám –, a védőnőket különben is a legvégén zárják börtönbe, különben ki adja be az injekciókat?

Nagyanyám szemében már a hála könnyei csillogtak.

– Köszönöm, fiam – rebegte. – Úgy megnyugtattál. ♦♦

Atlantisz sorsára jutottunk

Illyés Gyula:
Naplójegyzetek 1956–1957

Illyés Gyula ,56-os feljegyzései, papírlapokra írt naplója 2014 áprilisában került elő, amelyet az író lánya, Illyés Mária készített elő kiadásra Horváth István történész közreműködésével. A kötet címét, az Atlantisz sorsára jutottunk mondatot Illyés Gyula naplószövegéből választották. A napló a Magyar Szemle Alapítvány és a Magyar Művészeti Akadémia közös kiadásában az ,56-os forradalom hatvanadik évfordulójára jelent meg.

Az 1956. október 24-étől 1957. január 31-éig napról napra vezetett eseménynapló számot ad arról, hogy a költő hogyan élte át a forradalom és a korai megtorlások idejét mint cselekvő és megfigyelő. Beszámol az október 23. és november 4. közti eseményekről is, de a napló különösen izgalmas része a novemberi-decemberi időszak: a Kádár-kormány kiáltványától a munkástanácsok és az Írószövetség betiltásáig tartó napok, amikor a fegyveres felkelés leverése után a forradalom és szabadságharc szellemi „fronton”, elsősorban az Írószövetség irányításával folyt tovább.

Illyés Gyula volt – Déry Tiborral, Németh Lászlóval, Tamási Áronnal és Veres Péterrel együtt – a forradalom egyik szellemi központjának, az Írószövetség elnökségének egyik irányítója. Részt vett a politikában a Petöfi Párt – a megújult Nemzeti Parasztpárt – egyik vezetőjeként Bibó Istvánnal és Bisztrai Farkas Ferencel. Tanácskozott Nagy Imrével, Tildy Zoltánnal és a forradalom más politikai vezetőivel. És tárgyalt az írói delegációk tagjaként a feszült, éles találkozókon a szovjet városparancsnokkal, vagy november 4-e után a hatalmukat fokozatosan megerősítő kommunistákkal: Münnich Ferencel, Kállai Gyulával és Tömpe Istvánnal. Történelmi jelentőségük és forrásértékük azok a jegyzetek, amelyekben megörökítette az ezeken elhangzottakat. A gyorsan lejegyzett, hol bővebb, hol csak félmondatokkal rögzített eseménynaplónak része az a néhány, eredetileg megjelenésre szánt, de végül soha nem publikált felhívás, újságcikk-, illetve levéltervezet is, amelyekben Illyés a látott eseményeket értelmezi a napok forгатagában, de mégis történelmi távlatban.

1956. október 31-én Illyés Gyula az alábbi szenvedélyes mondatokat jegyezte be naplójába: „Azok közé a magyarok közé tartoztam, akik népüket bomló, veszendő népnek érezték... Nem a tíz év előtt oly hévvel – s oly igaztalanul – roppentgetett magyarbecsmérlő szölamok hatására. Mohács, Dózsa, Mátyás korára megy vissza a nemzet gerincroppanása – mint annyian, én is így vélekedtem. Ezek óta a tiszta egű október végi napok óta másképp vélekedem. Mint annyi magyar valamiképp azt érzem, mintha még vér is más kezdené járni bennem. Azt érzem, mintha nem törpegerincű nép fia volnék. Ha most utaznék külföldön, a bejelentőlapra azt hiszem, némi büszkeséggel írnám rá, nemzetisége? – magyar.”

ILLYÉS MÁRIA ELŐSZÓ A NAPLÓ- JEGYZETEK 1956–1957 KÖTETHEZ

Apám 1956-os naplója néhány éve a padláson tárolt más témájú könyvek és iratok közül véletlenül került elő. Létezéséről nem tudtam. Sokan kérdezték az évek során, hogy maradt-e fenn naplója apámnak a forradalom napjaiból, s a logikus és igaz válaszom az volt: valószínűleg nem, hiszen 1957 után éveken át tartani kellett attól, hogy esetleg olyan helyzetbe kerül Illyés Gyula is, hogy házkutatást tarthatnak nála, tehát talán le sem jegyzett semmit, ha igen, talán megsemmisítette. Ráadásul Illyés Gyula – saját vallomása szerint – rendszeres eseménynaplót nem vezetett. Noha szokása volt naptár-iba vagy apróbb papírcetlikre leírni egy-egy nap történéseit, mégis az annak idején még a *Nyugatban*, a *Pesti Naplóban* vagy másutt *Naplójegyzetek* címmel publikált és az aktualitásokhoz kapcsolódó szövegei is lényegében gondolatfutatok, rövid esszék. Ilyenekből állt össze a *Magyarok* című könyv; s a halála után nyolc kötetben összegyűjtött *Naplójegyzetek* is ennek a sajátos, illyési műfajnak a példái.

A nyolc kötetben külön könyvként megjelent *Naplójegyzeteket* – amelyeknek lebilincselően érdekes kiegészítése lett ez a most előkerült rész – anyám állította össze apám köteteibe korábban be nem tett és időben odaillő lapközlésekből és más, a hagyatékban talált, még kiadatlan feljegyzésekből. Apám kézírással írt; a kéziratos, eredeti szövegeket anyám gépelte le, s az említett nyolckötetes *Naplójegyzeteknek* az összeállításán apám halála után két-három évvel kezdett el dolgozni, s az 1956-os évet is magában foglaló második kötet 1989-es megjelenése előtt még szó sem lehetett volna arról, hogy apám ’56-ot tárgyaló naplója a tények és a vélemények őszinte feltárásával a nyilvánosság elé kerülhessen. Mert hiszen, ahogyan azt 1956 novemberében egyszer apám megjegyezte: „Naplót írni, ez aztán a lehető legközvetlenebb valóságábrázolás.” És az a valóság a nyolcvanas évek végének kiadói cenzúráján nem ment volna át. Mégis felteszem, hogy anyám nem szándékosan hagyta ki – minden arra történt utalás nélkül – az 1956. október 24. és 1957. január 31. közötti feljegyzéseket, hanem egyszerűen elfelejtkezett már arról, hova rejtették el annak idején – mintegy harminc évvel korábban – az eredeti példányát. Ezért történhetett meg, hogy nem hagyakozott nekem sem a kézirat sorsát illetően.

Amikor Illyés Gyula Miskolcon 1956. október 23-án, Szabó Lőrinc költői estje után arról értesült, hogy „Pesten utcaharc” van, s „igen sok halott a Rádió körül”, másnap úgy döntött, hogy „Ha soha máskor nem, ez igazán a naplóírás ideje”. A megbénult vonatkozású miatt csak autóval, két nappal később sikerült Budapestre hazatérnie, s itt, a forradalom viharzó eseményei közt is folytatta a valóban hagyományos

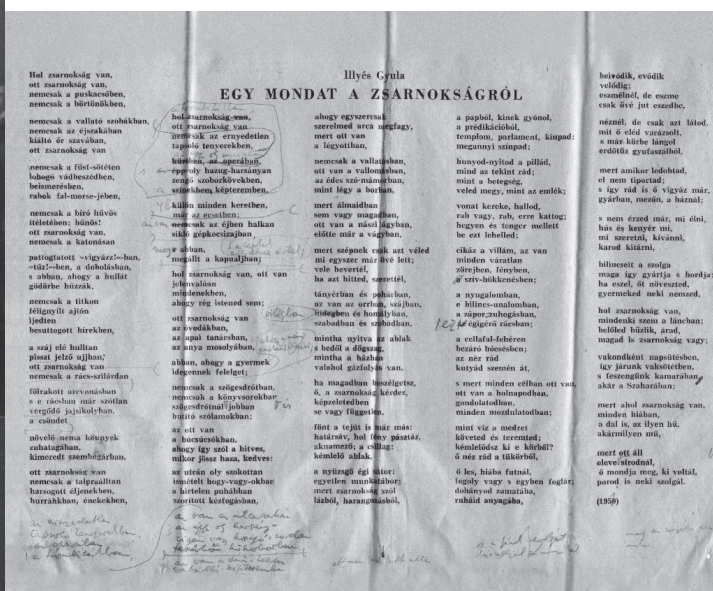
Déry Tibor
felszólal az
Írószövetség
közgyűlésén,
előtérben
Háy Gyula,
1956. decem-
ber 28.

Illyés Gyula Naplójegyzet 1956–1957

Atlantisz sorsára jutottunk

Magyar Művészeti Akadémia – Magyar Szemle

Illyés Gyula
és felesége,
Kozmutza Flóra

Illyés
Mária

értelmeben vett naplóírást. Ahogy ő fogalmazott: „A naplók naplóját írom: az események egyidejű ábrázolását.” Az idő szűke, az események zaklatottsága miatt legtöbbször csak néhány mondatban. Szokása szerint vékony átütőpapírra, félbehajtott és felvágott A5-ös lapokra ceruzával és tintával, illetve golyóstollal.

Illyés Gyula a naplót tehát 1956. október 24-én kezdte el írni, felidézve a megelőző nap eseményeit; a kötetben az október 23-ai dátum feltüntetése az olvasó tájékoztatására szolgáló kiegészítés. Ezután a miskolci események leírásával folytatta, majd csaknem valamennyi lapon szerepeltette a hónapot és a napot, egy napon belül az oldalakat pedig számmal jelölte; nagy segítség volt ez az összekeveredett kézirásos lapok időrendbeli sorolásánál.

Az eredeti szöveget nem volt könnyű kibetűzni. Amit az olvasó most láthat, két évig tartó, figyelmes böngészés és értelmezés eredménye. A ceruza és tollvonások helyenként elhalványodtak a rájuk rakódott, több évtizedes nedvesség és por hatására.

[...] Felmerült bennem az aggály, mint Illyés Gyula hagyatékában fennmaradt, publikálatlan írásainak közlésekor mindannyiszor: van-e jogunk, szabad-e közreadni nem kiérlelt szöveget, amelyet a szerzőjük csak emlékeztetőnek szánt egy esetleg később megírandó munkához? Nem sérti-e apám személyiségi, illetve írói jogait? A napló vége felé, 1957. január 21-én, amikor az írók elleni megtorlás veszélye Zelk Zoltán és Hágy Gyula letartóztatásakor valósággá vált, s elképzelhető lett, hogy feljegyzéseinek első olvasója esetleg valamiféle hatáság lehet, Illyés Gyula a következő néhány mondatot vetette papírra:

„A napló a legbizalmasabb írásműnek látszik. A legmegbízhatóbb. Gyorsan írok, tehát pongyolán, hamis hatásoknak engedve, egyre többször érzem.

Aztán meg: ilyen körülmények közt írni olyat, amiről félős, hogy mégiscsak ilyen állapotban kerül olvasó szeme alá!

S végül: ha Zelk és Hágy is írt naplót, azt most a nyomozók olvasák, nyilván a lehető leghitelesebbnek gondolva minden mondatát, már csak azért is, mert az író akarata ellenére jutottak hozzá!”

[...] Az olvasó, ha kézbe veszi ezt a kötetet, két, egymáshoz kapcsolódó történetet talál benne. Az egyiket az adja, amelyet Illyés Gyula le tudott jegyezni az 1956. október 24-étől 1957. január 31-éig tartó időszakban; a vele történt fontosabb események sorát.

A másik pedig az, amelyben Horváth István ennek a történetnek a részleteit feltárta, magyarázatokkal kiegészítette és belehelyezte egy nagyobb történetbe: az 1956-os forradaloméba. Jegyzetei tehát nem csupán a forrásokra történő utalások, vagy másutt fellelhető adatokra való filológiai hivatkozások, hanem reflektorfénnyel pásztázzák be azt a területet, amelyet Illyés Gyula a naplóban bejárt. Így válnak érthetővé a ma már jobbára elfeledett – a nem történészek előtt bizonyosan ismeretlen – események. A kötet címét, az *Atlantisz sorsára jutottunk* mondatot – apám szövegéből idézve – szintén Horváth István választotta ki. És ő gyűjtötte össze és helyezte el a kötet végén függelékben a naplóban említett, hatvan évvel ezelőtti kiáltványok, írárok, levelek, nyilatkozatok szövegét. Némelyikük a családi hagyatékban is fennmaradt.

Akkoriban kettős életet éltem. Volt egy városi és egy havasi. A városi huligánkodás volt. Lógás a suliból, cigizés a garázsok mögött, a rossz jegyet adó tanárok gyerekeinek bántalmazása, a korai gyümölcsök leevése a kertekből, a csajok megszedése, vízzel töltött koton dobása a járókelőkre meg ilyenek. Állandóan galeriztunk, gázmaszkás táskával jártunk, s mind-egyikünknel volt boxer vagy csaprózsa, amelyet rendeltetésszerűen verekedéshez használtunk. És szivaraztunk. Volt egy beszögellés a pléhgarázsok mögött, ahová sehonnan nem lehetett belátni a blokkokból. Oda behúzódtunk, és szívtuk a szimpla Carpatit. Csönye tudott a nyálából buborékot fújni. Mitikapi irgalmatlanul tudott röhögni, Füles be tudta gyűrni a fülét a hallójáratába, Zotyikára már nem emlékszem, hogy mit tudott, de valamit biztos, mert köztünk minden-

CSENDER LEVENTE

SASFIÓKA

a Béke utca Mitikapi kacagásától. Füsikoli is kidugta a fejét az elsőn, hogy mi ez a nagy hahota. Ő ritkán szólt ránk. Csak könyökölt az ablakban, s füstölt. Gábor bá' meg kiöntött egy borkán hideg vizet a fürdőszoba ablakán, azt hitte, valakit eltalál, de Mitikapi addigra elszaladt, s együtt messziről néztük Gábor bá' vizes küzdelmét a semmivel.

Csőnye meg rajzolt. Olyan Iron Maiden posztereket tudott koppintani ceruzával, hogy megszólalt. Jobb volt, mint az eredeti. A márvány sírkövek hátára is szeretett rajzolni a református temetőben. Koponyákat meg ilyesmit. Nem mosta le az eső a grafitot, nagyon sokáig ott volt a sírköveken Csőnye kéznyoma.

A másik életem a Havason volt, s egy-egy nyarat jelentett. Már a nyári vakáció első napján megjelent nagyanyám. Mindig pontosan érkezett, miután eladta a nyári almát meg a fűgombát a munkásoknak, s elvitt magával. A délutáni busz tele volt munkásokkal. Két ülésen hatan is ültek egymás ölében, beszélgettek, kacarásztak. Sok fiatal lány is zötykölődött a buszon, akik a Május 1. készruhágyárban dolgoztak. A busz háromnegyed óra alatt tette meg a tizenkét kilométert a rossz úton. Közben nyeltük a port. Kevergett a csípős izzadságszag a lányok

szapannillatával, A munkások műanyag ingekben, a nők bozontos hónaljjal, de ez akkor nem zavart. Örültünk, hogy nem kell gyalog menni. Oroszhegyen lepakoltunk, átöltöztünk, ócska ruhát vettünk, s indultunk tovább az erdőn át Nyúládba. Közben besötétedett. Szentjánosbogarak világítottak. Figyeltem, honnan lép elő a medve. Mert ott, azon a magasságon, bárholon előléphetett a medve.

A nyári hónapok alatt is több medvével találkoztunk, mint emberrel. Csak mi voltunk ott fenn meg a juhászok a nagy, medvéölő kutyákkal, amelyek éjjelente kifelétek a környező dombok tetejére, s ott töltötték az éjszakát őrsgben. Nappal se voltak restek, ha az ember a pakulárral akart pár szót váltani, összehangoltan támadtak. Egy észrevett, vakkantott,

a többiek is, egyre többen csatlakoztak, aztán elindultak, s az a nyolc-tíz hatalmas szőrmók úszott a levegőben, alig érte a lábuk a földet. Mindegyiken kolonc volt, hogy lassítsa a futást, de meg se hessentették. Mire elérték volna az embert, akinek addigra már a segge árkan lefutott az izzadság, a pakulár is felkunkorodott valahonnan a füből, füttyentett, s a kutyák morogva visszavonultak. Nálam mindig két botospálca volt. Úgy tanítottak, hogy az egyiket odatartom a támadó kutya elé, míg azt elkezd rágni, addig a másikkal beszakítom a koponyáját. Szerencsére soha nem fajult addig a helyzet, hogy ki kelljen próbáljam. Már csak azért is jó volt, mert belegondoltam, hogy míg én küzdök eggyel, a többiek biztos leülnek a zöld fübe, s megvárják, amíg végzek, majd aztán jön a következő, s így tovább, a végén meg ott lesz egy rakás döglött kutya. Jobb megoldást találtam. Nyár elején kenyérkaréval, puliszkamaradékkal összebarátkoztam a nagy kutyákkal. Aztán ez olyan volt, mintha védőszárnyak alá kerültem volna. Jöhetett bármi. A medvéölők velem voltak.

Mivel nagyon kevesen voltunk a havason, egymást néha felkerestük. Bernát a kecskékkel járt, s volt ott egy olyan cápja, amelyik a csikket égve megette. Állandóan kellett szívjuk a Carpatit, hogy ellássuk a cápot csikkel. Estefelé meg megettünk fejenként egy-egy borsikabokrot, hogy nagyanyámék ne érezzék meg a szivar szagát. Persze, úgy is megérezték, de inkább hagyták, nehogy bujkálva a csüirt meggyújtjuk. Éjjel kalibában aludtunk, s karbiddal lövöldöztünk, hogy elriasszuk a medvéket. Meg nagy tüzeket raktunk fenyőfa csapokból. Ezeket úgy megpakoltuk, hogy volt vagy ötméteres lángjuk, s reggelig is pisláloltak.

Amíg a marhák deleltek, általában fészkeket raboltunk, rákásztunk, gombásztunk, dugát csináltunk és a jéghideg pataokban fűrödtünk. Egyszer Bernáttal felfedeztünk egy sasfészket, amelyben fióka volt. Ezt abból gondoltuk, hogy sok, viszonylag friss és jó nagy madárszar volt a földön. A sasok mindig nagyon magasra rakták a fészkeket. Én vállalkoztam, hogy felmászom a sima törzsű fenyőfára, amelynek a tetején a fészkek voltak. Lentről úgy látszott, hogy valahol az égben van a fa hegye. Kúsztam a törzsön felfelé, többször megálltam pihenni, szorítottam a meztelen combommal a gyantás kérget, szinte odaragadtam. Nem néztem le, csak amikor már a fenyves fölé kúsztam. A mászás leg-

AZ ÉV NOVELLÁI AZ ÉV VERSEI

Tizenötödik éve jelenteti meg a Magyar Napló Kiadó fenti, népszerű antológiáit, amelyekben az elmúlt év legjobb magyar novelláiból és verseiből nyújt elegáns, sokoldalú válogatást. Az év novellái 2016 kötet anyagát Erős Kinga, Az év versei 2016 kötetét pedig Zsille Gábor válogatta. Az alábbiakban az év novellái közül adunk közre szemelvényt.

ki tudott valamit. Én például át tudtam fújni egyik füstkarikát a másikon.

Füles a mi blokkunkban a földszinten lakott. Amikor lógtunk a suliból, feljött hozzánk a harmadikra pampóban, hozta a Dinamit lemezét, felraktuk a lemezjátszóra, felhangosítottuk és bedöltünk. Énekeltek Vikidál Gyulával, hogy minden éjjel, mindig arról álmodok, hogy félrelépni én már többé nem fogok..., s tomboltunk a nagyszobában. Fülesnek hosszú haja volt. Járt a parkba, ahová a rockerek. Ivott is. Elég sokat.

Mitikapit odaküldtük sokszor Gábor bá' ablaka alá, hogy röhögjön. Olyankor, amikor Gábor bá' a gyárból hazatérve ledől, Mitikapi felröhögte, háháháháhá, aztán futás. Zengett

nehezebb része az volt, amikor a fészek alá értem. Találgattam, hogy másszak bele, mert mint egy nagy kosár terült szét a fejem felett, s alulról bele kellett mászni az ágakból font kosárba úgy, hogy nem lehetett lépni semmire, a fészekbe meg nehéz volt belekapaszkodni, alattam meg vagy tíz méter üresség. Amikor a kezem a fészekbe tettem, akkor még ott volt a sasfióka. Megálltam egy pillanatra, vártam, hogy belém vájja a csőrét, karmával megsebezze a kezem. A pillanatnyi állás szerint ő volt nyerő helyzetben. Egyelőre csak a bal kezemmel markoltam erősen az ágakat. Féltem a szemem. Hátrált. Amikor a jobb kezemmel is megkapaszkodtam, szárnycsatogást hallottam. A sasfióka kivetette magát a fészekből, s bezuhant a fák közé. Hallottam, ahogy verdes a szárnyaival, miközben zuhan lefelé, még valami visító hang is kijött belőle. A lábam remegett, a kezem elfáradt az ágmarkolásban, muszáj volt pihennem. Valahogy belekecmeregtem a fészekbe. Feküdtem a madárszarban, és a kis állatok tetemei közt. Alig lógott ki a lábamból egy kicsi a fészek szélén. Jó sokáig néztem az eget a dögszagú fészekből. A szél hajlítgatta a fa hegyét, hintáztatott. Néztam a Görgényi-havasokat. Sokáig feküdtem a sasfészekben, mire azt éreztem, hogy nem remeg a lábam, a kezemmel újra tudok fogni. Két, nagy sas fent keringett, nézhettek, hogy honnan került ekkora dög a fészekbe.

Lefelé megint lógtam egy kicsit a levegőben, mire a lábam át tudtam kulcsolni a fa törzsén. Aztán valahogy lekúsztam. Amikor elértem az ágakat, már könnyű volt. Úgy éreztem, hogy életem mászásán vagvok túl, s nagvon

LEXIKON:

Csunder Levente (1977) író Székelyudvarhelyen született, s 1991 óta él Magyarországon. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett. Novellákat ír. Kötetei: *Zsírnak való* (2003), *Szűnőföldem* (2006), *Fordított zuhanás* (2010), s a *Murokszedők* című kötetén dolgozik. Mórész Zsigmond-ösztöndíjas.

büszke voltam magamra, amikor felnéztem újra a fa hegyébe. Combomon megkopott a bőr, itt-ott lehorzsolódott, szivárgott belőle a vér. Kezem ragadós volt a gyantától.

Míg én a fa hegyében pihentem, Bernát lent begyűjtötte a sasfiókát. Akkor volt, mint egy lúd. Csak pelyhes. A kutyák ugrásra készen feküdtek a földön. Álltam a sassal szemben. A fejét magasra tartotta, forgatta, pislogott. Mit csinálunk vele, futott át rajtam. Addig csak bagolyfiókáink, vércsénk voltak, de ekkora sasfiókánk még nem. Hova tesszük? Mit adunk neki enni? Ezt nem lehet bezárni. Hogy fogjuk meg, hogy ne vájja ki a szemünket? Bernát közben a pulóverébe csomagolta. Egyik kezével a sárga lábait, a másikkal a fejét fogta. Vitte egy kicsit, aztán lerakta a földre. Tanakodtunk, hogy mi legyen vele. Talán, ha nem visszük messzire, megtalálja az anyja, okoskodtunk. Sasszeme van, csak meglátja. Majd rablunk fészkeket, s etetjük madárfiókáival, tervezgettük. Egy alacsonyabb cserefán ágakból raktunk fészket neki, legalább egy méter átmérőjűre sikeredett. Beletettünk a sást, s odaköztük a lábát dróttal. Otthagytuk. Nem volt messze az eredeti fészektől. Két nap múlva mentünk vissza, hogy megnézzük. Messziről látszott, hogy ott van. Hamarabb látott meg ő minket. mint mi őt. A

fészekben egy fél pocok volt véresen és enyhe dögszag. Minden jel arra utalt, hogy a fióka el van látva. Az anyja etette az új helyen is. A sasfióka haragos szemmel nézett ránk. Lábába belevágott a drót. Levettük és ráhurkoltunk egy darab lámpabelet, de azt rögtön elvágta a csőrével. Úgy látszott, nem akar elrepülni. Megszokta ott lent. Mintha jól is érezte volna magát. A szélben mozogtak a pihéi. Bizalmatlanul méregetett.

Eljött a nyár vége, amikor vissza kellett menni a városba. Kezdődött az iskola. A sasfióka foglalkoztatott leginkább. Kellett valamit vinnem, amivel lehetett vagánykodni. A sas elég egyértelmű volt. Én másztam fel érte, tehát jogos tulajdonosnak tekintettem magam. Egy nagyobb neccebe raktam, s csónakos motorral Emil elvitt a városba. A teraszon volt pár napig a madár, a harmadik emeleten, de anyám azt mondta, hogy takarítsam el onnan, mert ha még egyszer megetetem a parizert vele a hűtőből, akkor kivág a sassal együtt. Az udvaron kivetett mellel közlekedtem, feltettem a vállamra, s úgy mentem le a garázsok mögé szivarazni. Lejött Füles, Mitikapi, Csapszti, Csönye, Vöri, Venczel, Cinci, Zotyika, a szokásos bagázs, s mind csodálták a madarat.

Aztán eladtam Csönyének a sást egy farmermellényért, amelynek a hátán Motörhead felvarrós volt. Sajnáltam amikor a sas átvándorolt Csönye vállára, de a mellényben meg nagyon rocker voltam. Aztán már Csönye vagánykodott a sassal. Addigra jóval nagyobb lett, mint egy liba. Nem volt már pihe rajta, de nagyon békésen álldogált Csönye vállán is, egyensúlyozott. Mintha mindegy lenne, hogy ki vállán áll. Még Keresztúrra is elvittük a tehervonattal. Az egyik vagon elején volt egy pad. Felültünk oda, mint kocsis a bakra, s átdöcögünk a Küküllő-hídon, enyhe idő volt, békés délután, nem ment a vonat gyorsan, nézelődünk, dumáltunk. A sas Csönye vállán. Keresztúron félreállt a teher, hogy elengedje a személyt, s akkor mi leszálltunk. Beültünk egy bárba, ahol volt színes tévé. Kekszet ettünk, valami narancsos lötytyöt ittunk, aztán mikor jött vissza a teher, újra felszálltunk rá, s visszadöcögünk Udvarhelyre.

A garázsok mögé mentünk.

AZ ÉV NOVELLÁI 2016

AZ ÉV VERSEI 2016

Csabsztiék ott voltak. Csönye az ujját a sas lába alá dugta, s átegyensúlyozott vele a temető szögesdrótjára. A sas tollát fújta a szél, nézelődött be a temető felé, ha bármelyikünk mozdult, azonnal fordította a fejét arra.

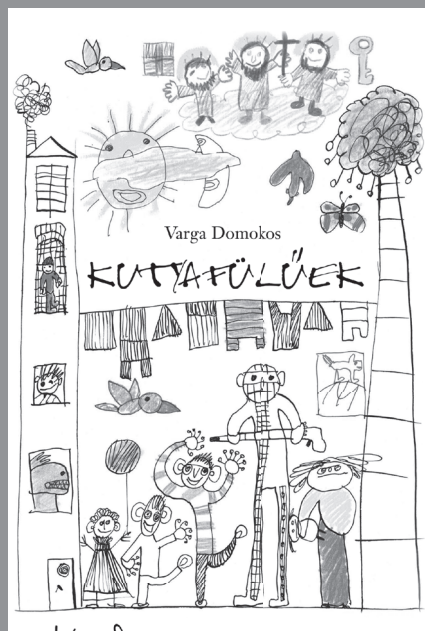
Lejött Sula is biciklivel. Egy idősebb, fogyatékos gyerek. Már kopaszodott, s mindig ártatlanul vigyorgott. Letámasztotta a biciklijét, s nézte a sást megbűvölten. A kezét mozgatta a sas előtt. Élvezte, hogy a sas a fejével követi a kézmozgást. Valakinek, talán Csapsztinak az a hirtelen jött ötlete támadt, hogy lehúzza Sula gatyáját. Ott állt Sula a fehér seggével, mi meg röhögtünk rajta. Ezen bedühödött, s mérgében meglökte a sást. A sas zuhant egy métert, kinyitotta a szárnyait, hajtott vele néhányat, s felszállt a temetőben egy öreg nyárfára. Olyan vastag volt a nyárfa törzse, hogy nem tudtunk megkapaszkodni benne, az ágak messze fent kezdődtek. Órákig küzdöttünk érte, tolvajlétrával meg mindennel, hogy hátha, de nem tudtuk megközelíteni. Ágdarabokkal kezdtük dobálni. Csönye eltalálta a mellét, megingott, s újabb szárnycsapásokkal átszállt a kántor házának tetjére. Egyre reménytelenebbnek látszott, hogy visszkapjuk a sasunkat. Rájött, hogy tud repülni. Mi is rájöttünk. A kémény tetején üldögélt, mi meg odamentünk a Király utcába, s néztük. A kántor nem volt otthon. Megvártuk. Nem engedett fel a padlásra, hogy levegyük a sást. Néztük egy ideig. Jött egy nagyobb szél, s a sas ráfeküdt, körözött egy párat, egyre biztosabban, egyre feljebb, feljebb. Mintha azt üzenté volna nekünk, hogy kis hülyék, azt hittétek, meg tudtok engem szelidíteni, hogy a tiétek vagytok? Ó, kis hülyék. És eltűnt a magasban.

Ennek van már vagy huszonöt éve. Elkerültem már régen Udvarhelyről. Most máshogy élem a kettős életem. Országok közt. Ha hazamegyek, elzarándokolok a Tábor negyedbe, a Béke utcába, a garázsok mögé. Eszembe jutnak a srácok. Mitikapi nevetése, Csönye nyálbuborékja, a Füles pampója, Zotyika. Egyikük se érte meg a férfikort. Fülest a pia ölte meg, halálra itta magát egészen fiatalon, nyugtató és pia. Mitikapi a csillárra akasztotta magát valami nő miatt, Zotyika a református templom oldalának hajtott kocsiával. Csönye is felakasztotta magát. Itt hagyta a feleségét egy kisgyerekekkel. A Béke utca ma is Béke utca. Csönd és béke lakja. Béke poraikra! A blokkok kopottak, a garázsok ugyanott állnak, minden úgy összement, olyan kicsi lett. Felmegyek az ajtó elé, bekopognék, hogy itt laktam valaha, de nem. A lépcsőház is olyan szűkös, Fülesék ajtaját kicserélték. A lépcsőházban még mindig érezni a pincéből feljövő hordós káposzta szagát. Leülök a blokk elé, várok, hogy hátha jön valaki. Valaki a gyerekoromból. Megszólal a Dinamit lemez, leönt Gábor bá' egy borkán vízzel, Fisikoli kidugja a fejét. De nem. Senki. Csak a barátok emlékei, Mitikapi nevetése, Csönye nyálbuborékja, Zotyika, Füles pampója... ♦♦

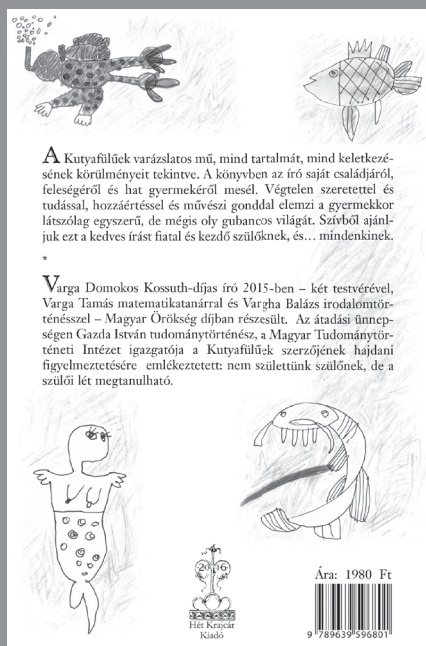
KUTYAFÜLŰEK

Varga Domokos *Kutyafülűek* című, nagy sikerű könyve, amely 1966-ban jelent meg, s egy csapásra meghódított kicsiket és nagyokat egyaránt, a Hét Krajcár Kiadó jóvoltából a Könyvhéten most újra kézbe vehető. A kötet keletkezéséről, amelyben saját családjáról, feleségéről és hat gyermekéről ír, a szerző később így vallott:

„Ma már nyíltan bevallhatom, hogy a *Kutyafülűek*, amelyet a fanyar humoráért becsülnék sokan, halni hurcolt életek nyögéseinek, nyöszörgéseinek hallatán fogant a budapesti Gyűjtőfogház úgynevezett Kisfogházában. Rövid, kis kezdőfejezetét még szabaddal írtam ugyan, valamikor 1956 nyarán, de magát a könyvet csak két

Varga Domokos válogatott művei

A *Kutyafülűek* varázslatos mű, mind tartalmát, mind keletkezésének körülményeit tekintve. A könyvben az író saját családjáról, feleségéről és hat gyermekéről mesél. Végtelen szeretettel és tudással, hozzáértéssel és művészi gonddal elemzi a gyermekkor látszólag egyszerű, de mégis oly gubancos világát. Szívből ajánljuk ezt a kedves írást fiatal és kezdő szülőknél, és... mindenkinek.

Varga Domokos Kossuth-díjas író 2015-ben – két testvérével, Varga Tamás matematikatanárral és Vargha Balázs irodalomtörténésszel – Magyar Örökség díjban részesült. Az átadási ünnepségen Gazda István tudománytörténész, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója a *Kutyafülűek* szerzőjének hajdani figyelmeztetésére emlékeztetett: nem születünk szülőnek, de a szülői lét megtanulható.

évvel később kezdtem papírra vetni ott, abban az emeletes épületben, amelynek a tövében naponta folytak akkoriban az akasztások. A halálraítéltek néhány földszinti cellában várták sorsuk beteljesedését. Én úgynevezett „kisítéletes” voltam, mégis teli aggodalommal: kibírja-e családom azt az időt, amíg hazajutok innen, hiszen hat kicsi gyerekkel maradt magára a feleségem. Az elítélt írók ekkor már papírt és ceruzát kaphattak, dolgozhattak. Ez nekem is kijárt. Ilyen körülmények között fogtam hozzá a könyvíráshoz, idéztem magam elé otthoni életünket...”

HATÁR-SZÉL

Göncz László könyvét ez év májusában mutatta be a Pro Pannonia Kiadó a Magyar Írószövetség klubtermében Pomogáts Béla irodalomtörténész ismertetője révén. Göncz a szlovéniai magyarság történetének kutatója, szakmonográfiák szerzője, aki szépiróként sem ismeretlen az olvasók előtt. 2003-ban nagy ívű történelmi regényében (*Olvadó jégcsapok*) ábrázolta a muravidéki magyarság történelmi hányattatásait, majd 2011-ben újabb regényében (*Kálvária*) elsőként törte át a hallgatás falát, megírta a muravidéki magyar és nem magyar mártírok regényét.

Új könyve novellákat, monodrámát és kisregényt tartalmaz. Írásaiban a kisebbség

gi léttől elválaszthatatlan konfliktusok, bonyolult lelki folyamatok, a mesterségesen létrehozott államhatár okozta feszültségek, a hazátlanság érzése, a fizikai mozgástér korlátai, illetve a mindennek megélését segítő közös haza, a „lélek Magyarországa” létező tudata, az újrakezdést, a talpra állást mindenkor biztosító erények állnak a középpontban. A *Határ-szél* nemcsak a történelem hiteles megismeréséhez járul hozzá, nemcsak a múltat idéző intő jel, nem is csak az elkövetett bűnök veszélyeire szóló figyelmeztetés, hanem kordokumentum is, nagy erejű és felemelő hatású sorsszimbóluma a szétszabdalt területek és népek életének. ♦♦

Széchenyi István hagyatéka, mint hungarikum

HITEL

Gróf Széchenyi István nagyhírű könyve, a reformkor programadó műve a *Hitel*, amely 1830 januárjában jelent meg, a mai olvasó számára azonban már meglehetősen nehezen olvasható nyelvezettel. Ezért amikor 2014-ben, a Széchenyi Alapítvány javaslata alapján Széchenyi István szellemi hagyatékát hungarikummá nyilvánították, egy munkacsapat az alapítványtól arra vállalkozott, hogy mai magyar nyelvre átírja Széchenyi fő művét. Így jelent meg 2016 tavaszán a *Hitel* mai magyar nyelvre igazított változata.

Buday Miklós, a Széchenyi Alapítvány elnöke így ír erről.

azok számára a forrásművek rendelkezésre állnak. Akik pedig könnyebb erővel akarják megismerni Széchenyi gondolatait, azok számára készült ez a kötet. [...]

A 2016-os évben emlékezünk gróf Széchenyi István 225. születési évfordulójára. A Széchenyi-ismeret növelését szolgáló kiadványok köre bővül most a *Hitel* mai magyar nyelvű kötetével. Széchenyi bölcsességére manapság igen nagy szükség van. Ha egy mondatban kell összefoglalni azt, hogy miért is fontos Széchenyi gondolatait befogadni, akkor az a tapasztalat, hogy a Széchenyi-ismeret birtokában jobb döntéseket tudunk hozni egyénileg és közösségi szinten egyaránt. A legkisebb döntésünknek is lényegi szerepe lehet a jövőnkben. Széchenyi így ír a *Hitel*-ben (az átírt változatunk szerint): »...a vizsgálatok folyamatában [...] az a mag, mely oly nagy

fa növeszt okozta midőn az akadályokat elhárítja, a ködöt eloszlatja, úgy fogja a vizsgáló tapasztalni: hogy többnyire a nagy következményeknek legeslegeső oka csekélységnek látszó dolog.«

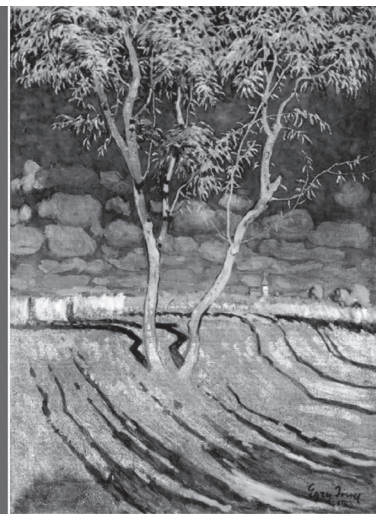
A mű megértést szolgálja az is, hogy jegyzetekkel láttuk el a *Hitel* szövegét, valamint a függelékben közöljük dr. Horváth Attilától a *Hitel* megjelenése idején a meghatározó jogintézményekről szóló, valamint Spira Györgytől a Széchenyi hitelviszonyait bemutató tanulmányt.

Munkánk összetettségét, a mondatról mondatra jelentkező akadályokat és küzdelmeinket részletezni nem szükséges itt. Ha amit vállaltunk egyszerű feladat lett volna, akkor azt – különös tekintettel a mű jelentőségére – a kiadásától számított száznyolcvanhat év alatt bizonyára korábban is elvégezték volna.

Bízunk abban, hogy az átírással reneszánszát élheti gróf Széchenyi István fő műve, a *Hitel*!” ♦♦

(Budapest, 2016. február)

A MEGŐSZÜLT KERT

Benke László
A megöszült kert

Benke László 1943-ban született Újvárfalván. Válogatott kötete *Hová lett aranytrombitád?* címmel 2013-ban jelent meg. Regényei közül legfontosabb az *Othonkereső*. Segéd munkás volt az ötvenes-hatvanas évek fordulóján Angyalföldön, majd közsörüs a Csepeli Szerszámgépgyárban. Tamási Lajos közelségében nevelődött költővé a csepeli Olvasó Munkás Klubban. A hetvenes évek közepétől újságíróként dolgozott üzemi lapoknál. 1993 óta a Hét Krajcár Kiadó vezetője. Varga Domokos korábban így írt róla: „Benke László verseinek vitathatatlanságát egyetemes mondandója van. Őt én elsősorban lírai alkatnak látom, mások előtt is titkolhatatlan érzelmekkel, könnyen felfolobbanó és nehezen elhamvadó szerelmekkel, a teljes élet kielégíthetetlen szomjúságával.”

G. Komoróczy Emőke pedig így ír Benke László Könyvhétre megjelenő könyvéről: „Újabb kötete is korunk valóságviszonyaiból sarjadt. *Nem a halál a legrosszabb magány, / hanem ha nem tehetem azt, amit tenni kellene* – írja a mindig cselekvő, aktív költő. S miért a nép bűnhődik mindig mindenért? – kérdezi. Folytatódik magyarjaink kitántorgása, tehetetlenek vagyunk. *S én csak állok és csak nézek / szabadon az ablakomban, / mérgemben és fájdalomban / úgy vérzek el, mint az alkony. / Pirosból jó feketébe / vérzik el a népiünk lassan.* Ha nem tudunk egységre jutni, ha nem sikerül megoldást találnunk a társadalmi elnyomóróadás kezelésére, szétszóródunk, elpusztulunk – süt át *A megöszült kert* versein.” ♦♦

„A *Hitel* mai magyar nyelvre átírt változatát úgy kell tekinteni, mint egy kiadványcsalád részét, amelyben megtalálható az eredeti, a kritikai kiadás és a különböző korokban kiadott szövegváltozatok is. A mienk a XXI. századi változat. Ennek a változatnak egyrészt az az értelme, hogy a ma embe-
rének – gördülékeny olvashatósága mellett a megértés előtti akadályokat lebontva – megkönnyítsük Széchenyi gondolatainak befogadását, illetve ezek belsővé válását. Másrészt az átírásnak alkalmasnak kell lennie arra is, hogy a *Hitel* idegen nyelvekre könnyebben és egyértelműen lefordíthatóvá váljék.

Az átírás alapjául az eredeti mű, valamint a kritikai kiadása (Fontes 2. köt. *Hitel*, a Taglatat és a *Hittel* foglalkozó kisebb iratok. Dr. ifj. Iványi-Grünwald Béla szerk., bev. Atheneum Nyomda 1930, 737 p.) szolgált. A *Hitel* nem nyelvelmé, így »nem szentségtörés« a mű szövegének korszerűsítése. Akiket az eredeti mű érdekel,

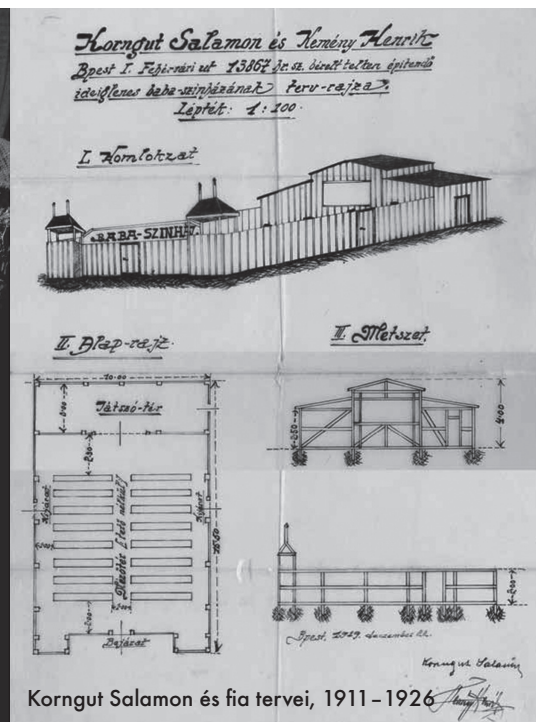
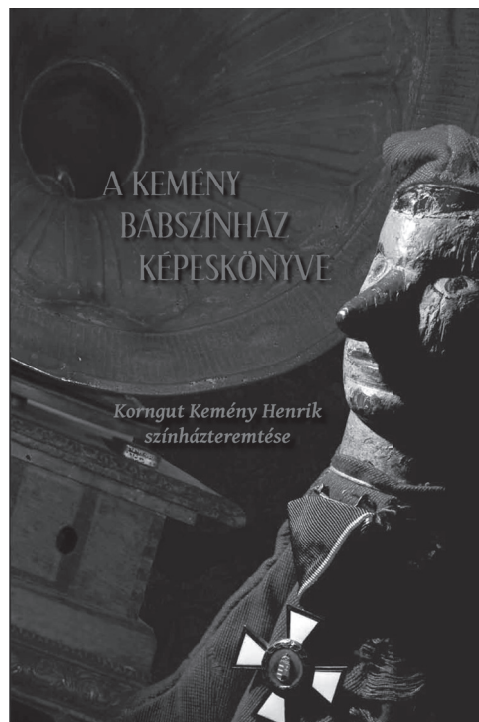
LÁPOSI TERKA

KEMÉNY HENRIK

ÖRÖKSÉGE

A KEMÉNY BÁBSZÍNHÁZ KÉPESKÖNYVE

A Pesti Vigadó földszinti galériájában, a Magyar Művészeti Akadémia rendezésében mutatták be május végén Kemény Henrik örökségeként, a Korngut-Kemény Alapítvány kiadásában megjelentetett albumot, Láposi Terka: A Kemény Bábszínház képeskönyve című, gazdagon illusztrált kötetét. A könyvet dr. Kékesi Kun Árpád színházstörténész, a kötet lektora, valamint Láposi Terka szerző-szerkesztő ajánlotta az olvasók figyelmébe. Az album, amely tízéves kutatómunka gyűjteménye, a Kossuth-díjas, vásári bábjátékos Kemény Henrik kilencvenedik születésnapjára készült a háromgenerációs bábos család életművéről.

Korngut Salamon és fia tervei, 1911-1926

Kemény Bábszínház képeskönyve – Korngut Kemény Henrik színházteremtése.

Az album mintha egy kiállításon kalauzolna végig bennünket a mintegy hatszáz oldalon és négy fejezetben. A képeskönyv a családi hagyatékban levő bábok közül hatvannégy kesztyűs báb és harmincnyolc marionett fényképét és részletes leírását tartalmazza, s ezen túl a család bábos múltjához kötődő dokumentumok fotóit tárja eléink, köztük több mint százéves engedélyeket, a Papa által készített tervrajzokat, előadásnaplókat és a népligeti mutatványosság hajdani pillanatképeit. A család képeskönyve fejezet végigvezet a Kemény Henrik-ösökhöz kötődő képi emlékeken, a faksimile iratok pedig eléink tárják a történelem hányattatásaiban túlélésére törekvő, a családjá megmaradását szem előtt tartó, ám a törvényerőre emelt embertelenségbe belepusztuló művész, Korngut Kemény Henrik drámáját. Az írásos hagyaték gyöngyszemei közt szerepel Korngut Kemény Henrik útínaplója az 1911-es, észak-amerikai kivándorlási kísérletéről, illetve nagy ívű tanulmánya *A bábjáték technikájáról*. Emellett öt bábjáték kéziratát is közreadja, a fejezet végén dokumentált további húsz szöveggönyv és szövegtörök pedig ízelítőt ad a Kemény-kötés további kiadványainak tervezett tartalmából is.

Vitéz László-figurák

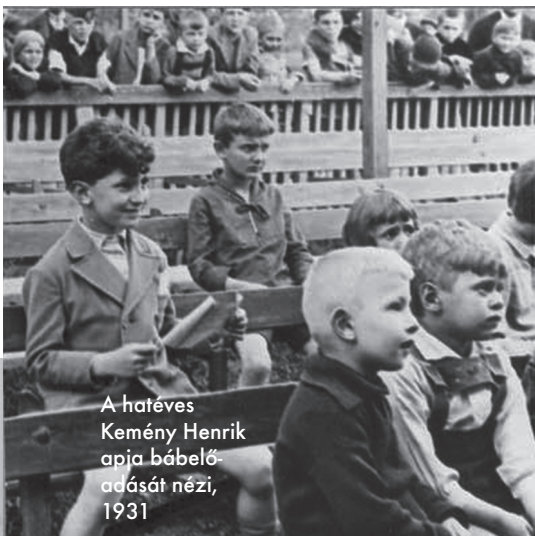
A hagyaték öt Vitéz László-figurát őriz, amelyeknek legidősebbikét Korngut Kemény Henrik készítette, de pontos kora nem meghatározható. Kemény Henrik elmondása szerint a Papa már az 1910-es évek végén is szerepelt, viszont van olyan dokumentum, amely határozottan az 1926-os évben jelöli meg a bábfigura születésének idejét. E bábbal a haláláig, 1944-ig játszott. Ezt követően négy Vitéz Lászlót faragott és öltöztetett fel Kemény Henrik. A legfiatalabbat a nyolcvanadik születésnapján, 2005 januárjában fejezte be.

A Kemény család Vitéz Lászlója élénk és némi együgyűséggel párosuló furfangot kifejező, nagyorrú, csibészes sihederforma. Öltözete: barna, festett haján piros, hegyes sapka, piros felsőrész és hasonló színű nadrág, fekete, magas szárú csizma, amelybe a nadrág szárát belegyűrték. Tiszta tekintetű, markáns, kék szemű, lefelé hegyesedő, simára csiszolt orrú figura... Kézrel festett, mosolygós, pirospozsgás és naivnak tetsző arca van... A Vitéz László-játékok kompozíciós elvének és stílusának lényege: triviálisként kezelni az élet nemes dolgait, megfordítani a körülöttünk levő valóságot, kifordítani bőréből az embert. Leszállni a purgatóriumba, a „lentre”, az ember ősi, ösztönös vágyának legaljára, s nevetségessé tenni a halált, a gonoszt. Mind-

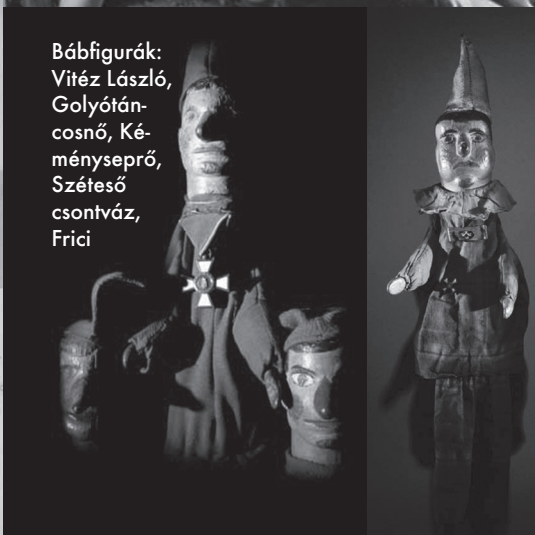
(Részletek a kötetből)

Szervusztok, pajtikák! Hallottátok, hogy megjelent *A Kemény Bábszínház képeskönyve*? Vitéz László így ajánlana a közönségnek a csaknem félezer fotóval, eredeti dokumentumok faksimile változatával, tanulmányokkal és szöveggönyvekkel megjelentetett kötetet. Az elmúlt évszázad egyik legnagyobb magyar bábosa, Kemény Henrik lassan öt éve már, hogy nincsen közöttünk (1925–2011), de akik valaha látták az ujjain táncolni Vitéz Lászlót, azoknak fülében most is ott cseng a hangja, de akik nem látták, azok is ismerik Vitéz Lászlóját, mert a kis, piros sipkás alak mára közkinccsé lett, s tucatnyi bábos élteti tovább. Azonban kevesen tudják, hogy a Kemény Henrik révén megismert bábjátékos az édesapja, Korngut Kemény Henrik tollából származnak. Lehet, hogy részben ő is az apjától, Korngut Salamontól örökölte őket, mindenesetre ő jegyezte le *Az elásott kincset*, *Az elátkozott malmot* és más történeteket.

Kemény Henrik visszaemlékezését, amelyben többször is meghatóan emlékezik meg a Papáról, 2012-ben adta közre a Korngut-Kemény Alapítvány az *Egy vásári bábjátékos komédiás önarcképe* címmel. A vásári bábos dinasztíának emléket állító memoár a *Kemény-kötés* első darabja lett, amelynek folytatása a frissen napvilágot látott kötet: *A*

A hatéves
Kemény Henrik
apja bábelő-
adását nézi,
1931

Bábfigurák:
Vitéz László,
Golyótán-
cosnő, Ké-
ményseprő,
Széteső
csontváz,
Frici

A Korngut
Kemény-család
1940 körül, hátul
Kemény Máttyás
és Kemény
Henrik

eközben a leglényegesebb momentum: kinevetni emberi létünk fizikai esendőségét.

A Vitéz László-figurák puritán képzőművészeti megformáltsággal érzékeltetik a világ dolgai közötti rejtett kapcsolatokat, s vizuális metaforaként élnek.

Frici

Kemény Henrik 1972-ben, Moldován Domokosnak adott interjújában így nyilatkozott Friciről: „Vitéz László pajtása: Frici – a »Fritz« figurája. Ez is a német bábjátékból került át, de ki is gúnyolta ezeket a bábjátékokat. Frici pajtás játékaikban még ma is kissé németesen beszél, töri a magyart. Vitéz László az előadás végén vele hordatja el az ördögöket

Lax néni Komédiája,
1930 körül

Káposztás Zsuzsi

és a zsákokat a malomba, s kigúnyolja a bábjátékban, miként a többiek is: a csendőrt, a rendőrt, a bírót és a különböző mesterembereket – a mészáros, a borbély, a fényképész.”

A hagyaték két Frici-figurát őriz. Legértékesebb sajátosságuk, hogy a Kemény Bábszínház elsőnek megszülető Fricijét 1926-ban a Papa, majd ennek másolatát a '40-es évek végén Kemény Henrik készítette el. Mindkettő sárga körgallért, csúcsos sipkát, zöld alapon piros és fehér kockás szövetkabátot és nadrágot visel. Vitéz László mellett küllemében is bohócos karaktert idéz, aki szinte mindig minden információról lemarad. Ez az ő feladata, Vitéz László utókövetése. Kettőjük jeleneteiben mindig ő húzza a rövidebbet.

Golyótáncosnő

A Kemény Bábszínház írásos hagyatékának *gyöngyszemei* című fejezetben a Konferanszié beharangozó szövegében ismerkedhetünk meg e figura etüdjének hangulatával. Az etüd a cirkuszi marionett játékok sorába tartozott. A bábót Miss Mary Globus golyómművésznőként konferálja fel a bemondó, s hangsúlyozza, hogy: „Önagysága sokkal biztosabban lép az ő golyóbisán, mint én az egyenesen.” A báb kialakításának minden porcikája ezt a könnyedséget, magabiztosságot, arisztokratikus finomságot képviseli. Ennek a bábnak kijár

az „önagysága” megszólítás, hiszen megjelenése elegáns, érzékenyen szecessziós, a kor nőideáljának bábban való megfogalmazása. Testének gesztusai, öltözetének részletei is arról árulkodnak, hogy a női viselet minden részletében ismert volt az előtt, aki e bábót készítette. Tanulmányok, leírások bizonyítják, hogy Korngut Kemény Henrik a bábtestért, a fejekért, a szerkezet szcenikai előállításáért és a festésért volt felelős, a Mama, Kriflik Mária pedig az öltöztetést végezte. A Mamát megörökítő század eleji fotók sugározzák azt a nőies, bájos és nemes eleganciájú stílust, amelyet a Golyótáncosnő ruhájának, egész megjelenésének minden mozzanata képvisel.

A Mama tehát a kor stílusa szerint öltöztetett fel a Kemény-hagyaték legszebb női figuráját. Halványkék, selyemfényű szaténruha, karcsú vonalú és hosszított derékvonal, fehér pamut-ing és harisnya az öltözet része. Az 1920-as években a nők viseletében a ferde szabás lett népszerű, átlósan vágták az anyagot, ezért a ruha a testhez simul. Ezzel öltöztetője még karcsúbbá változtatta a bábtestet. A bábnak fából faragott a feje, a teste és minden végtagja. A bábtest könnyített és hasonló szerkezetű, mint a képeskönyvünkben Marionett bábtest elnevezéssel szereplő bábué, a végtagok az ízületeknél lazán illeszkednek. A porcelánhasításúra festett arc, a műhajjal ékesített, tojás-

dad alakú fej érzékeny, szép nőt tükröz. A kék szín a bábu egész lényéhez hozzátartozik, de a szemek kékje és a szempillák mives megajzolása, a szemöldök kontúrja szelíd, törékeny hölgy képét mutatja. Szájának íve és arcának mimikája egyetlen finom, végtelen nyugalmat árasztó mosolyt fogalmaz meg.

Az esernyőn minden részlet valóságos: a küllők szerkezete, a nyél gömb alakú végződése és a táncosnő ruhájával azonos anyagból készült masnija, valamint a felnyitás módja is.

A teljes alakhoz hozzájárul még mozgató-szának bravúrja, a kecses tánclepek sor a golyón, amely a billenő szerkezetű hidon vezet át. Ezt a mozdulatot és az etűd miliójét a Kemény Bábszínház színpadán Óhidy Lehel fotói örökítették meg az 1950-es években.

Molnár – Kéményseprő

A Kemény Bábszínház kedvelte az átváltozó bábozat. A hagyaték két sík és három plasztikus metamorfózisra képes bábót őriz. Az átváltozó bábozat magukban hordják a bábojáték ontológiai eredetét, az átalakulás biológiai, lélektani, fizikai és mitikus síkját. A legcsodálatosabb varázslatot képesek előidézni: annak folyamatát, hogy valakiből a pillanat története alatt teljesen másvalaki születik. A bábozat való cselekvés legősibb funkcióját megőrző bábozat ezek. A Molnár – Kéményseprő esetében a két mesterség összekapcsolása izgalmas következtetésekre ad lehetőséget: a molnár gabonát őröl, jelképesen az életet „zsákolja”, csomagolja be az őrlés végén. A liszthez, mint végtermékhez a fehér színt társítjuk, a kéményseprő viszont az égés végtermékét, a fekete kormot takarítja. A Molnár, mint „doboz” papírmáséből készült, textillel felöltöztetett. A Kéményseprőt fából faragta alkotója. A bábozat minden részlete kézzel festett.

Széteső csontváz

A vásári mutatványos hagyomány legtitkosabb figurája, hajdan a haláltáncok és a misztériumjátékok egyik főszereplője. A haláltánc a középkor egyik legérdekesebb misztikus műfaja. Motívumának lényege az a sajátos demokratizmus, amely szerint a halál mindenkit egyenlővé tesz: Isten ítélőszéke előtt a földi világban élvezett előjogok nem érvényesek. A halállal, a körtáncban az élen haladó kaszás csontvázal együtt táncol minden rangú ember, legyen az úr vagy szolga, pápa, főpap, király, nemes vagy egyszerű ember. A Kemény Bábszínház repertoárjában bábofiguraként zenés-táncos etűd szereplője. Csontjaira széteső táncos feleselés az irreverzibilitással. Ő a groteszk, ironikus reprezentációja az ember örök bizonytalanságának, az élet és a halál mezsgyéje kikutathatatlanságának. A vele való tánc humora azt vállalja fel, amit a Vitéz László-játékok képviselnek a halál és az ördögök elverésében: az emberi létkérdés misztériumát. ♦

FÜGGÖNY FEL!

Szakonyi Károly legújabb kötete a kullisszák mögé kalauzolja olvasóját. A Kossuth-díjas író, aki immár ötven év távlatából tekint vissza színházi pályafutására, most bepillantást enged drámaíró születési körülményeibe, őszintén vall az alkotófolyamat, a művészi-emberi sors minden gyötrelméről és gyönyörűségéről, rendező- és színészbarátaikhoz fűződő sokrétű kapcsolatáról. Méltán népszerű és szerte a világon játszott műveinek – mint az *Életem*, *Zsóka!*, az *Ördöghegy*, az *Adáshiba* vagy a *Hongkongi párka* – keletkezéstörténete nem csupán az alkotás lélektani rugóit tárja fel előttünk, hanem kordokumentum is: mélyrétegeiben kirajzolódik az a társadalmi és politikai közeg, amely az ezen felülemelkedni képes, egyetemes érvényű, mindig aktuális Szakonyi-drámák hátterét jelenti. Az orosz klasszikusok (Gogol, Dosztojevszkij és Turgenyev) műveiből készült adaptációkról olvasva szinte otthonunkká válik Szakonyi műhelye, ahol írói szabadság és a nagy elődök iránti alázat kézfogásából születik az új, az ismételtetetlen dráma. Olyan nagyszerű művészekkel készülünk együtt a premierre, mint Domján Edit, Páger Antal, Sinkovits Imre, Haumann Péter vagy Béres Ilona, s velük közösen, izgatottan várjuk, hogy elhangozzék a varázslatos mondat: *Függöny fel!* Legyen bár nagyszínház vagy kamaraszínpad, Budapest, Pécs, Párizs vagy éppen Helsinki: ahogy szemünk előtt feltárul a színpad, s életre kel a Szakonyi teremtette világ, már tudjuk, kevesebbek lennénk nélküle.

Rózsásky Barbara

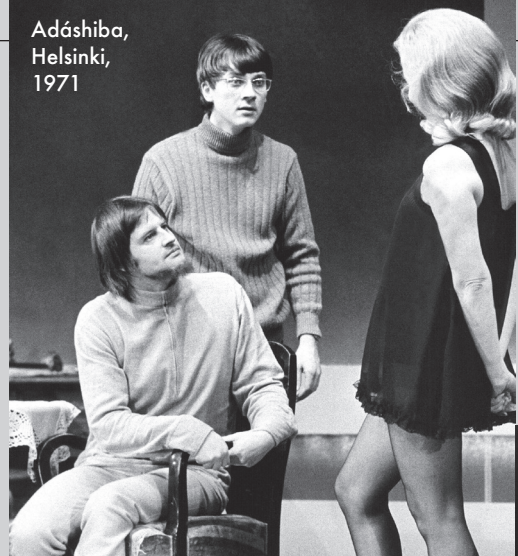
(Szakonyi Károly: *Függöny fel!* Stádium Kiadó, 2016, korabeli színházi fotókkal illusztrálva)

Adáshiba, Prága, 1971

Adáshiba,
Helsinki,
1971

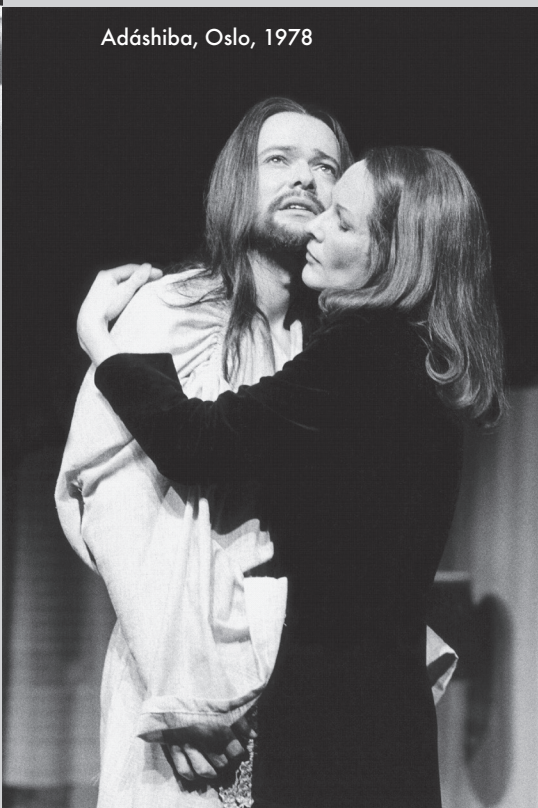
Az Adáshiba születésének története

Januárra beutalót kértem a nagymarosi alkotóházba. Ide főleg képzőművészek jártak, de mehetett író is. Más volt, mint Szigliget. Amaz egy kastély, ez meg csupán egy nem túl szép, emeletes ház a Visegrádra átkelő komp közelében a parton. De az ellátás megtette, az olajkályha jól befűtötte a szobát, s csend honolt a folyosókon. Grafikusok meg festők voltak lenn éppen: Sváby Lajos meg Mersits Piroska; Melocco Miklós nagy, fehér lapokra rajzolta fel szénal Ady-szobrának vázlatát, azt a padon ült, amelyen a költő a háttámlán nyugtatja jobb karját; Szász Endre egyetlen éjszakán készített vagy ötven tollrajzáért cserébe használt Mercedest kapott egy nyugatnémet turistától ott, helyben. Ebédnél és vacsoránál találkoztunk, este sokáig diskuráltunk valamelyik szobában. Hideg január járt, havas idő, a Dunán jégtáblák úsztak. Álltam az ablaknál, s néztem a vizet, a vén olajfákat a parton, a szemközti hegyet a palotarommal, s megpróbáltam felidézni a szinopszisban leírt témát. Egy család lebegett előttem, apa, anya, elvált lányuk meg a nagyobbik fiuk a feleségével és a kisebbik fiú, az egyetemista. Olyan szülőkről akartam írni, akik már sokféle kort, politikai rendszert megéltek, nem hisznek semmiben, csak a kispolgári lét biztonságában, így hát csupán ennek fontosságát tudják továbbadni a gyermekeiknek, de a legkisebb fiú nem nyugszik bele az ilyen életbe, többet, mást akar, s el is megy tőlük. Ám mint ahogy minden fontosra figyelmetlenek, a fiú távozására sem kapják fel fejüket, csak azt veszik észre, hogy sálja kicsúszott a kezéből, s a földön maradt. Ezért volt a szinopszis címe egy hosszú mondat (ez akkoriban az amerikai daraboknál divatozott), *Ó, vidd csak szépen a sálat is!* Tudtam tehát, hova kell eljutnom, de az odáig vezető út még homályos volt. Pedig mindehhez még egy ironikus ötlet is párosult. Egyszer eljátszottam a gondolattal, hogy mi lenne, ha manapság egy kártyázó társaságban megjelenne Jézus Krisztus. A kor szellemi elszívárosodását tekintve bizonyára fel sem ismernék, hátba vereget-

SZAKONYI KÁROLY

„Ó, vidd csak szépen a sálát is!”

Adáshiba, Oslo, 1978

nék, de jó, hogy jött, szálljon be a partiba negyediknek. (A motívum, miszerint nem ismerik fel, a *Mindenki siet haza* című karácsonyi novellámnak is témája lett.)

Néhány napig csak akklimatizálódtam, vizet forraltam az olajkályha platniján a nescafénak, hevertem az ágyon, mert bár tudtam, hogy mit akarok írni, mégsem állt össze az egész. Még nem éltek az alakok, csak várták világrajöttüket. Na, igen, a szinopszis nagyon ostoba dolog, túlságosan racionális, rideg vázlat csupán, amelyből hiányzik minden élet – de, hát... arra adják a szerződést. Vázlatot soha nem készítek, legfeljebb felfirkantok néhány ötletet, gondolatot, párbeszéd-részletet; a hangulatot várom, a homályból felbukkanó képet. Voltaképpen mindig a már megírt műből tudom levezetni a szerkezetet, a mondandót – ahogy megtudtam, Várkonyi sem szerette a koncepciót.

A véletlen mindig segít: harmad- vagy negyednap este, amikor vacsora után bekapcsoltuk az ebédlőben a tévét, s mind odasereglettünk a képernyő elé, mert következett a krimi, minden megvilágosodott bennem. Ezek az én embereim a tévé előtt ülnek. Amikor este összejönnek, nem egymással foglalkoznak,

vagy ha igen, nagyon is felületesen, semmitmondóan, csupán az adást bámulják, akár tesszik a műsor, akár nem.

Sietve felmentem a szobámba, papírt fűztem a gépbe, s leírtam az első dialógusokat, úgy, ahogy máig elhangzanak a darabban. Megszülettek az alakok: Bódog papa és Bódogné, a lányuk Vanda, a fiuk Dönci meg a felesége Saci, Imrus az egyetemista, sőt, a szomszéd Szűcs úr is, a tolókoksis béna, aki esténként átkerekezik a krimire. És mindjárt létrejött a Jézus Krisztus motívumhoz is az ugródeszka: valaki távozóban beköszön Bódognénak, rémlik, hogy egy halász, mert „olyan hal szaga volt”. A dialógok teremtették a figurákat és a cselekményt, csak hallanom kellett, hogy mit beszélnek. És már tudtam, hogy mi lesz a vízváltató Imrus történetében. Az albérlő. Aki nem más, mint Emberfi vagy Krisztosz, azaz maga Jézus.

Előtte való esztendőben járt először ember a Holdon az amerikai Armstrong személyében. Emlékeztem a közvetítésre, elevenen élt bennem a XX. század technikai csodája. Ez a csoda ragadtatja el a még lelkesedni és hinni akaró Imrust, amint majd a második részben Krisztosz tanítása és csodái, a víz borrá változtatása, a béna gyógyítása („Kelj fel, és járj!”), a tévé megállítása („Adáshiba”). De a többiek mindezek iránt közömbösek. Felületesek, rossz társadalmi, politikai tapasztalataik miatt hitetlenek, tokba bújtságukban érzéketlenek. Mindazonáltal nem ítékeztem felettük, ahogy alakjaim felett máskor sem, soha, ha csípős volt is karakterük rajza, nem szeretettelen. Az író ne bíraskodjék, csak ábrázoljon. Az ábrázolás tendenciájában kell keresni a véleményét. Bódogék viselkedése, életfelfogása a kor terméke volt, annyi mindenben kellett már hinniük, s annyi mindenben csalódnuk, hát, nem csoda, hogy kiismerhetetlen lett az élet. A betokosodás kicsinyességet teremt, a frázisok közönyt, s mindebben visszhangtalanul elenyész az eszme. Persze, a kiutat keresni kell, ahogy – mint a mesében a szerencsét próbáló legkisebbik fiú – Imrus el is indul meglegelni az igazságot.

„Keserű komédia, történik napjainkban, sajnos” – ezt írtam a cím alá. Nyolc napig dolgoztam a darabon, könnyedén teltek a lapok, alakult a család estéje. Kézre jött minden mozzanat, még arra is volt időm, hogy nagy sétákat tegyek a Duna partján, vagy átbálgajak a

kikötői kocsmába marinírozott halat enni és forralt bort kortyolgatni. Éreztem, hogy elkaptam a témát, éltek az embereim. Úgy adták fel egymásnak a párbeszédkeket, hogy alig győztem követni bakugrásaikat. Nem törődtem azzal, hogy nehéz dolguk lesz a színészeknek, mert a dialógusokban nem logikusan felelnek egymásnak; nem lesz könnyű figyelni a „leütésekre”, akár a pingpongból. Kicsit büszke voltam magamra a tempóért, mert eszembe jutott, hogy amikor Leningrádban (akkor még így hívták Szentpétervárt) a Péter-Pál erődben láttam Gorkij celláját, s ajtaján a táblát, miszerint ott írta öt nap alatt a *Nyarylókat*, milyen elismeréssel adóztam az eredményért. Hát, én nem öt, de nyolc nap alatt lettem kész a munkával. Vittem Pestre, felhívtam a Vígszínházat. – Megírtam – mondtam Radnóti Zsuzsának a telefonban. – Hozza be mielőbb! – felelte örömtől csengő hangon, hiszen talán le is tett róla, én pedig megnyugodtam, mert nem tudtam volna visszafizetni az előleget. A rendezők – Marton László, Kapás Dezső és Horvai István – elolvasták, de Várkonyinál ragadt meg. – A darab jó – mondta a maga kinyilatkozó modorában –, de a cím szar! Semmi baj, írj benne egy jelenetet, amikor Emberfi Imrus kérésére megállítja a tévéadást. Bódogék rögtön azt hihetik, hogy adáshiba van. Ahogy kiírják ilyenkor. – Igen. És? – kérdeztem értetlenkedve. – Adáshiba! – vágta rá Várkonyi. – Ez lesz a címe! Frappáns! – De ha azt látják a műsorújságban, hogy Vígszínház és Adáshiba, azt gondolhatják, hogy nincs előadás. – Bízd rám! – mondta. – Lássatok hozzá Zsuzsával! Készítsétek elő gépelésre!

Radnóti Zsuzsával összeültünk, néhány feleslegesnek ítélt dialógust kihúztunk, bizonyos helyeket pedig kiegészítettünk; hajlandó voltam a munkára, hiszen úgy adtam kézbe a darabot, ahogy egy ültő helyemben leírtam. Az eredeti példány őrzi ezeket a javításokat, valóban elenyészők, néhány mondat Zsuzsa kézírásával került a lapokra. Hamar átadtuk másolásra, szerepezésre, Várkonyi is nekiállt az előkészületeknek, Drégely Lászlóval megbeszélte a díszletet, Kemenes Fannival a ruhákat. És a próbatáblára kikerült a szereposztás meg az olvasópróba dátuma.

Ez februárban, vagy március elején történt. Már lehetett hóvirágot kapni, a szezon végéig nem volt sok idő. A bemutatót májusra tervezték. ♦♦

JANKOVICS MARCELL A VIZUALITÁSRÓL ÁLTALÁBAN

A VIZUÁLIS NEVELÉSRŐL

Az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg Jankovics Marcell legújabb kötete A vizuális nevelésről címmel, amelyből most az alábbi részletet adjuk közre.

*Mottó:
„Ha nem
látok valamit,
arról hiába
beszélnek nekem.”
(Pálkás József)*

Világrajöveletekor az embert érő első benyomások érzékiek, amelyben a **látás**nak elsődleges a szerepe. Az újszülött ugyan csak húsz-huszonöt centiméterre **lát** élesen, az anyaméh vak-sötétje után valóságos fényzuhatag éri, amely éppoly sokkoló, mint a nedves méhmeleghez **képest** hideg és száraz levegő, a fűlsértő zajok, az idegen szagok, az idegen érintések az „odabentí” viszonylagos csendhez, ismerős illatokhoz, felületekhez **képest**. A világ keletkezésének **látványos**, történést beindító „pillanata” az, amikor az anyag **láthatóvá** válik, a csillagok, galaxisok kigyúlnak. A lényeg **tekintve** ezt írja le a *Biblia* is: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setéség vala a mélység színén, és az Isten lelke lebeg vala a vizek felett. És mondta Isten: Legyen világosság: és lőn világosság.” (*Ter. 1, 1–3.*)

A teremtő szózat előtti állapot megfelel annak, ami a világegyetem fejlődésében az ősrobbanás-elmélet szerint megelőzte az anyag **láthatóvá** válását. A világosságnak, az anyag (át)**láthatóságának**, a csillagoknak és a galaktikáknak a korát anyagidőszaknak nevezik az elmélet szerint. Ez azt **jelenti**, hogy az anyagság feltételének a **láthatóságot tekintik**. A bibliai teremtéisleírásban a világ fényre születésének **látomása** vegyül az ember **személyes** tapasztalatával: fénybe születünk.

Az egészséges csecsemő nyolcadik hónapos korától kezdve éppoly élesen **lát**, mint a felnőtt, „most már csak az van hátra” – olvasom az internetes szakíró – „hogy értelmezni is tudja a **látottakat**. A szakirodalom megerősít abban a hitemben, hogy a hallás által szerzett észleletek ugyan egyidejűek a **látás** útján szerezhetővel – a magzat a méhben egy bizonyos idő után **lát** és hall, s olybá **tűnik**, hogy a sötétben a **látottak**nál hamarabb „tud kezdeni” valamit a hallottakkal –, a világrajövetele után azonban jobban reagál a **látottakra**, mint a hallottakra, hatékony nyelvi reakcióira pedig több mint egy évet kell várni. Amikor a baba már forgatni tudja a fejét, pláne, amikor már hasra is fordul, feltámaszkodik, s a hang irányába fordul, hogy lássa, ki, mi keltette a figyelmét felkeltő hangot. Minden **látószervvel** rendelkező élőlény így cselekszik: ha teheti, **megnézi**, mit hallott.

A **látás** nem előzi meg tehát a hallást, de a fülünk a **szemünk**hez irányít bennünket (már ha van **szemünk**). A nyelv is tud erről valamit: a hangot **képezzük**, nem hangoljuk (angol: *sound picture, sound formation* = **hangkép**). Hogy mondandóm ne váljék partalanná, példáimat továbbra is a nyelvből merítem.

Ahhoz, hogy megtanuljanak olvasni, a **látóknak** a **szemükre** van szükségük (a vakoknak a tapintó ujjukra). A szövegértésben nagy segít-

ségünkre vannak a tapasztaltak, elsősorban a **látottak**; jó esetben a **kép** itt is megelőzi a szöveget. A hajdan sikeres fonomimika ezt szolgálta az oktatásban. A szövegértés sokáig érzéki természetű, vagyis alapvetően **vizuális** marad (erre még visszatérek), az elvonatkoztatás, általánosítás **képességére** csak bizonyos életkor felett teszünk szert. Én az átlagosnál jóval tovább küzdöttem ezzel. Az elvont fogalomalkotással **szemben** ma is előnyben részesítem a hasonlatot, a metaforát, a példákat gondolataim kifejtéséhez, s kerülöm az idegen szavakat, mert nem **képszerűek**. Az átvett, főleg fogalmakat **jelentő** idegen szavak ritkán kifejezők hangulatfestés, hangutánzás **tekintetében**. A költők csak különleges esetben használnak idegen szavakat. Természetesen minden nyelvben vannak hangutánzó, hangulatfestő szavak. Csak elsősorban nem ilyen, érzékletes szavakat kölcsönzünk – miért is tennénk, hiszen ilyenekkel bőven rendelkezünk magunk is –, hanem olyanokat, amelyek a „civilizációs import” hátán érkeznek. Az idegen szavak jönnek, mennek. Ha az, amit **jelölt**, elavul, vagy találunk rá megfelelő magyar elnevezést, **eltűnik** a süllyesztőben. A nyelvünket valamikor ellepő idegen, főleg görög, latin és német eredetű szavak többsége ezért kopott ki mára a használatból. Azok maradnak legtovább, amelyeket a közbeszéd irányítói folyamatosan erőltetnek, főleg a médiában (diskurzus, internacionalizmus, kommunista, konvenció, publikus, reakció, sovinszta és hasonló). „Ragaszkodnak hozzánk” a közbeszédbe is beszüremelő szaknyelvek közfigyelemre számító szavai (abszolút, amortizáció, autó, deviza, fájl, klimax, komplexum, korrektúra, protuberancia, pszichés, szintézis stb.), azok, amelyeknek a hangulati, hangfestő töltete a magyar befogadóra is hat (abszurdum, bifláz, dekkol, durmol, hercig, masször, sármos), s ezért többnyire **látatók** a számunkra is. Ez vonatkozik a fővárosi alvilág (szubkultúra) jiddis és cigány eredetű szlengjére is (például felplankol, halef, haver, héder, jampec, kégli, kuncsaft, séró, strichel, csaj, csávó, kéro, dzsal, mindzsó). A hajdani, céhes iparosok, **képzett** szakmunkások is gazdag, saját szókincs birtokosai voltak, csak hát az ő nyelvük javarészt német szavakból állt, miként

Sakkparti a szigeten

Orosz István nemcsak jellegzetes grafikái, plakátjai és komplex képzőművészeti munkái által közismert, hanem írói munkásságát sem kell bemutatni a nagyközönség előtt. A Kossuth-díjas grafikusművész versben és prózában egyaránt sokféle irodalmi műfajban alkotott az elmúlt évtizedekben, s alkot manapság is. Legutóbbi – dokumentumot és fikciót elegyítő – történelmi regényét Sakkparti a szigeten címmel 2015. november 4-én mutatták be a Vigadó Makovecz-termében az MMA Irodalmi Tagozatának kiadásában. Legújabb kötetében a szerző a Lenin és Bogdanov között Gorkij Capri szigeti villájában lezajlott, nevezetes sakkparti titkos és izgalmas hátterét tárja fel. Decemberi számunkban ebből a kötetből közöltünk két, érdekes részletet. Most Orosz István egyik versét adjuk közre. ♣

OROSZ ISTVÁN A TERV

Add, hogy örökre megjegyezzem,
engedd, hogy akkor se feledjem,
ha majd úgy alakulna
a törzsfejlődés útja,
hogy kezdetleges jelbeszéddel,
ízzel, szaggal vagy érintéssel,
vagy ha fejlettebb fázisba érven
valami metakommunikáció révén
képes lennék továbbadni másnak,
vagy a hangok, amelyek elhagyják a számát,
értelmes szavakká válnak,
ha fölegyenesedve, ha két lábra állva
kitágult orrlikkel és artikulálva
bele tudnám bögni a kába,
a csillagtalan éjszakába,
bevézni tíz ujjal a sárba,
karmolni falra, faragni kőbe,
bízni a sercegő betűre,
nyomtatva, bekötve, bármi módon
ott állhatna a könyvespolcon,
függhetne minden tanteremben,
tarthatnám a komputeremben,
ha már nem is kéne tudjam,
mert a neten úgys ott van,
hogy bárkinek kell, megkeresse,
akkor juttasd majd az eszembe,
akkor Uram, ha én leszek még,
vagy bárki más – hogy emlékezzék.

a többnyire idegen leleményeket használó városi háziasszonyoké (coltok, düzni, gleivni, kurbli, slag, subler, zsanér, cekker, kuglóf, masni, papundekli, pertli, virsli), hiszen zömmel idegen származásúak voltak, de a nyelvük nem szakadt el az őket környező valóságtól, ezért nem okozott gondot *képet* társítani a hallott szavakhoz. A magyar parasztokkal viszont nehezen értettek szót, hiszen legényeink csak a közös hadseregben hallottak német szót.

Mára a helyzet annyiban változott, hogy a fiatalság és az „alsóbb néposztály” sokkal műveletlenebb elődeiknél, szókincsük szegényes, az adott szubkultúra szlengjébe zárkózott. Néhány tehetséges megnyilvánulástól *eltekintve* ugyanolyan *képtelen* nyelvet beszél, mintha a maga számára idegen szavakkal élne. A szleng olyan szavai, mint a tök jó, király, sirály, zsír, a *képes* beszéd vágyáról árulkodnak, de az előhívható *kép* egyre távolabb esik a szavak szándékolt *jelentésétől*.

Hozzájuk *képest* az elitek saját, jól megkülönböztethető szakzsargon beszélnék. Más a politikusok, más a pénzemberek, más a jogászok, ismét más a nyelvészek, informatikai szakemberek, művészek, tudósok. Közös ismertetőjük, hogy nyelvük elvontabb, mint az egyszerű halandók nyelve, a kívülállók számára nem *látható*. Vannak elitek, amelyeknek tagjai – például az informatikusok, tudósok, művészek – persze „*látják*”, miről beszélnek, mivel szakterületük *látható* dolgokkal foglalkozik.

Az idegen szavak két első körében a legtöbb szó olyan elvont fogalmat *jelöl*, amelynek több *jelentése* is lehet magyarul. Éppen ez az általános, ugyanakkor egyértelműnek érzett *jelentés* marasztalja ezeket a szavakat magyar nyelvi körben, mivel nyelvünknek nem érénye az egyértelmű általánosítás. A *jelentésárnyalatok* kifejezése viszont igen, ezért van az, hogy más modern nyelvekhez *képest* gazdag a szókincse, viszont általánosítás céljára hajlunk az idegen szavak használatára. Jó példa erre a *vizuális* és a *vizualitás* szó. A Wikipédia, illetve az *Idegen szavak és kifejezések szótára* így adja meg a *vizuális* jelentését: „*látással kapcsolatos*”, „*látási érzeten alapuló*.” Az első túl általános, vagyis nem pontos, másrészt két szó, a második túl körülmenyes és három szó, ezért könnyű szívvel használjuk helyettük a latin eredetű szót. A *vizualitás* jelentése a Wikipédia szerint „*láthatóság, láttatás a tárgyak, események, érzések, gondolatok, fogalmak képi megjelenítése*”. Ezzel még több baj van, amelyet az idegen szó jótékonyan eltakar. Egyrészt ilyen latin szó nincs. A magyarban csak azért létezhet, mert hajdani latinus műveltségünk megengedi, hogy egy latin *jelzőt* latin főnévképzővel kiegészítve eredetinek *látszó*, a mai nyelvi közegben is elfogadható latin szót hozzunk létre. Hasonló „újlatin” szavak szép számmal születnek a közbeszélők és közírók ajkán. Másrészt a *láthatóság* és a *láttatás* két különböző dolgot *jelent*; a *vizualitás* szó hallatán ezt az ellentmondást nem érezzük, viszont érteni véljük, miről van szó.

A pályaválasztást döntően befolyásolja, hogy az oktatásban a szöveg uralkodik-e, vagy megosztódik a *lát*nivalóval. Az MTA elnökének mottóként idézett szavai arra utalnak, hogy természettudományos, mérnöki pályára azért megy kevés fiatal, mert kevés a gyakorlat a középiskolában. Sem a természet maga, sem a labor kísérletek nem játszanak számottevő szerepet a közoktatásban, s a kötelező érettségi tantárgyak között sem szerepel a fizika, a kémia, a biológia, a földrajz; ezek csak választhatók. Annál többen állnak jogásznak, közgazdásznak ma is, mivel ezekhez a tárgyakhoz csak szövegértés szükséges. És az oktatásban is mi uralkodik? A szó, a szó, a szó. Olyan szövegek, amelyek a szó szoros értelmében *képtelenek*, ezért nehezen érthetők és még nehezebben jegyezhetők meg.

Pedig a beszéd *kép* alapú. A nyelvek általában *látásközpontúak*. Azt mondjuk: meglátogatok, és nem meghallogatok valakit (angol: *come to see somebody*). Elvont fogalom példájával élve: különvéleményünk *nézőpontunkat*, *szempontjainkat* közvetíti (angol: *point of view, viewpoint*), nem fül-, halló-, száj-, beszélőpontunkat, de nem is agypontunkat, holott a gondolatainkat tesszük közzé, s nem is olvasmány- vagy szövegpontunkat, bár sokunk *nézetének* forrása a mások által kimondott, leírt szó. ♣

Műtűcsök opál mezőkön

A tavasszal a Nemzetközi Könyvfesztiválra a Magyar esszék sorozatában a Nap Kiadó jelentette meg Falusi Márton: *Műtűcsök opál mezőkön* című, újabb esszékötetét. A kiadó így ajánlja könyvét olvasóinak figyelmébe: „Falusi különös fénytörésben látja és láttatja irodalmi hagyományainkat: kivételes tárgyismerettel, elméleti felkészültséggel illeszti őket a világirodalom nagy folyamataiba. Új hang, új gondolatok, új szemlélet – a szerző új kötete figyelemre méltó, fontos lépés a magyar irodalmi modernizáció folyamatában.” Most a *Pegazus Pajta* című tanulmányából adunk közre nagyobb részleteket.

FALUSI MÁRTON

Pegazus Pajta

I.

M^Intha örökbe fogadtam volna egy települést, s mivel a szülőfalu érzése egyik felmenő ágról sem szállt reám, mostohagyermekének mondhat Iszkáz. Hazája hagyományos értelemben annak van, akinek álmaiba vissza-visszatér egy valóságos ház képe.

Gyermekkori lakásunk a REM-fázis igazságtevő óraiban is elszigetelten, kifosztva áll Budán, balatonfüredi nyaralónk – amelyen túlodott a közömbösség – a szobáztató és a napoztató vigéckedésektől zsibong, sűrűn körbeépítve panzióval, plázával, plázzsal. Utoljára akkor néztem vissza félig már sárgára átvakolt homlokzatára, egy főúton repesztő furgon hátsó üléséről nyújtogatva nyakamat, amikor a művészteleppé csinosodott, apró faluba igyekeztünk. Salföld *autentikusan* felújított épületei – tornácostól és vakolatdíszestől – éppúgy skanzenizálódtak – még ha tényleges Árkádiaként rajzolták is fel a magyar szellem atlaszára hollandok vagy néhai budapesti művészek –, ahogyan a *művészet* is dekoratív bokréta Isten kalapján. Mindkét életformát, a Káli-medence vagy az esztétika birkalegelőjének bukolikáját ugyanaz, a világból való szecesszió jellemzi. Balatonfüred, a jachtok és a Helly Hansenek riviérás paradicsoma, ahol hófehér fotelekből akár floridai hullámokra is nyílhatna a kilátás, Jókai Mór és Eötvös Károly kultúráját nem éli tovább. Salföld a gyarapodást képviselő, feltűrt ingujjú és felcsapott gallérú dendik szemében, a koktélos poharak jégkristályán átsapó páraszemcsékben olyan, mint egy floridai rezervátum. Lebarolni sem itt, sem ott nem lehet, csupán leégni, rézvörössé pirulni. Műsznobok, műparasztok, műértelmiségiek – mondhatjuk Németh László után szabadon, aki út közben, a varázslatos fekvésű sajki strandon elfogyaszthatná fokhagymás-tejfölös lángosát, hogy legyen mivel lefojtani a felszolgált, savanyú lörét.

Olyan világba nőttem bele, amelyet falu és város, eredet és törekvés, sajátlagos és idegen dinamikája nem mozgósít többé. *Nem tűnik ki származásom*. Mire eszméltem, a falu nem őrizte a város színpadáról világra szólót, a piacon nem cserélt gazdát hazai és messziről jött, kiviteli és behozatali, sőt, a Nyugat sem kecsegtetett csempészárúval. A falu a város hiánya, a város pedig a világé. Nem dédelgettem a kítőrés, a felemelkedés tervét, nem lévén honnan hová. Nyilvánvalóvá vált, hogy a külföldről szedett hajtás nem ültethető át, nem honosítható meg. A magyar néptánc, mint egyetemes rítus lehetett világhírű, hiszen a Lévi-Strauss nyomán elterjedő strukturalizmus a mítoszok nyelven túli közös logikáját hirdette. A *Szomorú trópusokon* nem bennszülött idillbe botlottunk, hanem a küszködő humánus törött oldalbordájába. Lévi-Strauss azért is csak a konkviztádorok horizontjáról vehette szemügyre az Amazonas vidékét, mert annak saját horizontját szétfeosztotta a gyarmatosítás. De az ő szemszögéből még betájolhattuk az egyetemes távlatokat. A magyar népzene a komolyzenei disszonanciába átlényegülve hódíthatott, hiszen Bartók a mi pentaton anyanyelvünkön azt a kommunikációs eszközt csiszolta, amelyet a világ összes konzervatóriuma használt. A költői nyelv ugyan in concreto fordíthatatlan, be nem helyettesíthető, Nagy László ugyanazt a nyelvet beszélte, mint Dylan Thomas, T. S. Eliot, Federico García Lorca, Gabriel García Márquez, James Joyce, Bulgakov vagy Thomas Mann. „Csak állok, tekergetem gyöngye nyakamat, / kiáltottam, kísérlet a bánat ellen, / kísérlet a röhejre, de nem sikerült.” Az iszkázi ház egyszerre a menedék és a pusztulás helyszínrajza, kísérlet a bánat ellen, de betelik rajta az átok, „... már homlokzatát is / gyászszalag cseszegeti: kátrányos út”. Ház, amely táplál és útnak indít, kiindulópont, s mert „muszáj dicsőnek lenni”, a távozás megkövült parancsa. „Szakítok szilvát, hideg, mint a holt apaszáj.” Kertjének gyümölcse immár nem végeérhetetlen körforgást, hanem halált terem.

De vajon mi múlt el helyrehozhatatlanul? Ágh István *Jubileum* című, a költő iszkázi díszpolgárrá avatásának beszédhelyzetéből megszólaló verse könyörtelenül veszi fel a látéletet: „*távozással érvénytelenítem a kitüntető címet, / mert elsüllyed bennem a táj, meg az egész közösség*”. Ami érvényes szemiotizáció, immár a temetőé, s nem az ünneplő populációé, amely több mint az iszkázi lakosság, hiszen az egész magyarságra vonatkozik, hogy „*magyar nótákra járnak a mezei zarándokösvényeken*” és „*szórványok szórványainak szórványaira fogynak*”. A költemény legfájdalmasabb mélypontja azonban a történelmet temeti. Akitől nem kéri számon helyváltoztatásának, migrációjának vagy mobilitásának okát, nem illeszkedik többé a nagy történelmi mozgások sorába: „*római légiós, hun lovas, honfoglaló magyar, tatár, török, / germán, szláv üzte nép, a föld alá vagy csak világgá, / de hogy én miért mentem el, azt nem kérdezte senki sem [...]*”. Nagy László még mitizálhatta, beköthette a sorsközösségi vízvezetékrendszerbe elmenetelét.

II.

Házat nemcsak Nagy Lászlóra hagyományoztak ősei, hanem mindazokra, akiket – politikai vagy esztétikai cselszövők – méltatlanul szembeszögeznek vele. Pilinszky *hetedik kockája* és *valamikori paradicsoma* éppúgy ház – in abstracto –, mint Nemes Nagy Ágnes *átalakított pályaudvara*. Sőt, Petri György sem felejtethető ki a lajstromból, sem a korai Tandori Dezső. Mindannyian úgy léteznek, hogy őrzik egy ház enteriőrjének emlékét, ahonnan ki kellett költözniük, ennél fogva részvétellel, megértéssel szemlélik, de csak ablakain kívülről bepillantva tehetik ezt. A ház mögül kelő nap ellenfénye tiszteletet ébreszt és elvonatkoztatásra serkent. A költői hagyomány megújítása és kritikája egybeesett a politikai moralitás ellenzéki ségével, a közösségi identitást reparáló szándékkal. Szilárd pozícióban vethette meg lábát a költő, onnan messzire rugaszkodhatott. A ház képzele szinte magától értődő hazafogalmat implikált, jelenvaló kultúrát és „kontraprezentikus” ellenkultúrát. Petri „újbaloldalisága” Nagy Lászlóhoz képest alternatív szembeszögzülés; a költőtárshoz való

negatív viszonyulása nemcsak kánonra törő, elutasító gesztusként fogható fel, hanem a szenvedélyes szövegségkeresés retorikai alakzataként is. Nagy László úgy volt antiintellektualista, hogy a fenséges minőséget érvényre juttató stíluseszménye új fejezetet nyitott a gondolkodás történetében; Petri úgy hangsúlyozta örökön pedáns entellektüel mivoltát – Adornóval és Heinrich Böll-lel lépést tartva –, hogy obszcén szófordulatokkal élt, gyakran alpári, parlagias álcát vont eszmeifuttatásaira, az ötletszerűség benyomását keltette, depoetizált nyelven szólt. Az antiintellektualizmus azt tanítja, hogy az élet fontosabb az elvont bölcsekedésnél, a teóriából nem következik praxis. De vajon a költészet elmélet-e, vagy gyakorlat? Minek az elmélete és minek gyakorlata? Ahogy Nagy László sem törekedett az elvesztett „totalitás”, az egységes kollektív emlékezet, az azonosság *valóságos* helyreállítására, épp e cselekvésképtelenségről tett performatív tanúbizonysága hat ránk, Petri sem vonja ki magát a közösségi felelősség alól. Jóllehet Nagy László a kollektív emlékezet gyarapítása, a – Jan Assmann-i – *Iustitia Connectiva* nevében, a politikai közösség *tagjaként* nyilvánul meg, bonyolult ritmusképletei, metaforikus struktúrái mégis emelkedettek; Petri köznapi, olykor kifejezetten vulgáris szövegalkítása mögött pedig afféle liberális elitizmus húzódik meg. Petri nyelvi leleményei gúnyt űznek a bravúrokból, Nagy László metaforái végképp kimerítik a fűtőelemek energiamezőit. Nagy László egy a többiek közül, akik egészen sohasem mások, Petri György kiválik a sokaságból, különbözik és elkülönül; előbbi archaikus és modern, sajátlagos és idegen állandó egymásra vonatkoztatását végzi el, utóbbi az adornói „negatív dialektikának” megfelelő valósághiányra érzékenyít. Mégis mindkettejük horizontján megpillantjuk a Házat: a magyar történelem és az európai gondolkodás „konstellációit”. Mindkettőjük régészeti feltárás tárgya ma már, amiért közösséget, *háznépet* feltételeztek – akár plebejus nemzetalkotóként, akár az osztályok feletti „réteg” hivatásetikájának engedelmeskedve –, akként, hogy a kultúrát nem temették a kultúripar, a bravúrt a bulvár alá. Ez azonban nem kielégítő tapasztalat. Kisebbségi különbség Nagy László, Petri György és Tandori Dezső poétikái között, mint a rend-

FALUSI MÁRTON
Műtűcsök
opál mezőkön
Esszék

NAP KIADÓ

szerváltozás utáni bármely, tetszőlegesen választott, két költő között.

Ez a szintetikus megközelítés például Orbán Ottó poétikájának sarkköve. *Ottó és avantgárd* című verse a szerepek válságával vet számot, sorra véve, hogy „[...] én kiűtést kaptam volna ettől, / hogy egy életen át a verebek magánéletéről írjak [...] ahogy piálni se tudtam a társadalom nevében mint petri [...]”. A *Magyarság* című, Csoóri Sándornak dedikált opus a Nagy László-i szemléletmódnak is odaszúr, mindeközben elismeri: „*Magyarnak lenni annyi, mint bárminek lenni. / A kulcsszó a lenni, és a kérdés a hogyan.*” Pedig paradoxon e két sor: ha válaszolunk a „lenni” és a „hogyan” felvetéseire, ha ezt képesek vagyunk megtenni, létezésünk nem „*annyi, mint bárminek lenni*”.

Mégis kézenfekvő módon kijátszhatók a fenti életművek, a kollektív identitásért végzett stratégiáik, amint ahogy ki is játszották őket, méghozzá egymás ellenében. Nagy László asszertorikus és reprezentacionalista, Petri és Tandori szkeptikus, a nyelvi kontingenciát hirdetik. Másképpen fogalmazva: Nagy László a nyelv valóságképző hatalmát tiszteletben tartja, a kijelentés pontosságát elérhető célnak, a kiválasztott szavakat bizonyosságnak. A hiteles szó és szókép cáfolhatatlan, alig van mozgáster a esetlegességnek. A „reprezentacionizmus” kifejezéssel Bódig Mátyás jogelméleti írásaiban találkoztam, aki Richard Rortytól kölcsönzi a fogalmat. De hogy jön ide a jogelmélet? A hit abban, hogy változó természetű fogalmaink mégiscsak valamilyen változatlan tartalomra utalnak, s az érzékelt valóság leképezhetőségébe vetett bizalom összefügg. Az olyan kategóriáink, mint jogosultság és kötelezettség vagy nemzet és szülőház szemantikailag egyszerre változatosan sokfélék és tartósan rögzítettek. Ha mindenáron filozofikus igazolásokat keresünk, Nagy László ábrázol, reprezentál, Tandori viszont kételkedik, argumentál. Ugyanez a feszültségív húzódik Habermas és Derrida között; filozoptereink unalomig bizonygatott tétele mégsem egészen érvényes a költészetre. Hiszen Nagy László éppen a reprezentáció határait feszegeti, s olyan történelemképet fest, amelyben a kontingens események, jelenségek, eldobható használati tárgyak illegitímek a korszakalkotó tettek, kozmikus tünemények és kézi megmunkálású szerszámok végtelen kiterjedésű referenciamezőin. A kinyilvánítás szándéka nem magabiztosabb Nagy Lászlónál Tandoriéhoz képest, csupán megragadhatóbb, plasztikusabb. Derrida „halasztódó” jelentése, a „différance”, ha úgy akarom, bármelyikőjük írásain bemutatható, de ha úgy akarom, egyikőjükén sem. A hosszúversek szerzője éppoly határozottan elismeri a szubjektum hatalmát, mint a – túlzott leegyszerősítéssel, banális ügybuzgalommal – „tárgyasnak” hívott költő, aki a *talált tárgyakat tisztította meg*. Az úgynevezett „felnevesztett szubjektum” korántsem az életvilágot a maga percepciója alá gyűrő gigász, privatizált hegeli világszellem, totemvízió, hanem a történelemben és a hagyományban önnön kicsinységére döbbenő, ám valódi értelmezés után sóvárgó egyén. Tandori ebből a szempontból csupán másfajta epiztemológiát képvisel. „*Az emlékezés sajátosságai / eluralkodnak az emlékezés / tárgya felett*” – írja, de ars poeticája közelebb sodorja a „Műveld a csodát, ne magyarázd!” alapvetéshez, mint elhitetnék velünk. Rimbaud – akinek soraira az *Egy vers vágóasztala* reflektál – lehetne Blake vagy Hölderlin is, akikre Nagy László hivatkozik; a kétely formái egybevágók, jóllehet a méretük nem egyforma. „*A szavak meg hol / rövidnek, kevésbének bizonyulnak, / hol naphosszat elhallgatnánk őket, hol meg / elég, ha csak a felét-harmadát / írjuk le a leírhatónak.*” Tandori szkepszisében nem csak a szerelmi költészet nehézségeivel birkózó Petri osztozik. Nagy László azonosságát a szóval úgy hányják szemére, mintha a kísérletező művészet, a radikális experimentalizmus – a művészet mint önmaga elmélete – nem hagyott volna nyomot rajta, pedig a vers az identitásért újra és újra megküzd,

nem készen kapja az én a hagyománytól; „a versben bujdosó haramia” könnyen rajtaveszthet. „[...] *ha egy / vers többet érhetne, mint mondjuk / egy hajnali káposztaföld [...] a vers maga / nagyon-nagyon keveset érne.*” Olyan távol állna ez a Tandoritól idézett predikátum a Nagy László-i individuumból? Ha az igazság el nem is érhető, létezik a szövegvalóságon kívül is, ettől az ajtófélfától Tandori sem tántorodik el; formulája – mégoly meglepő – Nagy Lászlóéra rimel: a *kutyakötelesség-tétel* rákérdez ugyan az imperatívuszok mibenlétére, ám egészen le nem számol velük. Mire ad választ a költészet? „*Valami már nem őriznivalóra; / valamire, ami több mint a vers, / de – néha – csak a vers után több annál.*” Beszéljenek bár az emlékezés (Tandori), vagy a szerelmi költészet (Petri) nehézségeiről, a Ház leronthatatlanul magasodik mindnyájuk képzeletében.

Ady Endre ostroma ready-made tárgy, ha *elárul csillagra akasztva*; nem magától értődő, hanem kétségbe vont. A *falban megeredt hajak, verőerek becézése* ugyanúgy afféle posztagapikus, poszterotikus és posztkaritatív szeretet, mint az *alapok bonyolultságát nem tűrő szerelmet* megsemmisítő-megmenekítő beállítódás. A „megsemmisítő-megmenekítő kritika” Walter Benjamin módszere. Lényege, hogy a mítoszi látszat „átszakításával” válik hozzáférhetővé a műalkotás igazságtartalma. Mítosz és valóság, szellemi és érzelmi között a „metaforizációs mozgás” közvetít; az igazság nem más, mint e két dialektikája. Mítoszteremtés, vagy mítoszkritika? A mítoszt, mint házat mindhárom költő felépíti, hogy elhagyhassa; a klasszikus összetartozás-élmény ösközösségi falva kizárólag azáltal élhető, hogy az otthonosságnak a város idegensége információs értéket tulajdonít. Költőink lakhatási kérelmét a rendszerváltozás, pontosabban a vele járó tudati folyamatok anulálták. Nemcsak a költészet tévesztéseit érzük tetten azóta napról napra, hanem identitásunk elvesztegetett lehetőségein is kesergünk. Voltaképp a nagy költői rendszerek, mint a *Menyegző*, a *Rege a tűzről és jácintról*, a *Tékozló ország* vagy az *Egy talált tárgy megtisztítása* – demonstrálhatják bár a „rendszerelenséget” – fogaskerekein lerakódott a por; s e meghibásodás is szimbolikus, a jelentésromlás sem több pusztán jelnél: Juhász Ferenc képgazdagságának intenzitását az extenzitás végletessége gyengíti, a részletezettség egy ponton túl csak önmagának tart görbe tükröt; Tandori szörszálhasogató szkepszise, kötéltánc a felhőkarcolók közt a szövegirodalom szétroncsolt szerkezetében elvetél, aláhull. „Én – az mindig más”, bizonyította Rimbaud azóta sem meghaladott törvényét, amellyel korrelál Blake romantikusan feladatkijelölő normája: *rendszert kell alkotnom, különben más rendszere igaz le*. Az én a saját magának épített rendszerben mindig más, alteritása egyébként nem lenne felismerhető. Ahogyan a szellemtörténet kiváló elméi közösen szintetizálják azt, amit *magyarnak* hívhatunk, sőt, a *magyarság* nem más, mint az együttműködésre kényszerítő minőség. Szüntelen számvetés e minőség hiányának magyarázatairól, eltűnésről és megmutatkozásról; a fogalom ebben a gyakorlatban objektívalódik. Petri, Nagy Gáspár és Ratkó József költői irányvétele nemcsak a közéleti líra háromféle poétikájaként, hanem annak kétféle politikai moralitásaként is elerőtlenedett a hagyományban. Vizsgáljuk csak a temetés rítusát! Petri „Lehetséges Történelme” az ironia köntösében jelenik meg („*a hátára döntött lift vitte / Bibót a szuterénbe*”), Ratkó *törvénytelen halottai* „kihullnak a gyerekszemekből”, Nagy Gáspár szavakba hantolja az elföldeletlen Nagy Imrét. E sorba illeszkedik Nagy László *színészkirályért viselt gyász*a: „*Megfojtom a heroldokat, / kik haláloztól hívva gurulnak*”. A versmondót örületbe hajszolja a kulturális hatalom, nehogy a vers értelmet nyerhessen általa. Kortárs verseinkre applikálható szavalással ugyan ki kísérletezik? Sérült, a gyázmunkától és a szemiotizálástól megfosztott kulturális emlékezetünket – amelyet vagy az elhallgatás lidércei, vagy a kikiáltás heroldjai hamisítanak meg – ma már csökevényességében sem idézzük meg. Márpedig folytathatatlan tradíció nem létezik. A *származás* helyett az *elkülönböződés* szervezi gondolkodásunkat. De vajon honnan származhatnánk, s mitől különbözünk? [...]

XIII.

Nagy László *Anyakép* című verse emblematikusan tesz bizonyosságot: „*Jó volt már visszasajognom / oda, hol erővel tölttem, / szülöm és elhagyott földem / egy anyakép lett.*” Ugyan, ki gondolja komolyan, hogy ez az „anyakép”, amelyet nem biedermeier medalionba zárva viselünk, hanem ösztöneink és normáink vegyületeként alkot bennünket, stabil és abszolúte meghatározott? „*Tornyok közt hordtam e képet, / Marseillaise-t daloltam néki, / érette tanultam élni / újabb idöket.*” Rokon e gondolattal a költő *Ha döng a föld* című remeke. „*Már tudtam én, ha döng a föld: / szívemhez anyám közelit, / oda emel, hol felkereng / tej és akácmez illata [...].*” A versek oda igyekeznek a térbeli emlékezetalakzatokon át, s a mnemotoposzok idézik fel szellemi kötődéseinket.

Emiatt botorkálnak mindannyian az iszkázi udvaron, a valamikori, paraszti porta szélén, ahol régen pajta állott, kapuként a kint és a bent között, hogy a határból betakarított termést ott rakodják le a szekérről. Helyére a *Pegasus Pajta* apró rendezvénycsarnokát tervezik az utódok, hogy zárandokházul szolgálhassa a falu lakóit és az irodalmi népséget. Múzeuma lenne az épület az autenticitásnak és az idillnek, amely eszközöket adott a kiemelkedéshez, faragott szokásokat és tárgyakat a nyelvi erupcióhoz? „*Európa, ime, itt vagyok, / te, félelmemnek főkusza, / gyönyör és tör itt számosabb, / mint a barbárok síkjain, / mezíten itt sikoltozok / sípcsonthajd közt, gótika, / Le Corbusier, inaim / betonküllökre csavarod.*” Az *anya csípején elforgó sötét, öntöttvas éjszakák* hirtelen egy Dél-Németországba tartó buszútra bocsátanak.

– Ne mondd többet helytelenül, hogy *Fremdenführer*, mert félreértik!

– Különben is mindig csapolt bort és folyó sört kérek.

Land der Dichter und Denker. Győzelmét ünnepelte a *püktlich* német technokrácia, ildomtalan volt szóba hozni a klasszika nagyjait, még ha emlékműveik között jártunk-keltünk is. A *Sommeruniversität Bayreuth* a török „Sübkültür” street-art és pop-art, valamint a korszerű *Verfassung* eredményeit vonultatta fel. Weimar néptelen panoptikumként súlytalanodott el Buchenwald borzalmait mellett, Drezda is maradvány, a foszforbombáktól fekete várossá csúfított szégyenfalt.

Kaján: Cervantes

Nürnberg Dürer hiányával egyenértékű. Wagner villája, egyszerű sírja és a *Festspielhaus* szinte hihetetlen rudimentuma a fenséges stílusesszménynek, akárcsak régimódi, hosszú sétánk a klasszika szülővárosában. Goethe és Schiller szoborbarátsága, Johann Wolfgang otthona, halálos kerevete, botanikus kertje a Frauenplanon, a *Bauhaus Museum* és az Elefánt-szálló, ahol Thomas Mann az élemedett Charlotte Kestnert – az ifjú Werther és auktorának szerelmét – a „nagy emberrel” kis híján *ferábrédelteti*, hogy egy váratlanul előállt hintó függönyöze meghitté gondosan exponált találkozásukat, magas fokú pompában mutatják be, amit Iszkáz szűkölködő büszkeséggel, a múlt kiapasztását. Ám a *Hotel Elefánt* dicsőségét visszamenőleg késlelteti a hírhedten kopogós, hitleri rigmus, amely ott-tartózkodásának állít emléket: „Lieber Führer, komm heraus aus dem Elefantenhaus!” Hogyan fizethetjük meg jussunk örökváltságát, restaurálhatjuk a megtépázott, elkonfiskált, kisajátított, denunciált *eredeti kulturális tekintélyt*, amely vagy a mélylélektani jelentőségű totem, vagy a tébolyító *Führerprinzip* kifejezések színönímája?

Hosszú sorokban rajongók táboroztak le az operafesztivál pavilonja előtt, s Adorno csereértékről bizonygatott nézeteit igazolandó a sznob látogatók java része az első felvonást is csak tükön ülve tűrte, hogy a szünetben, a várakozók sűrű invázióját némiképp hessegetve – árleszállítással – hamar tulajdon éveikkel korábban lefoglalt belépőjegyein. Vajon nem éppen avval üzzük ki életünkben a *fenségest*, hogy múzeumokat emelünk fölé, életidegen ünnepeket, elzárt rítusokat táncolunk körötte; s miközben rizalitok, apszisok, stilizált oszlopok őrzik, a belénk nevelt automata főhajtások csak csigolyáinkat koptatják, állóképességünket, memóriánkat teszik próbára személyiségünk helyett? Az Iszlám Állam felbecsülhetetlen, ókori régészeti leleteket semmisített meg, de vajon a mi vitrineken blazírtan átfutó tekintetünk nem hasonló rombolást visz-e végbe? A *visitor*, aki a többiek sarkát taposva egyenként lefotózza a Louvre festményeit, s a huszadik termen, ahol már lóg a nyelve, nem jut tovább? A fülünkhöz emelt mobiltelefon, a szemünk elé tartott fényképezőgép és kézi kamera *belőlünk* hamisít másolatot, nem abból, amelyre fülkagylónkat tapasztjuk vagy az objektívet szegezzük. A lukácsi tézist, amely szerint „a szemüveg nem dezanropomorizál, a mikroszkóp igen”, régés-régen kikarikírozta a haladás – ahelyett, hogy igazolta volna –; mai ketyereink inkább dehumanizálnak, mintsem az

elvonatkoztatás magasabb szférájában az igazságot tennék hozzáférhetővé. Ami leomlik valahol, felépül másutt; mások szerszámaival, más anyagból. A berlini fal helyén elnyúló sima aszfalt átbiciklizhető, ám a ciszjordán biztonsági fal rémisztően, egyszersmind szimbolikusán vágja ketté a kultúrákat, amelyek azonban valóságos emeletekkel torlódnak egymásra a falon innen és túl is: bizonyos izraeli templomok egyik szintjén más vallásúak imádkoznak, mint a másikon. Betlehem felől arabok ezrei járnak át az ellenőrző pontokon, hogy munkát vállaljanak a zsidó felségterületen, némelykor öngyilkos merénylőként, robbanótöltettel felcélulva, máskor a jobb élet reményében ingáznak árnyékvilág és túlvilág között. Gyakori jelenet, hogy az imaidő a fal tövében éri őket; térdre rogyott alakjaik mintha a vasbetonnak hajlonganának. Másképp szennyeződnek be, mint a nyugati demokrácia „politikai ügynökei”, s ez térbeli viszonylataikon is megmutatkozik. Rituális tisztálkodásuk során – a mecsetek falából csordogáló kútvízzel – lábfejüköt mossák, amely a folyamatos helyváltoztatástól, meneküléstől bepiszkolódik; mi kezünk ujjait mártjuk a szenteltvízbe, amiért hajlamosabbak vagyunk elvegyülni, többet találkozunk és érintkezünk idegenekkel. Izraelre nem a mennyekbe szökő freskók lélegzetelállító dómkupolája, hanem a „Vaskupola” védelmi rendszere, rakétapajzsza borul, a lélegzetviasszafojtott, szüntelen éberség.

XIV.

Egyik zsebemben Goethe és Schiller válogatott balladáival, másikkban a Goethe-büszti süteményformával – amelyből megboldogult nagymamám hónapról hónapra ládányi kekszet alakított – engem is azért tuszkoltak rendőrautóba Nürnberg buszpályaudvarán, az éjszaka kellős közepén, mert – az elemilámpa csalóka pásmájába vont – mongoloid fizimiskám kísértetiesen keletinek hatott. Pedig csupán a *Eurolines* Amszterdamból érkező járata késett, mert a holland határőrök óráig kutattak marihuána után. Órákat töltöttem én is a jardon, mire flegmán bocsánatot kértek: – Tévedtünk. Mégsem körözik az útlevelét. – Hiába apelláltam arra, hogy – uniós polgár lévén – voltaképp a személyi igazolvány is megfelelő okirat.

„Az ember anyagi tere átalakul a képek és a hangok anyagtalan terévé” – diagnosztizálja Gilles Deleuze az új fenomenológiai fordulatot, amely nem törekszik immár topográfia és kollektív emlékezet összekapcsolására. Le-lebiccenő fejjel, torokkaparó hányásszagban, morajlást és derengést összeszűrő félálomban szállítanak valahonnan hazafelé. Már telepszem át az idegenvezető mikrobuszába – a kasztin a turizmus piktogramja, kánaáni szőlőfürtöket hozó figurák –, hogy bebarangoljunk Izraelt, a helyhez és a röghöz kötöttség legékesebb példáját. A holt-tengeri kopárságot uraló Masszada-erőd romjaira drótkötélpálya visz. *Itt* valamennyi katonaköteles korú izraeli állampolgárnak esküt kell tennie, bizonyosságot a római légióknak végsőig ellenálló esszéus hősiességről. A Templom népe, a Fogság népe, az Exodus népe. Assmann kimerítő részletgazdagsággal mutatja be, hogy a zsidó, kollektív emlékezet miféle fennsíkokon, domborulatokon vonul végig, a tér hogyan őrzi a kultúrát. A posztmodern nemcsak a centrális teret veti el mint az ellenőrzés társadalmát *longa manu* birtokba vevő erőszakosság kifejeződését, hanem számára valamennyi tulajdonképpeni *Dasein* a nürnbergi *Reichsparteitagsgelände* és az ott emelt stadion előfutára vagy utánérzése. Albert Speer a terror monumentumával, ahol a betonkockákat a birodalmi pártnapokon menetelők lépéstávolsága méretezte, valamint a magasba lendített karok multiplikálták, azóta kísérti a hatalom szimbolikáját. S mivel az elbeszélhetőség hatalmi attribútum, a könyvet, mint a tudás tárházát éppúgy vád alá helyezték, mint a gyárat vagy az iskolát. *Pinakothek* és *Bibliothek*: egyre megy. Kulturális modellező képességünk ennek a szélsőséges gondolkodásmódnak esett áldozatául, hiszen a tekintélyek kicsúcsosodása nélkül – még ha azok oly áttetszők is, mint a berlini Bundestag üvegkupolája – nem posztulálhatók az emberi jogok, sőt, a borzalmasra való emlékezés parancsolatai sem. Érvényesíthető modellek nélkül, amelyek a közösségi emlékezetet fenntartanak, kiszolgáltatjuk magunkat ösztö-

Kaján: A lázadó

neinknek, első természetünknek.

A kantianus közvetítő tér az együttlét, a habermasi diszkurzív tér az egyetértés lehetősége: mindkét felfogás szembenáll az industrializáció „kitermelt” terével, amely csak a gazdasági hasznosságot ismeri el, valamint a posztstrukturalizmus „disszeminációs” terével, amelyben a közlések sehol sem kereszteződnek, mert feloldódnak a médiumok részecskéiben, az elektromos impulzusokban, a fény kvantumaiban. Weimartól Nürnbergbe, onnan a tériszony felhőrégiójába közlekedik a kultúra; de vajon van-e út számunkra visszafelé? Weimar azonban egy alkotmány lokusza is. A „weimarizálódás” a kiüresített népképviselőtűntegyütteseként került be a közjogi patológia atlaszába; a „vélemények ócskapiacán” az önjelölt ígírhírdetők, Máriókat szédítő mágusok diszkreditálták Kantot. A weimari alkotmányozó nemzetgyűlés nem a kölcsönös megértés közvetítő terének metamorfóza. Ugyanitt a Bauhaus – különösen Moholy-Nagy László – vizsgálta először a maga bonyolultságában az axonometria és a kultúra viszonyát, mígnem az organikus építészeti fogalmának kiötlője, Frank Lloyd Wright „a doboz szétrombolásának” stratégiáját javasolta. Mire gondolhatott? Mindekelőtt a *gleichschaltolás* megdöntésére, s ez a haditerv máig nem avult el. Mit tanít az ipari uniformitás? Amit a normapozitivizmus a jogelméletben úgy ír elő, hogy „a norma funkciója a szankció”, vagyis a megtorlás damoklészi kardja tulajdonít helyességet a szabálynak, a technokrata kulturális ügyvitel akként általánosít, hogy helyes az, ami mindenütt a világon ugyanúgy működik, a pokolgép pirotechnikája, a velünk született anyanyelvi képesség, az „univerzális grammatika” vagy a köröttünk vibráló internet. Ez a jelenség nem a katolikus egyetemességgel, istenképiséggel rokon, a „szeretet tériszonyával” (Pilinszky), hanem a másiktól és a szelftől folyton *elkülönböződő* idegenséggel. Ily módon a *funkcionalitás* az itt és most függvénye. Le Corbusier, aki *inakat csavar betonküllőkre*, a teret – elhíresült „szabad alaprajzában” – hasonlóképpen szervezi, mint Picasso vagy Malevics a kép és Nagy László a vers kompozícióját. Különböző perspektívák, időhorizontok, figurák, emblémák és retorikai alakzatok halmozódnak egymásra; nem sűrűsödnek egyetlen központba, mint a foucault-i térfigyelés, ám elismerik a hagyomány tekintélyét irányadónak. Van-e található analógia e kulturális hagyományra, mint ahogy Henri Lefebvre a térisztétikát jellemzi: „terünket megtermeljük, mint a mirigyeinek váladékából hálót szövő pók”? Miként is ábrázolja Pilinszky a transzcendens emberi tudatot? „A pokol térelmény. A mennyország is. / Kétféle tér. [...]”

Hol húzódnak *megélhető* tereink? Assmann „mnemotopográfiának”, a posztmodern „szociálgeográfiának” hívja őket. Az Ígéret Földje és a diaszpóra; a major, a kastély, a gyár, a tanácsépület hatósugarába költöztetett valóság és a globális szétszórás a kultúra egészének szimptomája. Jelentős, kulturális modellt alkotó költőink mind-mind csak rájuk jellemző, autentikus tereket rendeztek be, még akkor is, ha az autenticitás lehetetlenségét hirdették. Arany János: „Két ifju térdel, / Kézükben a lant / A kopja tövében, mintha volna feszület. / Zsibongva

hadával a völgyben alatt / Ali győzelem-ünnepet ület.” És Ady magyar Ugarja, József Attila Külvárosi éje. Ratkó József: „Magyarország: temetőföld, / posztumusz humusz.” Buda Ferenc: „Homok-haza Szikföld-haza / múltam és jövőm halmaza”. Csoóri Sándor: „Itt kékül meg a kez / s cintányér-arcod itt csattan a földhöz”. Szöllősi Zoltán: „Tanyák: tutajok – / elpárolgott alóluk a tenger.” A leigázás, a terméketlenség, az egymásra rétegzett etnikumok és episztémák, a magasztos önfeláldozás, az elszigeteltség, a meg nem értettség tereit karózzák ki e felfogások. Mi pedig már csak kultikus emlékhelyeket lakhatunk be. Idősebb pályatársam, Szentmártoni János megrendítő versciklusa, amelyet az Emlékházban mint alkotóházban, remetei magányba visszavonulva írt, a versbéli apa hiányát – *hiánya mélyét* – a környezetnélküliségbe helyezi: „*Hiába a szépen berendezett alkotószoba, / itt is többnyire a konyhában írok.*” Ez az „itt” pedig sohasem volt még ennyire jelenvalótlán, amiért igazából fikcionalizálni sem tudjuk. Drogo kapitány – a *Tatárpuszta*, Dino Buzzati kisregényének főhőse és Szentmártoni gyakori alteregója – örökre a sivár erődben ragadt. Annak csodájára járt a világ, hogy egy elsőprő talentumú amerikai költő, Jonathan Franzen családregegyben foglalta össze az „amerikai életforma” lelki, szellemi és morális meghasonlottságát; efféle narratívával mi a rendszerváltozás óta adósok maradtunk. Walt Whitmantól Jonathan Franzenig milyen széles sugárút vezet, s mennyi kacskaringó Adyól Csoóri Sándorig vagy Ágh Istvánig, aki a *Kidöntött fáink suttogása* című esszéregényben nem csupán a személyes történetek autobiográfiája, de kollektív történelmet is konstruál. Kertvárosi, alvóvárosi házainkat mi is áruba bocsátjuk, mire – évtizedek vesződsége után – éppen csak elfoglaltuk őket. Nincs az a kulturális „energiamező”, amely légtömörre szigetelné a huzatos köbméreteket.

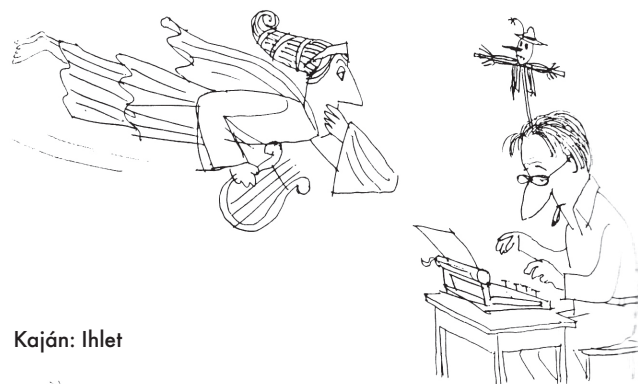
XV.

A ma kis csapat pedig, méregetve a *Pegasus Pajta* alapjának ki- szemelt területet, nem valamiféle ősi tespedtség, a közösségi építkezéshez elengedhetetlen kohézió vagy a Leader-pályázat benyújtásának településfejlesztési, szakértelmi fogyatékoságai miatt nem járhat sikerrel, hanem az egészséges önismeretet megmetyelző topofóbia fojtja el csírájában próbálkozásukat. Túl könnyű az aktuális cselekvésképtelenséget kultúrkritikai generálklauzulákkal magyarázni? A pajta kifelé és befelé egyaránt nyitott építmény, a gabonatermesztő életmód legarchaikusabb jele. Kezdetekkor itt folyt a cséplés. Kétségtelen, hogy elsősorban pajtára – középkori szóval: *áreára* – lenne szükségünk, ahol a „szemkinyerés” csapadékos időben is védetten elvégezhető; sőt, *először* pajtára, a ház, az istálló, az ól, a szín tervezése csak ezután következhet. Mi is hát a pajta? – Önismeretünk ősi képződménye. A *Pegasus Pajta*ban pedig az univerzális érvényességigény és a partikuláris eljárás, az objektív valóság és az igazság, az érzéki ösztön és a formaösztön talál egymásra, itt foghatjuk ki egyiket a másikából.

– Hogyan szerezzünk rá pénzt, ha nem Leader-pályázattal?

– Azt nem tudom. De úgy biztosan nem fog megépülni.

Mindazt, amit tenni érdemes, csakis rosszul cselekedhetjük, mert jól nem végezhető el, ha viszont nem tesszük sehogyan sem, elszalasztjuk az érdemleges buzgólkodás lehetőségét. ♦♦

Kaján: Ihlet

Szabó Magda

ÉLETMŰVE

Szabó Magda 2017-ben lenne százéves. Ebből az alkalomból a Jaffa Kiadó különleges életműkiadással tiszteli az írónő előtt. Elmondásuk szerint Szabó Magda mindig emberi történeteket, általában női történeteket írt: a nőkről és közvetlen környezetükről, a nők és a társadalom viszonyairól, különböző emberi sorsokról. Univerzális és kortalan történeteket mesél, amelyek a nyolcvanas években is, de ötven év múlva is ugyanúgy mondanak valami fontosat. Csak a körülöttünk levő világ és technológia változik, de az emberi viszonyok, problémák, titkok és elhallgatások nem. Az új kiadásban már kapható a sorozat első hat kötete: Az ajtó, az Ókút, a Freskó, a Pilátus, A pillanat és a Für Elise.

Szabó Magda 1917. október 5-én született Debrecenben, 2007. november 19-én hunyt el Kerepesen. Érettségi vizsgáját 1935-ben tette le Debrecenben, 1940-ben a debreceni egyetemen szerzett latin–magyar szakos tanári és bölcsészdoktori diplomát. Ugyanebben az évben kezdett el tanítani is: két évig szülővárosában, majd három évig Hódmezővásárhelyen dolgozott. 1945-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa 1949-beli elbocsátásáig.

Az irodalom szinte minden területén kipróbálta tehetségét, indulásakor verseskötetekkel jelentkezett, később regényeivel vált híressé, és színpadi művei is sikereket arattak.

1947-ben házasságot kötött Szobotka Tibor (1913–1982) íróval. Ennek emlékeit *Megmaradt Szobotkának* (1983) című könyvében írja meg. 1949-től a kényszerű hallgatás időszaka következik: 1958-ig nem publikálhat, az ebben az időszakban alkotott műveit csak később adják ki. Ekkortól datálható áttérése a regényírásra.

Az 1958-as *Freskó* és az 1959-ben megjelent *Az őz* című regényei hozzák meg számára a szélesebb körű ismertséget. 1959-től szabadfoglalkozású író. Sorra követik egymást művei, amelyekben a lélektani regények hagyományait is hasznosítva formálja meg jellegzetes alakjait. Önéletrajzi ihletésű munkái az *Ókút* (1970), valamint a *Régimódi történet* (1971), amelyekből nemcsak az alkotásban szemléletét formáló gyermekkori hatásokról kaphatunk képet, hanem érzékletesen, kordokumentumként is hitelesen számol be a korabeli Debrecen múltjáról és mindennapjairól is.

1985-től öt éven át a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka és zsinati világi alelnöke. 1993-ban a Debreceni Református Teológiai Akadémia díszdoktorává, 2001-ben a Miskolci Egyetem tiszteletbeli doktorává avatták. 2003-ban elnyerte a Femina francia irodalmi díjat *Az ajtó* című regényért. Az Európai Tudományos Akadémia és a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja volt, Debrecen városának díszpolgára. ♦♦

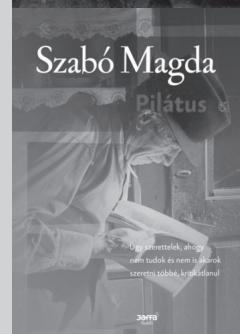
Forrás: DIA. Az életrajzot Kabdebó Lóránt írta.

Fontosabb díjak, elismerések:

1949 – Baumgarten-díj (visszavonva); 1959, 1972 – József Attila-díj; 1977 – Debrecen díszpolgára; 1978 – Kossuth-díj; 1982 – SZOT-díj; 1983 – Pro Urbe Budapest-díj; 1987 – Csokonai-díj; 1992 – a Getz Corporation díja; 1996 – Déry Tibor-jutalom; 1998 – Szép Ernő-jutalom; 2000 – Nemes Nagy Ágnes-díj; 2001 – Corvin-lánc; 2003 – Femina-díj; 2003 – Prima Primissima-díj; 2003 – Gundel Művészeti Díj; 2006 – Budapest díszpolgára; 2007 – a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje (polgári tagozat); 2007 – Hazám-díj.

Önálló kötetek:

A római kori szépségápolás. Debrecen. 1940.
Bárány. Bp. 1947.
Vissza az emberig. Bp. 1949.
Ki hol lakik. Verses képeskönyv. [Bp. 1957.]
Bárány Boldizsár. Bp. 1958.
Freskó. Bp. 1958. Magvető.
Mondják meg Zsófikának. Bp. 1958.
Neszek. Bp. 1958.
Marikáék háza. Verses képeskönyv. Bp. 1959.
Az őz. Bp. 1959.
Sziget-kék. Bp. 1959.
Disznótor. Bp. 1960.
Álarcosbál. Bp. 1961.
Születésnap. Bp. 1962.
Pilátus. Bp. 1963.
A Danaida. Bp. 1964.
Hullámok kergetése. Bp.
Tündér Lala. Bp.
Eleven képét a világnak. Bp.
Fanni hagyományai. Pozsony. 1966.
Alvók futása. Bp. 1967.
Mózes egy, huszonkettő. Bp. 1967.
Zeusz küszöbén. Bp. 1968.
Katalin utca. Bp. 1969.
Abigél. Bp. 1970.
Ókút. Bp. 1970.
A szemlélok. Bp. 1973.
Az órák és a farkasok. Bp. 1975.
Régimódi történet. Bp. 1977.
Kívül a körön. Bp. 1980.
Erőnk szerint. Bp. 1980.
Megmaradt Szobotkának. Bp. 1983.
Béla király. Bp. 1984.
Az ajtó. Bp. 1987.
Az öregség villogó csúcsain. Bp. 1987.
Záróvizsga. Kocsis Elemér előszavával. Bp. 1987.
A pillanat. (Creusais.) Bp. 1990.
A félistenek szomorúsága. Bp. 1992.
Az a szép, fényes nap. Drámák. Bp. 1994.
A lepke logikája. Bp. 1996.
Szüret. Bp. 1996.
A csekei monológ. Bp. 1999.
Mézescsók Cerberusnak. Novellák. Bp. 1999.
Régimódi történet. Dráma. Bp.
Sziluett. A lepke logikája. Bp. 2000. Európa.
Disznótor. Kígyómarás. Regény és színmű. Bp. 2001.
Für Elise. Bp. 2002.
Az a szép, fényes nap. Drámák. Bp. 2004.
A macskák szerdája. Négy dráma. Bp. 2005.
Szüret. Összegyűjtött versek 1935–1967. Bp. 2005.
Békekötés. Hangjátékok. Bp. 2006.
Abigél. Forgatókönyv. Bp. 2009.
Örömhözó, bánatröntő. Levelek a szomszédba. Bp. 2009.
Drága Kumacs! Levelek Haldimann Évának. Bp. 2010.

RATZKY RITA

„Naponként árvaabb”

Szendrey Júlia naplója – új kiadásban

Az utóbbi tíz esztendőben az irodalomtörténészek körében megnőtt az érdeklődés Szendrey Júlia élete és életműve iránt. Naplója régebben már két alkalommal napvilágot látott, de filológiai szempontból ez a kiadás, tudásunk szerint a harmadik a legpontosabb. Alapként a két szerkesztő a *Napló* kéziratát tekintette, s csak akkor nyúltak az 1930-ban megjelent Mikes Lajos-féle kiadáshoz, ha a szóban forgó naplórésznek, vagy egyéb abból született szövegnek nem volt meg a kézirata.

A kötetet alapos, tanulmányoknak is beillő *Előszó* vezeti be. A napló műfajához azonban nélkülözhetetlen bizonyos életrajzi tényeket, problémákat is közölni az azt olvasó érdeklődőkkel, s ezt az *Előszó* szerzői meg is teszik. Ezek az információk inkább csak a szakmán kívüli, vagy éppen más korszakkal foglalkozó kutatóknak jelentenek újat. Nem térek ki itt a korabeli pletykákból születő, Szendrey Júlia halála után megjelent írásokra és bírálatokra. Egyet azonban mégis kiemelek. Nagyon fontos, hogy *Ajkay Alinka* és *Szentes Éva* szerkesztők felhívták a figyelmet arra, hogy az első, nagy Petőfi-életrajz, Ferenczi Zoltán munkája tudományos megközelítése ellenére Szendrey Júlia alakját a kortárs visszaemlékezések elitáló szövegeinek felhasználásával ábrázolja. Ezek után már kevésbé meglepő, hogy lényegében ugyanezt teszik a Szendrey Júliáról szóló szépirodalmi művek, különösen az első világháború előtti időszakban születettek. Ugyanakkor a XX. század második felében írott, az írónőről szóló drámák már közelebb állnak az igazsághoz.

A kötet Napló része négy alfejezetből áll: *A leánykori napló*, *A költői napló*, *Az erdői napló* és *A kolozsvári napló*. Ezek a megfelelő életszakaszhoz kapcsolódnak, összességében 1846-tól 1850 tavaszáig írta őket.

A Napló első bejegyzése 1846 februárjából való, s lényegében egy levélkivonat, amely Thézinek szól. Itt a lábjegyzet tévesen jelöli meg Térey Marit, mint címzettet, véleményem szerint a levélrészlet a későbbi Tomasekné Lauka Teréziának, Lauka Gusztáv nővérének szól, aki ugyancsak erdői volt, mint a napló írásának kezdetekor a Szendrey család is. Érdekes apróság, hogy a levélben Szendrey anyagi örömeiről beszél, tudjuk, persze, hogy ekkor már Szendrey Ignác jó anyagi körülmények között volt, de hogy ez

a lányának ennyire fontos volt akkor, mégis meglepő. A lábjegyzet többi része igaz. Térey Mária a naplóíró legkedvesebb nagykárolyi barátnője volt. És tegyük hozzá Ajkayék elemzéséhez azt is, hogy Térey Mária és az idősebb Szendrey-lány levelezését először Jókai Mór jelentette meg! Nagyon fontos, hogy az 1846-os naplóbejegyzések szerint a tizennyolc éves lány Bulwert és Dayka Gábort olvas. Ez utóbbi már Petőfivel való ismeretsége idején mint tapasztalat jelenik meg az október 26-ai bejegyzésben, hogy tudniillik egy házasság elronthatja egy költő pályáját. A fiatal lány felelősségérzetét mutatja, amely szinte hihetetlenül korán megjelenik nála. Nagyon fontos tehát itt a sajtó alá rendezők lábjegyzete, hiszen Dayka mára már a kevésbé ismert költők közé tartozik, nem így volt régen, hála Kazinczy Ferenc barátjának, aki 1813-ban kiadta verseit, s így még egy vidéki kislány is ismerhette azokat.

Tudjuk, hogy a Petőfi házaspár első lakása a Dohány utcában volt, amelyet Egressy Gábor választott számukra. A magas bérleti díj miatt odavették Jókai Mór albérlőnek. Ez a korban meglehetősen szokatlan volt. 1848 nyarán Jókai elköltözött tőlük, minthogy összeveszett Petőfivel Laborfalvi Róza miatt. Előzőleg azonban, hogy visszatérjünk a naplókiadás jegyzeteinek elemzéséhez, Jókai Mór mintha nem Szendrey Júliának „drukkolt volna”. A Prielle Kornélia-epizóddal kapcsolatban az 5-ös lábjegyzetben olvashatjuk Jókai véleményét egykori barátjának feleségéről: „Én Júliát nem ismertem [ez még 1846 őszén volt], de ott láttam őt, ahová Petőfi helyezte előttem, egyszer az Olympon, másszor a Phlegetonban. Hanem Kornéliánál tudtam valamit. Azt, hogy ábrándokkal teljes, naiv kedélyű, kedves teremtsé..., csupa szív az egész lény, önfeláldozó szív. Színészek között éltem, sohasem mondott róla senki egy gúnyolódó példálózást sem. Nem lett volna-e jobb, ha Petőfi megtartotta volna az új jegygyűrűjét? Akkor tán még most is élne?”

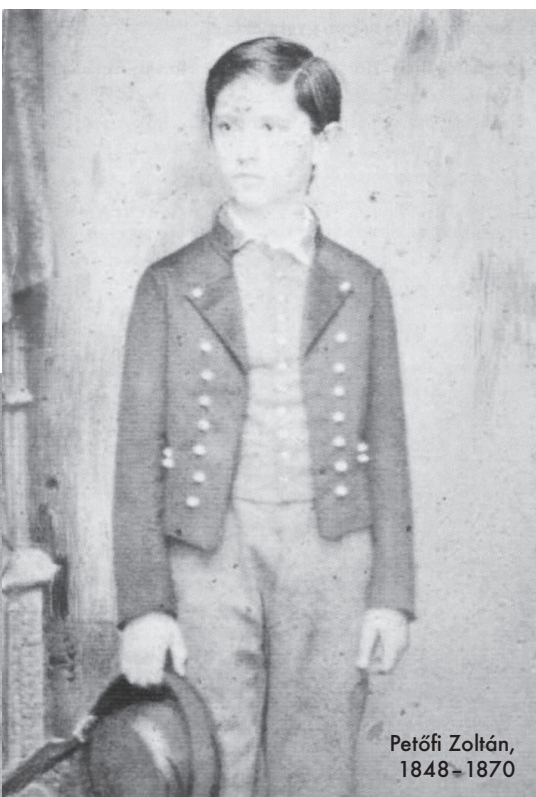
Ez az idézet, úgy gondolom, egy, az olvasók által kevésbé ismert Jókai-véleményt közvetít Szendreyről. Az írónő halála után született, s meglepő módon benne van az is, hogy őt okolja Petőfi haláláért, márpedig ez meglehetősen érthetetlen. Petőfitől a nemzet többsége elvárta, hogy katonaként is részt vegyen a szabadságharcban. 1848 őszén egykori

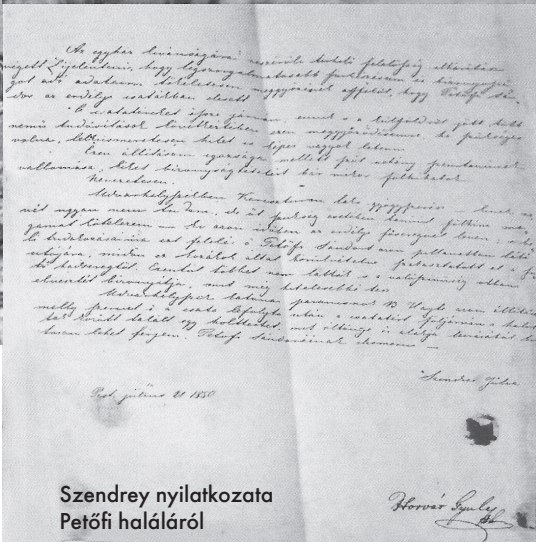
Szendrey Júlia
1859 körül,
OSZK

főszerkesztője, Vahot Imre szólította fel, hogy a hadseregben a helye. 1849 nyarán Egressy Gábor és Kiss Ernő ment érte Mezőberénybe, hogy magukkal vigyék Erdélybe. És ezek után azt írja Jókai, hogy a felesége volt az oka annak, hogy hősi halált halt. A szerkesztők lábjegyzete rámutat egy bonyolult és összetett, Petőfinél sokkal inkább alkalmazkodó író változó politikai és magánéleti véleményére.

Ami igazán érdekes dolog volna számomra, egy Petőfi- és Szendrey-kutató számára a vizsgált kötetrel kapcsolatban, az a Naplóból kibontakozó írói képesség bizonyítása, annak eredetének, előzményeinek megmutatása és értékelése. Ennek kevés nyoma van e kötetben, de hát mindenki azt választja kutatási témául, amihez kedve van. Egy példa a saját ízlésemre. Keveset, vagy talán semmit nem hallottunk eddig Szendrey Júlia humoráról. Az 1847. március 13-án Térey Máriaához írott levele, amelyet bemásolt a Naplóba, tanúskodik erről. Uray Endréről, gazdag udvarlójáról ír barátnőjének: „Na én sem vagyok ellene; hanem arról nem tehetek, hogy még most sem tudok hideg érzéketlen szemeihez szokni, s ha ránézek, mindég kedves szenvedélyes Őm képe varázsolódik előmbbe, ki ha rám nézett, szemében láttam forró lelkét lángolni. Aztán meg,

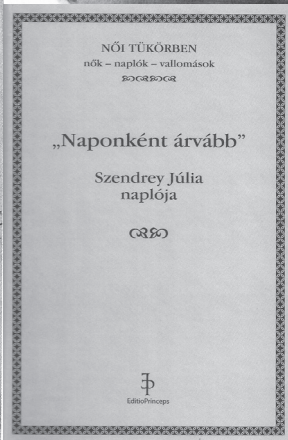
Petőfi Zoltán,
1848–1870

Szendrey nyilatkozata
Petőfi haláláról

Szendrey a három gyermekével
(Horváth Árpád, ifj. Horváth Árpád,
Petőfi Zoltán), PIM

hiszen tudod, hogy mennyire ellenkezett tudományom mindég a tiédde, mert a kék szemeket, melyekből te mennyedet tudod kiolvasni, én soha sem érttem, s nem is értem most se. Akár kínai betűket, akár kék szemeket lássak, egyformán nem értek hozzá.” Az Urayval való esetleges házasság kapcsán egy Jósika Miklós által fordított angol, romantikus regényre hivatkozik, az *Egy házasság a nagyvilágban* címűre. Az adatot a sajtó alá rendezőknek köszönjük. Egy hónappal később azonban már igazi szerelmes levélfélét illeszt a Naplóba, amely Petőfihez szól, csak nem küldhette el édesapjának tett ígéretéhez híven.

1847. december 18-án Petőfi szüleihez tett vasúti utazásukat írja le a fiatalasszony, amelyet szükségesnek érzek nagyobb terjedelemben közölni, minthogy ez már valóban bizonyítani látszik a tollforgató hölgy képességeit, amelyek leginkább a természet és más környezet leírása terén mutatkoztak meg:

„Gyönyörű utat tettünk múlt hétfőn, azaz 13-án. A vasúton mentünk, vagy igazság szerint inkább repültünk Vácra. Hideg fagyos idő volt, s oly nehéz sűrű köd borította indulásunkkor mindkét oldalról a kilátást, hogy lehetetlen volt megkülönböztetni a tárgyakat, melyek mellett csak úgy suhantunk el, mintha versenyt nyargaltunk volna a szél paripájával. A nap is csodálkozni látszott e vakmerőségen, mert noha reggel úgy elfödte magát, mintha

keservesen recsegnék! Hah! [...] Balra vidább elevebb képeket láttam, melyeket oly sebesen hagytunk el, mintha madár szárnyain ülve szállanánk sebesen, sebesen. A szüntelen egyhangú morajt úgy hallgattam mint e madár szárnyshogását, melyet koronkint éles füttyével visít keresztül, szilaj tűzzel ösztönözve magát még ördögibb futásra.

Mikor Palotánál megálltunk, nem tudtam képzelődésemet félbeszakasztani, mely már annyira vitt, hogy az út mellett eső egyetlen nyári lak karfáival elég volt Sveiczig röpteni, hol mindent láttam egyszerre, egész a havasokig, mikről eddig csak olvastam, mert éppen a ház mögött emelkedett föl a köd, átláthatatlanul, s így olyan volt, mint hóval betérített hegység, kiálló sziklával, csúcsokkal.

Különb is minden fehér volt körülünk, mert a dér ellepett a földön minden kis kórót, és apró-száraz leveleit úgy behúzta, hogy oly szeszélyes ezerféle növényeknek látszottak, mint millyeneket a fagy szokott meleg szobák ablakára rajzolni. – Mennyi szépsége van egy illy homályos téli napnak is! Ha nem vasúton kell menni, az igaz, hogy jó kényelmes helyzetben és oly sebesen haladva, hogy még a vér is sebesebben kerengjen az ember ereiben, akkor aztán lehet elmerengeni a hideg szépségei fölött. Ha éreztem volna csipősségét, ha a fagy ropogott volna lábaim alatt, bizonyosan fölbredtem volna a puszta valóságra. De elég jó, hogy nem történt így, hanem én a legjobban hangolt kedéllyel értem Vácra, és annyi jót, annyi kellemeset tapasztaltam ottlétem alatt, noha Vác városából csak annyit láttam, mennyi egy puszta se lenne sok.”

Az ajánlott kötet többi írása közül a *Tűndések 1–2* kiemelkedik, minthogy arról szól, hogy az író lelkiismeret-furdalás gyöttri amiatt, hogy az írás nem téríti-e el házi, családi kötelezettségeitől. Van még néhány apró észszé, amelyeket a sajtó alá rendezők úgy közölnek, mint eddig soha meg nem jelenteket. Ezek közül kettő már napvilágot látott, a *Velencéről szóló Teljesült vágy* olaszul is, a *Gyáva férfi* pedig a Magyar Hírlapban. De ezek a közlések valóban nem számíthattak olyan széles körű olvasótáborra, mint ez a kötet. A kötet utolsó részében, ahogy a Mikes-féle kiadásban is, Szendrey Júlia utolsó levelei következnek, amelyek feltárják az asszony élete második szakaszának minden szenvedését. A könyvet lenyűgöző, dokumentált képanyag egészíti ki.

A *Naponként árvább* címmel kiadott munka az olvasók számára elérhetővé teszi, lábjegyzet anyagával magyarázza a XIX. századi, kiemelkedő tehetségű író és műfordító Szendrey Júlia tevékenységét. Köszönet érte. ♦♦

(*Naponként árvább* – Szendrey Júlia naplója, Editio Princeps, Budapest, 2015.

Sajtó alá rendezte:
Ajky Alinka, Szentes Éva.)

egész hétig nem akarna lepillantani, egypár-szor még is olyan bámulva búj elő, mintha saját magának se hihetné, mit ide lenn lát. Aztán meg bosszankodhatott is, mert egészen még se vehette ki, mi történik alatta, a föld sötét ködtakarója miatt, mely sugarait fölfogta, hogy legyőzetését hátráltassa. De végre diadalmaskodtak a nap sugarai, világosodni kezdett, és a ködnek oszlani kellett, de csak oly lassan hátrált, hogy szinte látszott, milly vitézül harcol minden lépésnyi földért. [...] Jobbról az út mellett legközelebb, kopasz, levételen fák meredtek, mint életnélküli rémek felénk; és szinte borzadva fordultam a másik oldalra, mert reám valami oly kísérteties ki nem magyarázható benyomással hatnak télen e mindenektől megfosztott csupasz ágak, a mint mozdulatlanul föltekintenek az égre, honnan várják az új tavaszt, leveleket és virágokat. De hát mikor a téli fergeteg jó kedvében megrázza őket, millyen szárazan,

KILENC SZIMFÓNIA

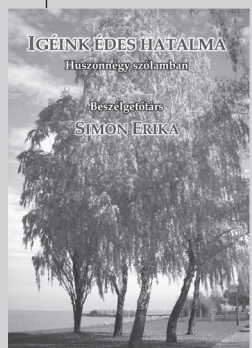
Czigány György, az ismert rádiós szerkesztő, költő és író 85. születésnapjára *Kilenc szimfónia* címmel gyűjtötte kötetbe a Szent István Társulat a szerző legújabb és régi verseit. A ciklusok verseit nem annyira

a közös téma, inkább valami benső rezonancia fűzi össze. De miért szimfóniák? A kérdésre Czigány György így válaszol:

– Sok időt tölthettem Weöres Sándor társaságában. Tiszteletadás részemről, hogy követve példáját, legújabb és régebbi verseimet, egymásra zenei és atmoszferikus módon utaló darabjaimat dallamok, fő- és melléktémák eleven folyamatában magam is szimfónia cím alá rendezem.

– Tehát szimfóniák. De miért épp kilenc? Van Beethovenre, illetve Thomas Mann regényére utaló vers is a könyvben.

– A kilencedik szimfónia fogalom annak is ismerős, aki soha nem hallotta még Beethoven zenéjét. Szimfóniái mindenképpen sugallnak valami lelki emelkedettséget, izgalmat és éltető feszültséget. De nem Beethovenre gondoltam a kötet címválasztásánál, hanem arra: kilencedik évtizedem közepén járok. Különbözik a Szűz Mária-tisztelet is kilencedet emleget, kilenc nap kegyelmi idejét jelenti. Anton Bruckner is kilenc szimfóniát írt, az utolsót be sem fejezte egészen, korábbi Te Deuma került a darabba kiegészítésként. Mahler is kilenc szimfóniát írt meg, míg a tizedik gyönyörű töredékként él. Nálam, a játék kedvéért, finálé a kötetben a tízmondatos, lírai esszé-darabocska a tizedik szimfónia helyett... És végül, a vers elvont valóságban olyan, mint a zene, nem lehet megmondani, lefordítani köznap szavakra, hogy miről szól. Van elmesélhető tartalma, de maga a vers zenemivoltában fogható be igazán.

IGÉINK ÉDES HATALMA

címmel adta ki tavasszal a Hungarovox Kiadó Simon Erika kötetét. S ahogyan az alcím is jelzi

– *Huszonnégy szolamban* –, a szerző huszonnégy ismert művészt és közéleti személyiséget szólaltat meg interjúkötetében.

SEREGÉLYESI JÁNOS

Szellemi tehetségeink joga

Beszélgetés Kocsis András Sándorral, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének elnökével

– Kedves elnök úr, ha megengedi, egy idézzel kezdeném beszélgetésünket. Ilku Pál egykori művelődésügyi miniszter az 1969. évi Szerzői Jogi Törvény parlamenti bizottsági vitájában azt mondta: „Az állam ráfizet a kultúrára, de még inkább fizetni akar.” Mi a helyzet manapság a kultúra ráfizetését illetően?

– A kultúra nevében nem, csak a könyvkiadás nevében tudok nyilatkozni. Az állam nem fizet rá a könyvkiadásra, az állam nyer a könyvkiadáson. A könyves szakma több milliárd forintot fizet be adóként a költségvetésbe, s a támogatások mértéke nem haladja meg az évi mintegy hétszáz millió forintot. A könyvpiac az 1990-es évek elején a semmiből formálódott. A szocialista időszakban mestersegesen alacsonyan voltak tartva az árak, az állam dotálta a könyvkiadást, a könyvkereskedelmet és a terjesztést is. Ahol hiány keletkezett, az állam előbb-utóbb kifizette. Voltak próbálkozások, különösen az 1980-as évektől, hogy a könyvkiadók is gazdálkodjanak, de a többnyire sikertelen gazdasági tevékenységüket az állam végül mindig kifizette. A három nagy állami könyvterjesztő is időről időre tekintélyes eladhatatlan könyvkészletet halmozott fel. Ezt is rendezte az állam.

– Az 1990-es években hogyan talált magára a könyvpiac?

– Az 1990-es évek elején az eladatlan könyvek nagyrészt az utcára kerültek. Bizonyára mindenki emlékszik rá, hogy szinte minden sarkon könyvet árultak. Nem is rossz könyveket. Minden utcában „könyvhét” volt. A könyvkészletekhez elég könnyű volt hozzájutni. Sajnos, ezeket elkótyavetyélték, holott okosabban, ügyesebben is lehetett volna hasznosítani ezeket, mondjuk, határon túli magyar könyvtárakba juttatni. A régi kiadók sorra átalakultak. A hajdani igazgatók, még ha elismert szakemberek voltak is a tudományukban, sokszor nem tudtak mit kezdeni a piaci

gazdálkodással. Aztán jött az áfaharc. Az adóhatóság nem tudta, hogy mennyi pénzt lehet kivenni a könyvszakmából, s igyekezett minél többet, amivel gyakran az ellenkezőjét érte el. Változó kimenetelű volt a százalékharc is. Az idők folyamán volt 12, 10 és 7 százalék. Most 5 százalék, s ez megfelel a könyvszakma EU-ban általános áfájának.

– Voltak egyéb járulékok is?

– Elsősorban az úgymond kulturális járulék. Ez kívánta a giccsadó helyébe lépni. Nem volt szerencsés ötlet, sokat ártott a könyvszakmának. Nagyon nehéz volt „szakmailag” megállapítani, hogy a szépirodalomban mit jelent a pornográfia. Szinte minden ilyen típusú könyvnél „szakértői véleményt” kellett volna kérni. Ezenkívül megállapíthatatlan volt, hogy melyik kiadó fizette be, s melyik nem. És melyik miért, s melyik miért nem. Csak összekuszálta a kötelezettségeket. Ez a járulék szerencsére megszűnt.

– Hogyan áll össze napjainkban egy könyv költségvetése?

– A könyv legnagyobb költsége a terjesztés. Ez jelenleg 50-52 százalék. A nyomda mintegy 15-20 százalék. Persze, ez sem ilyen egyszerű, függ a példányszámtól és a kiadvány jellegétől. A szerző honorárium 7-12 százalék körül mozog, s ez a két fél megállapodásától függ. A kiadó fedezete lesz a maradék 20-25 százalék, s e hányadnak finanszíroznia kell a teljes kiadói rezsit, a villanyszámlát, a bért és az esetleges profitot is.

– Mi magyarázza a terjesztés feltűnően jó érdekérvényesítését?

– Meglehetősen összetett dolog ez. Talán egy szaktanulmány tudná pontosan megmagyarázni. Az biztos, hogy az 1990-es évek elején alakuló könyvpiacra elsőként a könyvkereskedelem állt fel. Ez kezdetben 36-40 százalékos hasznot jelentett, aztán évről évre növekedett a mostani 50 százalékon felülire.

Ez az árrés szinte már az EU-s országokban alkalmazott gyakorlat legfelső régiójába tartozik.

– Nem lehet ezt finomítani?

– Az EU-s könyvkereskedelemben ismert az úgymond differenciált árrés. Ez nálunk nincs, de jó lenne ilyen irányban elmozdulni. A korábbi könyvszakma összeomlását a hagyományos könyvesbolti hálózat megszűnése is sietette. A könyvárusítás 90 százaléka manapság már a bevásárlóközpontokban zajlik. Ez megfelel a nemzetközi gyakorlatnak. A régebbi, általunk megszokott könyvesboltokat az 1990-es évek elején privatizálták, s ezek után teljesen más profillal üzemeltek. A kiadók számára további nehézség, hogy minden könyvet csak bizományba vesznek át. Előre nem fizetnek. Csak akkor fizetnek, ha eladják a könyvet. Hatvan, kilencven, száz-húsz nap elteltével. A rizikó pedig a kiadóé.

– Milyen a nyomdai helyzet?

– Kitűnő! A magyar nyomdák nemzetközi rangúak. A nyomdaipar is viszonylag gyorsan állt át a piacgazdaságra. Különböző pályázatokkal korszerű gépeket szerzett be. A nyomdások gyorsan megtanulták a számítógépes módszereket. Az egész szakma globális lett, szinte bármelyik nyomdához lehet fordulni, s majdnem minden nyomda tudja azt, amit az EU-s nyomdák tudnak.

– A papíripar? A múltban, bizonyos történelmi helyzetekben, „papírkontingens” bizonytalanságaival tudták manipulálni a sajtót és a könyvkiadást.

– Manapság ezt már nem lehetne. Nem tudják. Ez az iparág globális.

– Mit lehet tudni a szerzői honoráriumokról?

– A szerzői honorárium a könyv árának a függvénye, a könyvárat pedig a példányszám alakítja. A szépirodalomban két-háromezer példányszám a reális. Ha sikeres a

könyv, szerencsére egyszerű az utánnyomás. A szerzők ennek arányában részesülnek. Egyéb, konkrétabb részletekről a kiadók nem szívesen nyilatkoznak. Ezeket szolgálati titoknak tekintik. Vannak persze legendák, mindenféle híresztelések. Mindennek alapja az eladhatóság. Ötezer példányszámtól már szinte bestsellergyánus egy könyv. Vannak bestsellerszerzők, akik milliós honoráriumokról és több tízezres példányszámokról mesélnek. A kiadók sokkal szűkszavúbbak.

– A magyar klasszikusokat, Krúdyt, Móriczot vagy Kosztolányit soha nem szoktuk az eladott példányszámok felől megközelíteni. Pedig ők is az akkori könyvpiacon jelentek meg, s az ő példányszámaik sem voltak két-háromezernél nagyobbak. Milyen napjainkban a magyar könyvkiadás helyzete?

– A magyar könyvkiadás forgóeszközfinanszírozási terhére a kiadók viselik. A kiadó tartja fenn a szerkesztőséget. Ennek minden rezsijét ő fizeti. A kiadó előlegezi meg a nyomdaköltségeket, a kiadó adja bizományba a könyveit. A kiadó fizeti az áfát és valamennyi adót, amely egy vállalkozást terhel. A kiadó visel mindenféle felelősséget. A kiadott könyv átforgása átlagosan tizenhárom hónap. Ezt követően kezd visszaszívárogni a megelőlegezett pénz. Ezt az átfutást a kiadónak ki kell bírnia. Ha nem bírja, tönkremegy. Az igazság kedvéért azonban hozzá kell tenni, hogy a kereskedők helyzete sem könnyű. A bevásárlóközpontokban található boltok üzemeltetési költsége rendkívül nagy, s ez nem kis kockázatot jelent számukra is. Vannak olyan kulturális akciók, mint például a Márai-program. Ez elsősorban a könyvtárakat segíti. Vannak végig gondolatlan „kalóz” akciók is, például a Nemzeti Könyvtár. Bármily nemes célja ellenére károkat okozott a könyvkiadásnak a párhuzamos kiadásokkal. Ezenkívül, ha jól tudom, nem érte el teljesen a kitűzött célját. Együttműködve a profi könyvszakmával jóval sikeresebb lehetett volna.

– Milyen a magyar könyv renoméja a nemzetközi piacon?

– Az utóbbi években – főleg Kertész Imre Nobel-díja után – a magyar irodalom jelentős sikereket ért el külföldön. A magyar könyvkiadás rendkívül gazdag és széles skálájú. Van tudományos, ismeretterjesztő és gyermekirodalom, különféle szakszótárak, továbbá szórakoztató könyvek, utazás és hobbi, azaz szinte felsorolhatatlan. Kétségtelen persze, hogy minden könyvkiadás a szépirodalom megjelenésére, jelenlétére figyel legjobban. Ez a teljes könyvkiadás mintegy 30 százaléka. Jelentős szelet még az ismeretterjesztés. Ugyancsak mintegy 30 százalék. A többi rengetegféle ágazik.

Régóta tudjuk, hogy a világirodalom felé a magyar irodalom a német nyelven és könyvpiacon keresztül indulhat el. Ez így van legalább száz éve, s belátható ideig így

is marad. A tradíciók, a hagyományok sokat számítanak. A német olvasók jelentős részét érdeklik a magyar történetek, nem áll tőlük távol a gondolkodásunk, a mentalitásunk. Nem annyira a magyar sorsfordulók, inkább sajátos világunk, történeteink és szemléletünk iránt van érdeklődés. Ebben az évben Kiss Noémi, Krasznahorkai László és főleg Dragomán György művei keltették fel a nemzetközi szakma figyelmét. Van olyan – és igen rangos – német kritikus, aki ebben az évben is leírta, hogy Magyarország a világirodalomban nagyhatalomnak számít. Bizonyára annak is van jelentősége, hogy elég sok író kap különféle ösztöndíjakat Németországban. Ott él, ott dolgozik, közvetlenül ismerik, kapcsolatokat épít, tudnak róla.

– És a nemzetközi könyvvásárok, könyvfesztiválok?

– Ezeken nagy áttöréseket nem lehet várni, de van jelentőségük, ott kell lennünk. Nekünk is rendeznünk kell hazánkban is a lehetőségeinkhez mérten.

– Hogy kerülnek a magyar piacra a külföldi bestsellerek? Mondjuk a New York Times-sikerkönyvek?

– Ezek könyvügynökségek útján jutnak különböző országokba. Jogdíjként, előlegbe kérnek kétezeröt-száz-háromezer dollárt. Ha el tudják adni, példányszámonként további díjat kell fizetni.

– Hogy alakul a jogi örökösök helyzete?

– A jogi védelem hetven év 1993 óta. Ha már nem él a szerző, az örökösök élvezik a jogdíjat. Ennek nagysága megint a példányszámtól függ. A kiadó tesz egy pénzbeli ajánlatot az örökösöknek. Az örökösök ezt általában elfogadják, esetleg tovább tárgyalnak a kiadóval. Jellemzően megegyeznek. Van néha egy-két örökös, aki nem lévén tisztában egy kiadás pénzügyi lehetőségeivel, elfogadhatatlan követeléseket támaszt. Ezzel akár leállíthatja egy életmű további jelenlétét. Ez mindenkinek veszteség. A Nyugat-nemzedék nagy íróinak (Babitsnak, Kosztolányinak, Karinthynek, Móricznak...) a hetven éve az elmúlt években járt le. A Kossuth Kiadó erre egy huszonegy kötetes Móricz-sorozattal reagált, s a sorozat sikeres. Van olyan író, aki egy kiadóhoz köti műveinek megjelenését tíztizenöt évre. Esetleg még tovább. Ha a kiadónak ez megéri, ezért külön tiszteletdíjat fizet, s ennek összege ugyancsak nem publikus.

– Hány magyar író tud megélni csak irodalomból?

– Kevés. Azok, akik rendszeres és nagy példányszámú megjelenésre számíthatnak. Aki mögött ott áll néhány külföldi megjelenés világnyelven. A többi író azt csinálja, amit oly sok kiváló író mindig is csinált a magyar irodalomban. Az irodalom mellett újságot ír, fordít, szerkeszt vagy tanít. Ezzel együtt is lehet, hogy világirodalmat ír. Mint oly sok kiváló magyar író a múltban is. ♦

Válogatott novellák és kisregények

Vathy Zsuzsa a mostani Ünnepi Könyvhétre megjelenő kötete elé írja: „Úgy gondolom, az ember csak akkor olvassa újra korábbi írásait, ha valami oka van rá. Az elmúlt negyvenöt év elbeszéléseit, kisregényeit én azért olvastam el, mert ki akartam válogatni azokat, amelyekről azt gondolom, hogy akár a fiatalok, akár a velem egykorúak, ha elolvassák őket, megértik, vagy újra átélik a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas éveket.” Az alábbiakban a könyv címadó novelláját közöljük.

VATHY ZSUZSA

Ki nevet a végén?

Egyszer csak ott álltak a szoba közepén, két rendőr és egy civil. A fiatalabb rendőr délután visszajött: ne haragudjanak rá, nem tudta, hogy házkutatás lesz, még csak egy hónapja rendőr. Ráadásul szegről-végről rokonok is, már járt itt az apjával, igen sajnálja. A civil éppen ellenkezőleg. Mintha a félig felöltözött asszony, az álmukból felriadt gyermekek ott se lettek volna, fel-alá járkált a szobában, rossz cipőjével bele-belerúgott a bútorokba, szőnyegbe, s fiatal arcán az igazságtevés jeges-forró önkívületével, felindultan kérdezte: „a cseléd ugye a konyhában?”, „úri lakás nem proliknak való?” Idegen tájshózlással, fejhangon beszélt, szemében olvadt üvegként fénylett a gyűlölet. Így, mert a két fiatalabb közül az egyik megszegyenülten kullogott, a másik hol a haragtól, hol az örömtől tombolt,

a munka az idősebb rendőrré maradt, aki, ha nem is túl lelkesen, de szakszerűen végezte a dolgát. A családfő pedig, aki miatt ez a barátságtalan, reggeli ébresztés történt, aki vagy elkövetett valamit, vagy nem, de olyan idők jártak, hogy ha nem, az is elég volt, odahajolt a kilencéves nagylányához, gyorsan a fülébe súgta: ha fegyvert dugnak el valahova, azonnal kiálts. De nem dugtak se az ágyakba, se a fehérműs szekrénybe, talán elfelejtettek magukkal hozni, vagy nem volt rá parancsuk.

Az egész házkutatás nem tartott tovább fél óránál. A lángpallosú, aki mintha egy földöntúli, igazságosabb birodalom követe lett volna, megírta a jegyzőkönyvet, felolvasta, és felszólította a férfit, hogy írja alá, az asszonyt pedig, hogy tanúskodjék a történetekről. Indulhatunk, mondta az öregebb rendőr, s végigfutott a hátán a hideg, ha arra gondolt, mi következik most. Félre is fordult, mert nem állhatta ezeket a pillanatok. De nem történt semmi. A férfi megcsókolta a gyermekeit,

utoljára a feleségét – csak futólag, mintha a vasútállomásra indulna, s csak amikor a legkisebb gyermek felsírt, akkor futott át a fején: napok óta rossz álmai vannak, egyszer orosz-lánossal, egyszer farkassal viaskodik, máskor zuhan lefelé, s nem érkezik meg sehova, csak zuhan. Felesége egy percig se hitte, hogy a férje tényleg elmegy ezekkel az alakokkal. Hogy hagyná őt itt három gyermekkel? Csak amikor a férje vette a nagykabátját, kalapját,

amikor becsukódott mögöttük az ajtó, akkor hasított belé: napok óta arra ébred, hogy egy súlyos test ül a mellén, egy nagy macska, vagy menyét. Lehet, hogy nincs itt semmi félreértés? Lehet, hogy mégse véletlen? A lakás, mint egy elhagyott utasszállító hajó. Nyitott szekrényajtók, a földön párna, papírok, tollpihe. A legkisebb gyermek tüsszőgni kezdett, a két lány megkérdezte, ugye ma

nem kell templomba menniük, ugye ma, kivételesen. Most kell csak igazán, mondta az anyjuk, erre öltözködni kezdtek, s visszatért az élet a megszokott medrébe. Azaz, éppen hogy ekkor lépett ki. Valahol megszólalt egy sziréna, az utcán lázas rohangálás kezdődött, a kiáltásokból az derült ki, hogy árvíz van, kiöntött a Bakonyér. Pár perccel később a gyermekek ott álltak a dombon, az árvíz szélénél. A járdák és az úttest helyén, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, fagyos, szürke víztükröz lebegett. Jégdarabok és hó úszott a víz hátán. A két lány, mint a többi gyermek, beledugta hócipőjét a vízbe, s vad szívdobogással várta, mi történik. Nem történt semmi. Egy férfi azt mondta, a város a hibás, két éve nem tisztítja se a medret, se az átfolyókat, itt minden pusztul, de ez még csak a kezdet. Elhúzódtak mellőle, a fagyos víznél is fagyosabb lett körülötte a levegő.

Az asszony ezalatt felöltözött. Átment a szomszédokhoz, egyikhez is, másikkhoz is,

elmondta, mi történt, s azt is, mit szándékozik tenni. A szomszédok helyeselték, ő pedig elindult. Kinn olvadt, ráadásul a latyakos óra esni kezdett az eső. Amikor a márvánnyal borított lépcsőházban felfelé indult, már nagyon dobogott a szíve. Vasárnap van, gondolta, lesz itt valaki? Dolgoznak ilyenkor egy szerkesztőségben? És miért nem járt még itt soha? Pontosan ilyen a mi írógépünk is, kiáltott fel örömmel, amikor meglátta a gondterhelt férfit, aki egy öreg Underwood fölé hajolva két ujjal írt. A gépiró arca, miközben az asszonyt hallgatta, egyre komorabb lett. Nincs itthon a főszerkesztőnk, mondta, de amint hazajön, értesíteni fogom. Lehajtott a fejét, s keservesen felsóhajtott.

– Ugye, tudja? A titkárunkat is elvitték, két napja.

Az asszony szeme tágra nyílt. A férfi bizalmasan áthajolt az írógép felett.

– Feljelentést tettünk a belügyminiszternél. Akarja, hogy felolvassam?

Az asszony bólintott, szeme előtt, mint egy mentőöv, a lap *Nyílt tér* rovata jelent meg. Ha ott megírnák, akármilyen röviden. A férfi előkapott a fiókjából egy papírt, elfúló hangon olvasta: „Felhívjuk az érdekeltek figyelmét, hogy a demokráciát mi igenis komolyan vesszük...”

Az asszony már a lépcsőházban járt, ott hallotta újra és újra a mondat végét: „a bűnösöket nem mentjük, de az ártatlanokat igenis megvédjük, mert a szabadság szent előttünk!” Az utca üres volt, misére harangoztak. Gyorsan ment, mint aki tudja, mit akar, pedig egyáltalán nem tudta. Egyszer csak ott állt a ház előtt, *Munkásotthon*, bent égtek a csillárok, a nyitott ablakokon beszélgetés és füst szállt ki, mély, öblös férfinevetések hallatszottak, majd egy szónokláshoz szokott hang hosszan, szenvedélyesen beszélni kezdett. Lengett a szép bariton az utcán, mint szélben a harangzúgás. Az asszony közelebb ment, távolabb, majd megállt egy fa alatt, s a szemközti zene-

iskola ablakait bámulta. Várjon még? Menjen inkább? Egyszerre felcsapódott a háta mögött a vaskapu, s kilépett rajta: ő. Ősz hajú férfi, a város első embere. Tapasztalt, nagy tudású, barázdált homlokú és kerges tenyerű. A nő odalebent hozzá.

– Letartóztatták a férjemet – mondta. A férfi összehúzta a szemöldökét, határozott nemetszését fejezte ki. – Csinált valamit a férje? – kérdezte. – Semmit, mondta az asszony. Az ősz hajú arcán mosoly futott át – úgy álltak ott, a járda szélén, a férfi és a fiatal nő, mint akik egyazon jó ügy érdekében fáradoznak, majd a mosolyt a férfi arcán bizakodás váltotta fel. – Valami tévedés lehet – mondta. – Ne aggódjon, estére otthon lesz!

Az asszonyt a mennyországba repítette a mondat. Ha ő mondja! Ha senki más, ő csak tudja! – Sejtettem – mondta. Nem főztek ebédet, nagy karéj vajas kenyeret ettek. Ez roppant ünnepélyes volt, s az ismerősök közben egymásnak adták a kilincset. Valaki azt mesélte, a Halápi Vendéglő pincérét az állomáson megmotozta egy rendőr, s a derekáról tizenöt kerékpárgumit tekert le, egy nőtől pedig húsz pár selyemharisnyát vettek el. A tünékeny, minden pillanatban más színnel vibráló idő könnyű volt, a levegőben arany-porként lebegett a remény: estére hazajön. Igaz, egy évvel korábban éjszakára is benn tartották, de akkor még szinte háború volt, most békeidők. A legkisebb gyermek színes üveggolyókat gurigatott keresztül-kasul a lakáson, a két lány arról beszélt, mit csinál most az apjuk. Úgy képzeltek, cigarettázik, kék, szalagos füstkarikákat fűj. Az anyjuk azt képzelte – nem képzelte, látta maga előtt –, hogy férje a rendőrfőnökkel beszél, szikrázik a szeme, s azt mondja, „ragaszkodom hozzá, hogy minden szót jegyzőkönyvbe vegyenek”.

Mégiscsak hozzákezdett a főzéshez, mire hazaér, éhes lesz, kimerült, legyen meleg étel. Így jött el a délután. S ezen a napon az ónszínű felhők miatt korábban kezdett sötétedni. Egyszer csak ott állt a konyhában a reggeli rendőr, arcán büntudat, hangjában bocsánatkérés. Ő nem tudta, hogy házkutatás lesz, hát még letartóztatás. Őt nem avatták be semmibe, csak magukkal hozták. – Így szokás – mondta az asszony –, így rángatnak mindenkit bele. – A fiatal rendőr nagy, vörös kezét maga előtt lógatta. A krumplis pogácsa éppen megsült, az asszony tálra tette, s feléje nyújtotta. – Mit gondol – kérdezte –, mikor engedik haza? Mindjárt öt óra lesz, s még nem is ebédelt. – A rendőr keze megállt a levegőben, csuklani kezdett, s nem értette, miért jött ide, saját elhatározásából.

– Hiszen elvitték őket – mondta.

– Őket?

A rendőr mondott három nevet, s gyorsan, hogy essenek már túl rajta, kibökte: a déli vonattal Pestre vitték őket. Az asszony még látta az ajtórésben eltűnni a kék kabátot, majd

hirtelen az ajtó is eltűnt előle. Mintha fülsértő zajok álltak volna körül, rikoltó sípok, láncsikorgás, égő ház teteje, ahogy leszakad.

– Jaj nekem – sírta –, jaj nekem, mi lesz velünk, miért hagyott itt bennünket? Miért nem mondta nekik, hogy nem megy sehova? Miért ment el, s ha elment, miért nem jött haza, ahogy megígérte? – Sírt és közben beszélt, s potyogtak a könnyei, s jólesett sírni.

Jött a szomszédasszony. – Baj van – mondta –, orvost kellene hívni, menjen el valaki orvosért! – Amíg az orvos megjött, a sírás tovább nőtt, a három gyermek pedig, összebújva a túlsó sarokban, ijedten figyelt. Nézték az orvost, kigúvadt szemmel, félelemmel, s a szobába kiterjesztett szárnyal egy barna denevér repült be. Felszállt a mennyezetre, ott is maradt.

Sötét este volt, a kaput senkinek sem jutott eszébe bezárni. Így történhetett meg, hogy az ajtón kopogtak. Zöld lódenkabát volt rajta, aranykeretes szemüveg. Ott állt a szoba közepén, talán pont ott, ahol reggel a két rendőr, kabátja alól kilátszott a reverendája, a nyakán a fehér gallér. Jó estét kívánt mindenkinek, csak más szavakkal, nem úgy, ahogy az emberek szoktak egymásnak, kört írt le a kezével, tenyerét összetette.

Magáról csak annyit árult el, hogy rokona Jézusnak, egyszerre megjelölve az ő keresztjével és Dávid csillagával. Megsimogatta a legkisebb gyermek fejét, s megkérte őket, hogy imádkozzanak. Mondják vele együtt az imát. Hiszekegy, kezdte. Az imába a nagylány kapcsolódott be először, az asszony másodikként, s rögtön utána a két kisebb. A Hiszekegy után jött a Miatyánk, aztán az Üdvözlégy, azután még vagy tíz másik. Nem is gondolták, hogy ennyi imát tudnak. Mondták egyiket a másik után, mintha játszanának, mintha a vendég egy jó játékot talált volna ki nekik. Belemelegedtek az imádkozásba, majd kimelegedtek, egymás szavába vágtek, nevettek.

Meddig játszottak, nem emlékeznek rá, arra se, mikor ment el a vendég. Mintha még ott lett volna, amikor az Úrangyalába belekezdtek, de lehet, hogy amikor nézegetni kezdtek az imakönyvét, akkor ment ki csendben az ajtón, egyszer csak nem volt sehol. Így ért véget a hosszú nap, türelmes szavakkal, irgalmas neszekkel. A legkisebb gyermek tátott szájjal aludt, a két nagy oldalt, tenyerét az arca alá szorítva. Az anya nyitott szemmel feküdt, mozgott a szája, azt mondogatta: – Engedjék haza, ártatlan, higgyék el, nem csinált semmit!

Kinn, a vízen jégtáblák úsztak, faágak és sás, fenn bevilágítottak a csillagok. ♦♦

A TENGER FELŐL

Velence, 1995–2016

Gí válogatott és új fotói,

Kárpáti Kamil versei

A tenger felől immár a harmadik közös album, a harmadik olyan fotókat és verseket magában foglaló könyv Velencéről, amelyben egyé szövegdött az alkotók lényé, s mi (olvasók-nézők) tanúi lehetünk egyre erősödő kettős kisugárzásuknak.

„Káprázatos négykezes album: akár festményszerű fényképfelvételeit, akár a Kárpáti Kamiltól válogatott verseket néz-

zük. »Négykezes«, mert képeit Gí, a költő Kárpáti fotóművész felesége exponálta, a versválogató pedig a férj volt. Előzményeik ott vannak könyvespolcainkon, de legfeljebb Cs. Szabó Lászlóéval vethetők össze”, írta első, közös könyvükről Kovács Sándor Iván professzor 2005-ben.

Gí velencei fotóin csupán a fényviszonyok, a képkihágások és az arányok kínálta lehetőségekkel él. Sokszor alig hihető, hogy nem tudatosan létrehozott technikai eljárás, montírozás teremtette a látványt. A fény vibrálása, elegáns modulációi a lagúnáról készült képeken érvényesülnek leginkább. A víztükör maga is ütemesen ring, s felszínén a fény valószerűtlennek tetsző színeket és formákat terem. A szűk sikátor rózsaszín-kék házai lágy foltokká olvadnak az olajzöld vízen. Néha még ennyi sem kell. Elég a napfény, az árnyék, a víz és egyetlen szín kinyílása, hogy megszűnjön a tér, s megkezdődjék az éteri lebegés, e „másik világ”, a művészet éganyagába. Gyakorta érezzük szürrealisztikusnak a képeket akkor is, ha tudjuk, hogy mindez szintiszta valóság. Vagy talán épp azért.

Paolo Spinelli (Itália magyarországi exnagykövete) írásából idézünk: „Fotóművészetében a nagy magyar hagyomány (Kertész Andrástól Zajky Zoltánig) követőjeként Gí talán több hűséges rajongóját is meglepi e korábbiaktól igen elütő stílussal. Ám ő képes megérinteni mindenkit, aki hajlandó követni művészete új határainak megígérő felderítésében. Mintha Gí lépésről lépésre, kézen fogva vezetne be világába, Velence teljes egészében képzelet szülte világa álomszerűen tűnik fel előttünk. Mégis e világ sokkal igazabb a mindennapok valóságánál. Pillantásunk nem siklik el fölötte; a képzelet szárnyaira van bízva, a művészet hatalmas, bátor-ságot adó ihletettségére.”

(Stádium Kiadó, 2016, Könyvhét)

FÜZFÁ BALÁZS A NAGY VERSMONDÁS

Amikor 2007 szeptemberében százhatvan éves lett a magyar irodalom történetének egyik legismertebb remeke, a *Szeptember végén* című Petőfi-költemény, ennek tiszteletére tudományos konferenciát rendeztünk a vers szülőhelyén, Koltón, illetve a közeli Nagybányán. A konferencia sikerén felbuzdulva, az ott elhangzottaktól motiválva született meg és indult útjára a Kárpát-medencében *A 12 legszebb magyar vers* programja.

A versek kiválasztásában az irodalomtörténeti kánon – és, persze, a személyes ízlés elfogultsága – mellett elsősorban az vezérelt, hogy a szövegek részei legyenek az általános vagy középiskolai tananyagnak, s ismertek legyenek az irodalom iránt kevésbé érdeklődők körében is. Fájdalom, hogy a sorozatból kimaradt Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Szabó Lőrinc és még sokan mások. De határt kellett szabni a versek mennyiségének, s úgy látszott, hogy a 12-es szám egyrészt már más művészetekben is alkalmas volt a legjobbak megtalálására, továbbá a tizenkettő rokonszenves aritmetikai mennyiség. S ha lesznek konferenciák, akkor kötetek is kellenek, gondoltam tovább a koncepciót. Megszületett az ötlet, hogy legyen ez egy igazi könyvsorozat, amelyet a későbbiekben magyartanárok és egyetemisták haszonnal forgathatnak majd, hiszen – feltételezésünk szerint – az adott verssel kapcsolatban a legújabb kutatási eredményeket és a legfrissebb gondolatokat tartalmazza. [...]

A második alkalommal, 2008 tavaszán csatlakozott a projekthez *Jordán Tamás* Kossuth-díjas színművész, a szombathelyi Weöres Sándor Színház igazgatója, akinek még korábbról volt egy álma, mégpedig az, hogy sok ember egyszerre, tömegben mondjon verset. Felkérvén őt Pilinszky János *Apokrifjének* elmondására a második konferencia nyitányaként, azonnal éreztük, hogy kettőnk szándékai összetalálkoztak. Két-három hét múlva aztán a helyi Sportházban majdnem másfél ezer ember, elsősorban tizenöt éves lány és fiú szájából hangzott fel elementáris erővel a Pilinszky-vers szövege *Jordán Tamás* vezénylete mellett. Az eseményt elneveztük *Nagy Versmondásnak*, amelyet aztán minden következő konferencián megismételtünk az adott helyszínen diákokkal és felnőttekkel egyaránt. Az első ilyen rendezvény végén levetítettük Maár Gyula portréfilmjének ama részletét, amikor a költő elmondja az *Apokrifét*. Döbbenetes hatása volt az egy szál ember vékony és rekedt hangú, szakrális kántálásának. Ám a csaknem ezeröt száz fiatal mintha odaszögezték volna a székekhez, úgy hallgatták végig a tízperces felvételt. Azok a fiatalok, akiket előszeretettel bélyegzünk hanyagnak és nemtörődömnek, a kultúra és a hagyományok iránt érdeklődés nélkül. A költészet és egy sugallatos személyiség azonban mindannyiukat

Agora

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Agora-programja keretében jelentette meg a Savaria University Press a Könyvhétre hét új irodalomtörténeti tanulmánykötetét. Ezek között találjuk Füzfa Balázs szerkesztésében Koltótól Koltóig címmel A 12 legszebb magyar vers legújabb kiadványát, a Száz év múlva is emlékezett dolgokra című Ottlik-tanulmányokat, valamint Mohai V. Lajos Isten háta mögött című Kosztolányi-tanulmánykötetét.

elvarázsolta. Úgy éreztük akkor *Jordán Tamással*, hogy amit csinálunk, az is lehet fontos, de az igazi Nagy Versmondás mégiscsak az, amikor Pilinszky János egy szál magában tart fogva ezeröt száz embert. [...]

Később még sok helyre hívtak bennünket közösen és hangosan verset mondani a versprogramtól függetlenül is. Többször jártunk például Budapesten, Keszthelyen, Százhalombattán, sőt, Erdélyben Marosvásárhelytől Sepsiszentgyörgyig szinte minden városban – kiegészülve a Sebő-együttessel. E meghívásokból és az ottani lelkesedésből is érzékelhető, hogy az új műfaj, a Nagy Versmondás ráértett valamely meglevő igényre; általa a költészet visszatálalt ősi formáihoz: a közönségiséghez és a hangzó beszédhez.

E versmondások mindegyike lélekemelő esemény volt, de különösen ilyenekké váltak a határainkon túli alkalmak: a szabadkai (Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség*), a nagyvárad (Ady Endre: *Kocsi-út az éjszakában*) és a koltói Nagy Versmondás (Petőfi Sándor: *Szeptember végén*). Felejthetetlen élmény, amikor egy másik ország többségi kultúrájában élő és azt tisztelő magyar gyermekek és felnőttek halhatatlan magyar költőink versei segítségével átélhetik nemzeti identitásukat. [...]

Budapest 2014. október 23-án megnyílt Magyarország Házában, ahol a kiállítás egésze a magyar kultúrát és szellemet igyekszik reprezentálni főleg a fiatal korosztály számára, a tíz szoba közül másfelet *A 12 legszebb magyar vers* programja kapott meg. A rendezők Kosztolányi Dezső *A tíz legszebb szó* című esszéje alapján adnak ízelítőt a sport, a művelődéstörténet, a képzőművészet, a zene, a tudomány és más területek legjelentősebb alkotásaiból. Mi a *Gyöngy* szobában mutathatjuk meg, hogyan is mondtuk el Drégely várában Arany János *Szondi két apródja* versét körülbelül háromszáz apróddal, s hogy miképpen írta át a 12 legszebb verset néhány egyetemista diák slam poetry-stílusban. [...]

Reménykedünk benne, hogy a folytatás is ilyen sikeres lesz a következő években. ♡

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY KI SZAVATOL AZ ÉRTELMEZÉS BIZTONSÁGÁÉRT?

[...] A 2010-es években óhatatlanul is másként olvasható Ottlik regénye, az *Iskola a határon*, mint évtizedekkel korábban. Napjainkban inkább feltételezhető, hogy az olvasó tudja, milyen mostoha körülmények közé került Magyarország 1920 után. Nagyobb súllyal eshet latba, hogy édesanyja azt magyarázza Medvé-

nek: „örülniük kell, hogy felvették őt, ráadásul ingyenes, államköltséges helyre, [...] s hogy az ország nehéz, elszegényedett helyzetében milyen nagy dolog az, ha valakit kész pálya, biztos megélhetés vár”. (183.) Ahogyan a kőszegi iskoláról írott könyv szerzői fogalmaznak: „A trianoni békeszerződés értelmében Magyaror-

szág nem tarthatott fenn katonai középiskolai nevelőintézeteket és hadapródiskolákat. [...]

A tanítás az ország többi polgári reáliskoláinak tanterve és tankönyvei szerint történt. Minden katonai jelleget rejtetni kellett.

[...] Elképzelhető, hogy a mai olvasó több ismerettel lát hozzá a regényhez, de az sincs kizárva, hogy a huszonegyedik század elején némely fiatal nem ért meg egy-egy utalást. A növendékek olyan dalt énekelnek, amelynek a szövegében „a búr, a búr, a búrkalappal” szerepel (196.). Az 1920-as évek elején még sokan emlékezhetek az 1899–1902 közötti második búr háborúra, hiszen a magyar sajtó

MOHAI V. LAJOS ISTEN HÁTA MÖGÖTT

A Kosztolányi-tanulmányok elé

[...] 2010-ben megjelent kismonográfiámban (*A sárszegi regények és környezetük*) azt mutattam be, hogy Kosztolányi – prózai művei nagyobb részének tanúsága szerint – a kisváros írója, de nemcsak a kisvárosé, nemcsak az „otthon maradéké”, hanem egy folytatás nélküli világé is. Ezért kapcsoltam össze a Sárszeg-regényeket a tízes-húszas évek verstermésével. Már abban a könyvemben is a kettős Monarchia közös emlékezte felé igyekeztem kitágítani a „kisváros”, a társadalmi tér versekben és a Sárszeg-regényekben megjelenő tapasztalatát. Vagyis: hogyan jelenik meg a húszas évek Kosztolányija és az úgynevezett Szabadka-élmény a Monarchia kulisszáira vetítve? Sárszeg azonban a „kis pont”, nem magányos sziget a felbomló Monarchia térképén.

De vajon hogyan szűrődik át a bethleni konszolidáció tapasztalatán, valamint a közvetlenül azt megelőző évek zilált történelmi mozgásain keresztül a Monarchia „időtleniségének” életérzése – ez a kérdés is foglalkoztatja a húszas évek nagy alkotói periódusában az írókat, mindegyikük előtt a *Pacsirta* és az *Aranysárkány* című regényekben. Még az *Esti Kornél* művészi hatásának is ez az egyik sarkköve. Posztmonarchiás vonás benne az erősen jelen levő vidékiesség. A vidékiesség mint negatív, értékhiányos életminőség talán csak a sárszegi regényekben kap nagyobb súlyt, bár ezekben sem ítélt végérvényesen, mivel Kosztolányi iróniával ötvözi mondanivalóját. Az *Édes Anna* krisztinavárosi polgárvilágában, a Víz-ház mikroklimájában is lépten-nyomon a vidéki élet bensőséges kulisszáira ismerhetünk. Ebből a szempontból az *Esti Kornél*-történetek is árulkodók: az írói alteregó utazásai során olyan tapasztalatokra tesz szert, amelyek nem mindig támasztják alá a magyar vidéki élet alacsonyrendűségét. Az *Esti Kornél*-ban Kosztolányi többször ütközteti a nagyvilággal a peremvidékit, élet vége a kritikátlan külföldbarát, de még inkább a hazai vidékies állapotokat csak lenéző és megbélyegző felfogásnak. „A kisvárosi lét” által kialakított és konzervált magtartásformák, valamint az emberi élet nézőpontjából fontos képzetkörök elemzése természetesen a sárszegi regényekben történik meg a maguk művészi teljességében. Azonban az *Esti Kornél*-ban is jelen van, de nem mint a nagyvárosiasság (világvárosiasság) szimpla ellenpólusa, hanem mint a lét egyetemes tapasztalata és alaposan szemügyre vett láttelepe.

Az *Édes Anna* befogadástörténetének különböző elmarasztaló változatai mutatják meg, hogy a szabadelvűség mennyire otthontalanul bolyongott az újkonzervatív és a szocialista hagyomány ellenében a húszas évek Magyarországon. Az *Édes Anna*-ban tesz kísérletet az író saját politikai pozíciójának tisztázására. Számomra ezt erősíti meg mintegy

paradox módon az, hogy Kosztolányi a regény alapötletével kapcsolatban egymásnak ellentmondó nyilatkozatokat tett. Azzal, hogy az úr és a szolga viszony ábrázolása lett volna a tétje a regénynek, mintha Kosztolányi arról akarná elterelni a figyelmet, hogy miért is írta bele saját magát is a műbe; továbbá az, hogy életének legfontosabb történetpolitikai élménye adja a regény háttérét – nevezetesen a történelmi Magyarország szétesését véglegesítő forradalommal, ellenforradalommal terhes 1919-es esztendő –, amely az 1885-ben született író életében a magyarság legsúlyosabb megpróbáltatásainak éve volt.

Miben áll az *Esti Kornél* művészi hatása? Azt gondolom, hogy az *Esti Kornél* művészi (és) filozófiai ereje mindenekelőtt a nyelvében és az alteregófikció pozíciójának meghatározásában, a játékoságában és az iróniájában rejlik. Abban, hogy mind a tizenhét fejezete valahogy szembesít bennünket saját életünkkel és a saját halálunkkal.

A véres császárról és a túlélrett, romló birodalomról szóló regény az Örök Róma regénye. A véres császárról és a túlélrett, szétfoszló impériumról szóló regény a mindenkori hanyatlástörténet regénye. Továbbá: a mindenkori művészi dilettantizmus regényábrázolása is. A regény terét és díszletét a császárkori Róma adja (Kosztolányi máskor is kedvelt színtere), néhány részletének kulisszáit Kosztolányi élettrajzi és városi környezete, többé-kevésbé bizonyosan: a forradalmak utáni Budapest kávéházi világa. Legalábbis az értelmezések egy része ebből a nézőpontból fejti ki a véleményét, s ehhez a megközelítéshez ad támpontot a költő feleségének az élettrajzi regénye is. De a *Nero* esetében érdemes-e olyan segédeszközöket használnunk, hogy történelmi, társadalmi vagy művészregény? Ezek a fogalmak kicövekelik-e vajon az utat a Kosztolányi-regény teljesebb megértéséhez? Ha úgynevezett művészregénynek tekintjük, akkor szinte biztosan állítható, hogy Kosztolányi alkotói szándéka az esztétizáló világképpel való leszámolás volt. Ne feledjük, hogy a *Nero* után születtek meg a sárszegi regények, és született az *Édes Anna*, vele egy időben keletkeztek *A bús férfi panasza*inak versei! Másfelől: a költő-császár alakjának felépítése ironikus fénybe vonja magának a művésznek a személyiségét is, s borzasztó képet fest a környezetéről. Kosztolányi sajátos fénytörésben mutatja meg a művészregényt is, mert teljesen tudatosan alkalmaz olyan részleteket és nyelvi elemeket, amelyekkel saját szecessziós, narcisztikus környezetét gúnyolja. És talán saját magát, a maga írói tevékenységét is pellingerre állítja. *Nero*-ja tehát a művész tükre is, ha nem is gondolnám, hogy pusztá tükröképe. Az örüllté váló költő-császár személyiségképe megrajzolható-e vajon Hermann Broch giccsemberfogalmával; a minden eluralkodó és önmagát is elpusztító dilettantizmus működési mechanizmusa pedig párhuzamba állítható-e Karel Čapek *Foltyn zeneszerző élete és munkássága* című, az európai kultúra hanyatlására fölöttébb éles fényt vető regénytörredékével? Hogy szemléltethetők velük, az nem lehet kérdéses, ráadásul a (poszt)monarchiás érzésvilág mindhármukat átjárta, foglalkoztatta, s más-más módon ugyan, de szembenézésre készítette. ♦♦

beszámolt arról, hogy a britek táborokba zárták a velük szemben álló holland származású polgári lakosságot. A regény az olvasóra bízta, mennyire érzékel kétértelműséget abban a szerepben, amelyet a Habsburgok állama játszott a magyar történelemben. Az iskola folyosóján látható Radetzky és Savoyai Jenő képmása. (241.) Kettejük közül a korábban élt hadvezér említését a mai olvasó könnyen a mohácsi csatára és Köszeg védelmére tett utalással hozhatja összefüggésbe. A törökverőre minden bizonnyal megbecsüléssel gondol. Nem ilyen egyszerű arra válaszolni, hogy miként értelmezi a közönség a cseh származású hadve-

zér említését a regényben. Óvatos feltevésem alapján azt mondhatom: főként az idősebbek az 1848-as olasz felkelést leverő Radetzkyre emlékezhetnek. Ha valaki jól ismeri a történelmet, tudhatja, hogy e katona bátran harcolt Napóleon ellen, többször is megsebesült. Az is elképzelhető, hogy a közönség egy része a Bécsi Filharmonikusok újévi hangversenyén mindig utolsó ráadásként eljátszott indulóra gondol. Ha az *Iskola a határon* ma már ugyanúgy történelmi regényként is olvasható, mint Kemény Zsigmondnak vagy Jókainak a reformkorról írt elbeszélő művei, többféle értelmezés lehetséges. Fűzfa Balázs teljes joggal

érvel úgy, hogy „az »országhatár« szó [...] egészen mást jelentett a regényidőben, mint a megírás idején, s egészen mást jelent a befogadás különböző évtizedeiben”. Még az is az olvasás idejének kérdésköréhez tartozik, hogy 1959-ben a magyar olvasók sok olyan műtől el voltak zárva, amelyek 2013-ban már hozzáférhetők. Aki már nem „Horthy fasizmus”-ként tartja számon a két világháború közötti Magyarországot és/vagy ismeri Nabokov, Céline, Arno Schmidt, William H. Gass, Pynchon, Le Clézio, Ransmayr vagy Houellebecq regényeit, talán inkább értékörző szerzőként fogja becsülni Ottlik Gézát. ♦♦

TARTALOM

Sághy Ildikó: Lectori salutem! 2
Kenyeres Zoltán: Koutoubia 2-4
Szakonyi Károly: Nyáridőn az olvasók között 5-6
Szakonyi Károly: Kaján mester karikatúrái 6-7
 Beszélgetés a zenéről **Németh Lászlóval** – Két kultúra között 8-10
Bozók Ferenc: Időszonett 10
Spiró György: Negyven év múltán I. – Fejes Endre 11
Kertész Imre utolsó könyve 12
Ugry Szabina: Kérdések Jókai Annához 13
Jókai Anna: Magyaróra 14
Száraz Miklós György: Apám darabokban, részletek 14-15
Illyés Mária: Előszó a Naplójegyzetek 1956–1957 kötethez 16-17
Csender Levente: Sasfióka 18-19
 Kutyafulűek 20
 Határ-szél 20
 A Hitel mai magyar nyelven 21
 A megöszült kert 21
Láposi Terka: Kemény Henrik öröksége 22-24
 Függyön fel! Az adáshiba születésének története 24-25
Jankovics Marcell: A vizualitásról általában 26-27
 Sakkparti a szigeten 27
Orosz István: A terv 27
Falusi Márton: Pegazus Pajta 28-32
 Szabó Magda életműve 33
Ratzky Rita: Szendrey Júlia naplója – új kiadásban 34-35
 Kilenc szimfónia 36
 Igéink édes hatalma 36
Seregélyesi János: Beszélgetés Kocsis András Sándorral, a MKKE elnökével 36-37
Vathy Zsuzsa: Ki nevet a végén? 38-39
 A tenger felől 39
 MTAK – **Agora: Fűzfá Balázs:** A nagy versmondás 40
Szegedy-Maszáik Mihály: Ki szavatul az értelmezés biztonságáért? 40-41
Mohai V. Lajos: Isten háta mögött 41
 A hegyi füzet 42
 Magyar irodalom fiataloknak 42
 Istennői színjáték 42
 Egy magányos merénylő elmélkedései 43
 Irodalmi legendák, legendás irodalom 43
 A valóság íze: **Lázár Ervin** Ágh Istvánról 43
Szoboda Dománszky Gabriella: A Pesti Műegylet története B/4

Lyukasóra 2016/4. szám

Az impresszum azonos a 3. szám 34. oldalán olvashatóval.

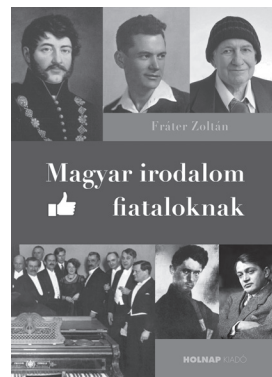

Kaján: Katona József,
 Illyés Gyulának:
 Csak egy igazítás lesz

MAGYAR IRODALOM FIATALOKNAK

Fráter Zoltán kötetét ezzel a címmel jelentette meg a Holnap Kiadó a Könyvhétre, amelyet a szerző az alábbiak szerint ajánl az olvasóknak:

„Ezt a könyvet azoknak a fiataloknak írtam, akik kíváncsiak arra, hogy milyen szempontok, ötletek felhasználásával közelíthetik meg a magyar irodalom utóbbi két évszázadának kiemelkedő életműveit. A XVIII–XIX. század fordulójától a XX. század utolsó harmadáig ívelő időszak a rokokó, a klasszicizmus, a romantika, a realizmus, a modern és a kezdődő posztmodern irányzat időszaka. A világháló és a mindentudó telefonok korában az információ megszerzése igen egyszerű, de az adatok halmaza nem pótolja a gondolkodást. A könyv párbeszédese közegében klasszikusaink és modern íróink kevésbé ismert versét vagy prózarészletét bizonyos *Öntöde* posztolja a neten, röviden jellemezve is az egyes életműveket. Ezekről a szövegekről beszélgetnek, vitatkoznak állandó szereplőink, *Penge*, *Spéci* és *Kocka*, míg végül a valószínűleg idősebb, rejtélyes *Nahát* összegzi a felismeréseket. A *Magyar irodalom fiataloknak* a Holnap Kiadó ismeretterjesztő sorozatában, a magyar művészet és művelődéstörténet fejezeteinek részeként jelenik meg. Reméljük, hogy olvasóink a kötet ismeretében több tudással és nagyobb élvezettel lapozgatják majd a magyar irodalom nagyjainak lenyűgöző alkotásait.”

Istennői színjáték címmel adta ki a Napkút Kiadó *Kamocsay Ildikó* regényét, így foglalva össze a történeteket: „Egy nagy szerelem három felvonásban: *Pokol*, *Purgatórium*, *Paradicsom*. A *Pokol* Magyarország a 70-es években, egy magas rangú pártfunkcionárius és egy ellenzéki lány szerelmi története. Mert amint Déry Tibor mondta volt: mindenki mindenkibe beleszerethet... De a *Pokol*-ban nincs happy end. Az író azonban nem tud beletörődni szeretett hőseinek kudarcába. Imádkozik hát értük, s imája meghallgatásra talál: a szerelmesek hatvan év múltán életre kelnek újra, s korábbi létezésükről mit sem tudva tiszta lappal indulnak egymás keresésére a sarkaiból kifordult világ *Purgatórium*-ában. A magára valamit adó modern író ugyan igyekszik elkerülni a boldog végkifejletet, nehogy műve bővlinak minősüljön, ám ezúttal hiába az ódzkodás: a *Paradicsomban* nincs más, csak happy ending.”

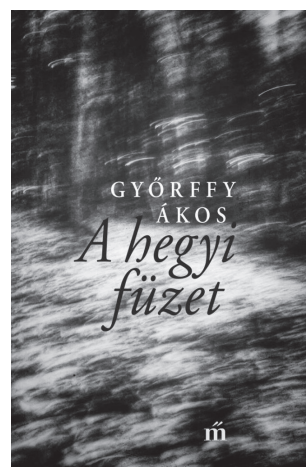

A hegyi füzet

Györffy Ákos most naplót írt, dátumok nélkül.

Szereti járni az erdőt és a hegyeket, főként kedvenc hegységét, a Börzsönyt, amelynek a peremén lakik. Egy alkalommal egy feltört hétvégi házikóban üres füzetet talált, s abban rögzítette gondolatait, emlékeit, álmait és féltelmeit. Fáradhatatlanul vizsgálja önmagát, s többek közt azt állítja, hogy ami tiszta bennünk, az sem mi vagyunk. Ennek ellenére szembe kell néznünk magunkkal a megtisztulás reménye nélkül is.

Mindannyiunknak kellene egy ilyen füzet, csak nem biztos, hogy találunk az erdőnkben, s még kevésbé, hogy ilyen mélységegig alá tudunk szállni. De nem baj, itt az övé, megteszi benne helytünk is. Csak olvasunk kell! ♦♦

EGY MAGÁNYOS MERÉNYLŐ ELMÉLKEDÉSEI

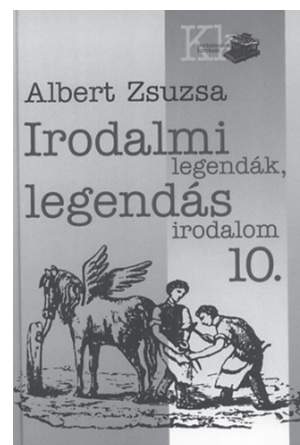

Albert Gábor legújabb könyve a Pont Kiadó gondozásában nem annyira *önéletrajz*, sokkal inkább egy közösség, egy olyan magyar nagycsalád rajza, amelynek tagjai valamikor a XIX. század közepén, a reformkor felhajtó áramában emelkedtek ki, s lett közülük az egyik országos híró színművész, a másik akadémiai levelező tag vagy éppen teológiai tanár.

A magány az emberi lét természetes állapota, többnyire áldás, máskor lélekre csapódó börtönajtó. És minden kitörési kísérlet merénylet. Életünk ezeknek a mélyben zajló, kitörési kísérleteknek végtelen sora, ha úgy tesszük szövedéke. A merénylet szót a terroristák kisajátították, holott valamennyiünket ezek a rejtett vagy látványos merényletek tartanak életben. S mi, akik társadalmi diktatúrákban éltünk, ezt számtalanszor megtapasztaltuk – véli a szerző. Különösen olyan körülmények közt, amikor magánleveleink első olvasói gyakran nem a címzettek voltak, hanem a III/III-as figyelőszervezet emberei, s olykor a leghűségesebb barátokról vagy családtagról derült ki, hogy ellenségeink markában vergődő ember. A magányos merénylet elmélete ezekről is számot adnak. ♦♦

IRODALMI LEGENDÁK, LEGENDÁS IRODALOM

Albert Zsuzsa, a Magyar Rádió egykori irodalmi szerkesztője közismert sorozatának tizedik beszélgetőkönyve is a Könyvhétre került az olvasók kezébe részben eltávozott, részben velünk élő jeles alkotókkal. E kötetben Farkas Ferenc, Martinkó András, Tóth Endre, Vargyas Lajos, Kanyar József, Kárpáti Kamil, Czizgány György, Szakonyi Károly és Domokos Péter szerepel. ♦♦

A valóság íze

A Tolna megyei Illyés Gyula Könyvtár adta ki a tavasszal a fenti címmel Lázár Ervin kötetben eddig meg nem jelent írásait. Az évtizedek alatt főként különböző lapokban, sajtóorgániumokban közreadott írásokat Urbán László gyűjtötte össze Vathy Zsuzsa, Lázár Ervin özvegye védnöksége mellett. Ezek közül most Lázár Ervin Ágh Istvánról rajzolt szép portróját közöljük.

LÁZÁR ERVIN ÁGH ISTVÁN

(Megjelent az Élet és Irodalomban
1969. április 5-én.)

Nagyon régóta szeretem Ágh Istvánt. Talán azóta, amikor tíz-egynéhány évvel ezelőtt először találkoztunk a Ménési úti kollégium folyosóján. Gyermekarcú volt, kétszer is meggondolta, míg szólt egyet – és, persze, senki sem tudta közülünk, hogy verseket ír. Ez a gyermekarc, ez a szerény szűkszavúság rémllett fel bennem azután is neve hallatára, még akkor is, amikor már sorra jelentek meg a ver-

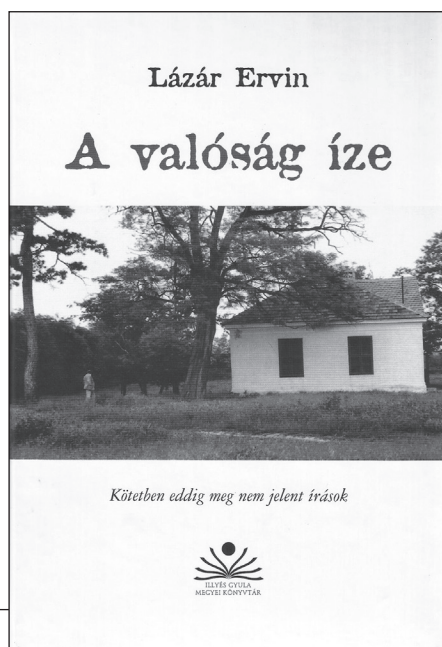
sei, amikor már a szó gyakorlati értelmében költőnek számított.

A költőt jóval később ismertem meg és fogadtam magamba. A hegyi házban, amelyről jóval később azt írja: „kicsorbult kéménnyel állsz, ajtód a szabadba nyílik, bejöhetsz szél, rabló, szarvasbogár...” Akkoriban itt lakott a boldog szabadság látszatát keltve, de azért azt hiszem, nagyon elhagyatottan. A gyermekarc

már nagyon sok fájdalom nyomát őrizte, de nem tudta bennem megváltoztatni a régi képet onnan a kollégium folyosójáról. Hideg, őszi este volt, sokat gyalogoltunk, amíg a hegyi házba értünk. A hegyi ház alattomos kis részen át köpködte ránk a hideget, a barátság-talan szoba nem rekesztette kívülre a nyúlós éjszakát, a szélben hajlongó fák baljóslatú neszeit. Itt olvasta fel a *Tengerészt*.

A *Harangszó a tengerészért* nagy vers, ezt már ott, a hegyi házban tudtam – a Ménési úti, gyermekarcú diákból költő lett.

Második kötete, a *Rézerdő* kedves olvasmányaim közé tartozik. Nem csak a *Tengerész* miatt. Úgy érzem, Ágh István egyéni hangú, senkiével össze nem hasonlítható költészetet teremtett, amely különösen nekünk – vele egyívásúaknak – nagyon fontos és megrendítő erejű. A mi fájdalmainkról, a mi harcunkról, a mi tisztulni vágyásunkról beszél, mindig megtalálva a legmegfelelőbb szavakat. Megőrizte magában a falut, ismeri a madarakat, fákat, de ismeri a nagyvárost is, mindannyiunk nagy ellenségét és szerelmét, e két talajba kapaszkodnak verseinek finom hajszálgyökeirei. S mert szintézist tudott teremteni e kettő között, azért érzem halk, fájdalomtól átítatott költészetét lenyűgözőnek. ♦♦

Lázár Ervin

A valóság íze

Kötetben eddig meg nem jelent írások

SZVOBODA DOMÁNSZKY GABRIELLA

A PESTI MŰEGYLET

TÖRTÉNETE

Nézők és Képek Pest-Budán

A Kovács Gábor Művészeti Alapítvány ez év tavaszán, május 13-ától, hazánkban első alkalommal, csaknem százhusz festményen keresztül mutatja be a Várkert Bazár Testőrpalotájában, hogyan is indult a képzőművészeti kiállítások története Magyarországon. A nagyszabású kiállítás az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával, a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány, a Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria és a Várgondnokság Közhasznú Nonprofit Kft. közös szervezésében jött létre, s 2016. augusztus 7-éig látogatható. Kurátorok: Szvoboda Dománszky Gabriella, Hessky Orsolya és Marosvölgyi Gábor. Erre az alkalomra jelentette meg a KOGART a Nézők és Képek Pest-Budán, A Pesti Műegylet története albumát.

AXIX. századi, magyar képzőművészet kezdeteiről szóló könyv az 1839-től 1867-ig működő Pesti Műegylet történetén keresztül mutatja be az olvasónak hazai művészettörténetünk e kevésbé ismert fejezetét. A magyar művészeti élet a XIX. század első felében rendkívül elmaradt állapotú volt: akadémia, képgyűjtemény, kortárs kiállítás nem létezett, művészeink idegenben tanultak, többnyire ott is telepedtek le. A reformkor fiatal értelmiségei (például Trefort Ágoston és Eötvös József) ismerték fel külföldi példák nyomán egy olyan részvénytársasági alapon működő egyesület szükségét, amely a művészeknek bemutatkozási fórumot jelent, tárlatok és műlapok által neveli a közizlést, serkenti a műgyűjtést, s pályázatokkal segíti elő az új műfajok és témák megjelenését.

A Pesti Műegylet 1840 májusában rendezett első tárlata igazi szenzáció volt, több mint háromszáz bel- és külföldi képet mutatott be kortárs művészekről, amire előtte még nem volt példa. Az egyesület működése igen hamar sikeressé vált, s mint egyetlen képzőművészeti szakintézményünk, megszervezte az addig nem működő művészeti életet Pest-Budán. Ennek megteremtése ugyanakkor a polgárosodást és a nemzetté válást is szolgálta,

mert a nagy nyilvánosság előtt napirenden tartotta az önálló nemzeti kultúra ügyét, egyenrangúnak ismerve el a gazdasági fejlesztéssel és a politikával.

A sikeres, első rendezvény után a Pesti Műegylet mintegy negyedszázadon át mutatta be tárlatait, amelyek a reformkorban évente, majd 1853-tól havonta kerültek megrendezésre, s általában háromszáz-négyszáz művet mutattak be, eleinte főleg külföldi művészekről.

A működés három, jól elkülönülő korszakra tagolódik. 1840-től 1847-ig tartott az alapozás, az útkeresés korszaka, amikor a közönységet becsábítják a kiállítások falai közé, s a tárlatlátogatás a polgári lét részévé, mondhatni divattá válik. A pesti tárlat az 1840-es évek második felére kétségtelenül szerves része a fővárosi életnek, a fizető részvényesek száma e korszakban ezer körül mozgott. Az 1851 és 1856 közé eső második periódus, a neoabszolutizmus kora volt az egyesület működésének legsikeresebb szakasza, ekkor a tagság évenként megduplázódott, a fizető részvényesek száma 1856-ban elérte az ötezer-ötszázkilencvenhárom főt. A tárlatok falain megjelentek a magyar művészet máig legismertebb, legtisztelbetebb darabjai, a nemzeti romantika főművei (Madarász Viktor és Székely Bertalan festményei). Az 1857 és 1865 közötti harmadik korszak a hanyatlás ideje: a részvényesek száma ezerhétszáz fölé apadt. Ekkor már párhuzamosan működtek az új képzőművészeti egye-

sülettel az Országos Magyar Képzőművészeti Társulattal, amely a Pesti Műegylet által megkezdett tevékenységet magasabb szinten, felhivatalos jelleggel folytatta. A két egyesület 1867-ben olvadt össze. A Pesti Műegylet így teljesítette be céljait, úttörő munkájának köszönhetően a magyar művészeti élet behozta százados elmaradását.

A kiállításokat katalógusok és évkönyvek kísérték, amelyek egyben reklámként is szolgáltak, miként az évről évre megjelenő részvényesnévsor is. A statútumok szerint a kiállítások anyagából az egyesület több-kevesebb darabot megvásárolt, s ezeket kisorsolták a fizető tagok között. Az év legsikeresebb alkotását műlapokon sokszorosították, amelyeket a részvényesek jutalomként ingyen megkaptak. Ezenkívül minden évben ajándékoztak műveket a Nemzeti Múzeum még zsenge képcsarnoka számára.

Jelen kiadvány a szerző 2007-es monográfiájának átdolgozott, rövidített és illusztrációkkal ellátott változata. A nagyközönség érdeklődését és a szakmai igényeket egyaránt kielégítő új, olvasmányosabb szöveget százhuszonkilenc, színes reprodukció kíséri, amelyek között a közismert, emblematikus műveken túl eddig még soha nem publikált alkotások is megjelennek. A képjegyzék feltünteti valamennyi mű egykori tárlaton való szereplésének fellelhető adatait, egy mellékletben pedig az egyesület tagjainak évente kiosztott műlapok listáját találjuk. A könyvben olyan művészek is említésre kerülnek, akikről először olvashatunk magyar nyelven, illetve szó esik azokról a hazai kismesterekről is, akik szakmai berkekben is kevésbé ismertek, emiatt a tájékozódást megkönnyítendő a főszöveget művésznévmutató is kíséri.

A szerző a téma és a korszak elismert szakértőjeként arra vállalkozott, hogy a fellelhető dokumentumok, valamint a korabeli, hazai és európai sajtó alapján oly módon rekonstruálja az intézmény és a tárlatok történetét, hogy feltáruljon az egyszerre lelkes és polemikus kulturális élet és a sajátos történelmi miliő is. Ennek érdekében számos helyen idézi a kortársak szavait, kitér a sajtóvitákra, bemutatja a műkritika kezdeti lépéseit. Mindezt érdekes stílusban, helyenként a humort sem mellőzve, de mindvégig magas szakmai színvonalon valósítja meg, bámulatos tárgyi tudásról téve számot. ♦♦

